

T.C.
ÇALI MA VE SOSYAL GÜVENL K BAKANLI I
TÜRK YE KURUMU GENEL MÜDÜRLÜ Ü

**TÜRK YE EKONOM S NDE YA ANAN
DALGALANMALARIN ST HDAM ÜZER NDEK
ETK S VE OLUMSUZ ETK LER N
AZALTILMASINA YÖNEL K ÖNLEMLER**

Göktan GÖRMEZÖZ
stihdam Ve Meslek Uzman Yardımcısı

Ankara 2007

T.C.
ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI
TÜRK YE İŞ KURUMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

**TÜRK YE EKONOMİK SÜREYİNİN
DALGALANMALARININ İSTİHDAM ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ VE OLUMSUZ ETKİLERİNİN
AZALTILMASINA YÖNELİK ÖNLEMLER**
(Uzmanlık Tezi)

Göktan GÖRMEZÖZ
İstihdam Ve Meslek Uzman Yardımcısı

Tez Danışmanı
Faruk AHAĞAÇ
Daire Başkanı

Ankara 2007

KABUL SAYFASI

TÜRK YE KURUMU GENEL MÜDÜRLÜ ÜNE

stihdam ve Meslek Uzman Yardımcısı Göktañ GÖRMEZÖZ'e ait, “**Türkiye Ekonomisinde Ya anan Dalgalanmaların stihdam Üzerindeki Etkisi Ve Olumsuz Etkilerin Azaltılmasına Yönelik Önlemler**” adlı bu Tez, Yeterlik Sınav Kurulu tarafından UZMANLIK TEZ olarak kabul edilmi tir.

	Unvanı	Adı ve Soyadı	mzası
Ba kan :			
Üye :			
Üye :			
Üye :			
Üye :			

Tez savunma tarihi : ...../...../20....

TEZDEN YARARLANMA

Türkiye Kurumu Genel Müdürlü ü stihdam ve Meslek Uzman Yardımcısı Göktañ GÖRMEZÖZ tarafından hazırlanan bu Uzmanlık Tezinden yararlanma ko ulları a a ıdaki ekildedir:

1. Bu Tez fotokopi ile ço altılabilir.
2. Bu Tez, pdf formatında internet ortamında yayınlanabilir.
3. Bu Tezden yararlanılırken kaynak gösterilmesi zorunludur.

Göktañ GÖRMEZÖZ
stihdam ve Meslek Uzman Y.

...../...../20.....

ÖNSÖZ

“Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Dalgalanmaların İstihdam Üzerindeki Etkisi Ve Olumsuz Etkilerin Azaltılmasına Yönelik Önlemler” konulu çalışmada; ekonomik dalgalanma/konjonktür kavramı ve genel olarak konjonktür teorileri ele alındıktan sonra, Ülkemizde yaşanan krizler ve ülke ekonomisine etkilerini ortaya koymak amacıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulu Dönemiyle başlayan ve 2001 yılında yaşanan son krize kadar olan tarihi süreç verilmiş, kriz dönemlerinde ortaya çıkan istihdam sorunlarına yönelik çözüm önerileri üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın, Kurumumuz hizmetleri açısından faydalı olması ve bundan sonra yapılacak çalışmalara kaynak teşkil etmesi temennisiyle; üç yıllık yetmiş beş günlük dönemimizde ve Tez hazırlık sürecinde desteklerini gördüğümüz yöneticilerimize, Tez Danışmanım ve Daire Başkanımız Sayın Faruk AHN'e, çalışmamız süresince, özellikle yaz aylarında ve özel yaşamda sürekli dayanışma içinde olan ve Tez sürecinde de birbirlerinden yardımlarını esirgemeyen İstihdam ve Meslek Uzman Yardımcılarına, aileme ve özellikle bu yoğun dönemde bana verdiği destek için sevgili aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Gökten GÖRMEZÖZ

Ç NDEK LER

ÖNSÖZ.....	
Ç NDEK LER.....	
TABLolar L STES	V
GRAF KLER L STES	V
KISALTMALAR.....	X
G R	1

B R NC BÖLÜM

EKONOM K DALGALANMA KAVRAMI VE TEOR LER N GEL M

1.1 KONJONKTÜR KAVRAMI	3
1.2 KONJONKTÜR TEOR S N N TAR HSEL GEL M	4
1.3 ÇE TL KONJONKTÜR TEOR LER	7
1.3.1 klîm Teorisi	7
1.3.2 A ırî Üretim Teorisi.....	7
1.3.3 Eksik Tüketim veya A ırî Tasarruf Teorisi.....	8
1.3.4 catlar Teorisi.....	8
1.3.5 Nakdi Teoriler	8
1.3.6 A ırî Yatırım Teorileri	9
1.3.7 Dı ve ç Teoriler	9
1.3.8 Konjonktürü Yatırım Oranları Arasındaki E itsizli e Ba layan Teoriler	9
1.4 MODERN KONJONKTÜR TEOR LER	10
1.4.1 Talep Yanlı Konjonktür Teorileri.....	10
1.4.1.1 Yeni Keynesyen Konjonktür Teorisi.....	10
1.4.1.2 Monetarist Konjonktür Teorisi.....	11
1.4.1.3 Yeni Klasik Okulu'nun (Rasyonel Bekleyi ler Kuramı) Konjonktür Teorisi.....	12
1.4.2 Arz Yanlı Konjonktür Teorisi	13
1.4.2.1 Reel Konjonktür Teorisi.....	13
1.4.3 Siyasi Konjonktür Dalga Teorisi	14
1.5 KONJONKTÜR DÖNEM	15
1.5.1 Refah A aması (Doruk- Zirve Noktası)	15
1.5.2 Daralma A aması (Duraklama-Gerileme).....	16
1.5.3 Çöküntü A aması (Depresyon- Dip Noktası- Kriz)	16
1.5.4 Canlanma A aması	16

1.6 KONJONKTÜREL DALGALANMA ÇE TLER	17
1.6.1 Mevsimlik Dalgalanmalar	17
1.6.2 Düzensiz Dalgalanmalar.....	17
1.6.3 Devresel Dalgalanmalar (Konjunktürel Dalgalanmalar)	17
1.6.4 Uzun Dönemli Dalgalanma (Trend).....	17
1.7 KONJONKTÜREL DALGALANMALARIN NEDENLER	18
1.7.1 İçsel Nedenler	18
1.7.2 Dışsal Nedenler.....	19

K N C BÖLÜM

TÜRK YE EKONOM S NDE YA ANAN DALGALANMALAR

2.1 1923-1929 TÜRK YE CUMHUR YET 'N N KURULU DÖNEM (DI A AÇIK EKONOM)	21
2.1.1 Genel Durum.....	21
2.1.1.1 İzmir ktisat Kongresi.....	22
2.1.1.2 Lozan Anlaşmasının Ekonomik Hükümleri	23
2.1.2 Dönemin Gözlenen Geli meleri	23
2.1.3 Dönemin Ekonomik Yapısı	24
2.1.4 Dönemde Görülen Ekonomik Dalgalanmalar Ve stihdam.....	25
2.2 1930-1939 DÖNEM DEVLETÇ L E GEÇ	27
2.2.1 Genel Durum.....	27
2.2.1.1 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı	28
2.2.2 Dönemin Gözlenen Geli meleri	29
2.2.2.1 Birinci ve İkinci Be Yıllık Sanayi Planı	30
2.2.3 Dönemin Ekonomik Yapısı	30
2.2.4 Dönemde Görülen Ekonomik Dalgalanmalar ve stihdam.....	32
2.3 1940-1945 SAVA YILLARI	34
2.3.1 Genel Durum.....	34
2.3.2 Dönemin Gözlenen Geli meleri	35
2.3.3 Dönemin Ekonomik Yapısı	36
2.3.4 Dönemde Görülen Ekonomik Dalgalanmalar ve stihdam.....	38
2.4 1946-1962 EKONOM N N DI A AÇILMASI	39
2.4.1 Genel Durum.....	39
2.4.2 Dönemin Gözlenen Geli meleri	40
2.4.3 Dönemin Ekonomik Yapısı	42
2.4.4 Dönemde Görülen Ekonomik Dalgalanmalar ve stihdam.....	46
2.5 1963-1979 PLANLI DÖNEM	48
2.5.1 Genel Durum.....	48
2.5.2 Dönemin Gözlenen Geli meleri	49
2.5.2.1 Birinci Be Yıllık Kalkınma Planı.....	50
2.5.2.2 İkinci Be Yıllık Kalkınma Planı	51
2.5.2.3 Üçüncü Be Yıllık Kalkınma Planı	52

2.5.2.4 Dördüncü Be Yıllık Kalkınma Planı	53
2.5.3 Dönemin Ekonomik Yapısı	55
2.5.4 Dönemde Görülen Ekonomik Dalgalanmalar ve stihdam.....	59
2.6 1980- 2003 HRACATA YÖNEL K KALKINMA DÖNEM	62
2.6.1 Genel Durum	62
2.6.2 Dönemin Gözlenen Geli meleri	65
2.6.2.1 1980-1988 Dönemi.....	65
2.6.2.2 1989-2003 Dönemi.....	68
2.6.3 Dönemin Ekonomik Yapısı	73
2.6.4 Dönemde Görülen Ekonomik Dalgalanmalar	76
2.6.5 Dönemin stihdam Yapısı.....	77
2.6.5.1 1988-1989 Yıllarındaki Konjonktürel Dalgalanmaların stihdama Etkisi	79
2.6.5.2 1991 Yılındaki Konjonktürel Dalgalanmaların stihdama Etkisi	80
2.6.5.3 1994 Yılındaki Konjonktürel Dalgalanmaların stihdama Etkisi	83
2.6.5.4 1999 Yılındaki Konjonktürel Dalgalanmaların stihdama Etkisi	87
2.6.5.5 2001 Yılındaki Konjonktürel Dalgalanmaların stihdama Etkisi	90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNER LER

3.1 SONUÇ	94
3.2 ÖNER LER.....	95
KAYNAKÇA	97
ÖZGEÇM	101

TABLÖLÄR L STES

Tablo 1. GSMH Ve Büyüme Hızı (Sabit Fiyatlarla) (000.000 TL).....	24
Tablo 2. D1 Ticaret Dengesi (000 \$).....	25
Tablo 3. stihdamın Sektörel Payları.....	26
Tablo 4. stihdamın Alt Sektörlere Göre Da ılımı Ve Artı Hızları.....	26
Tablo 5. stihdamın Alt Sektörlere Göre Da ılımı Ve Artı Hızları.....	27
Tablo 6. GSMH Ve Büyüme Hızı (000.000 TL).....	31
Tablo 7. D1 Ticaret Dengesi (000 \$).....	31
Tablo 8. stihdamın Sektörel Payları.....	33
Tablo 9. stihdamın Alt Sektörlere Göre Da ılımı Ve Artı Hızları.....	33
Tablo 10. stihdamın Alt Sektörlere Göre Da ılımı Ve Artı Hızları.....	34
Tablo 11. GSMH Ve Büyüme Hızı (Sabit Fiyatlarla) (000.000 TL).....	36
Tablo 12. D1 Ticaret Dengesi (000 \$).....	37
Tablo 13. stihdamın Alt Sektörlere Göre Da ılımı Ve Artı Hızları.....	38
Tablo 14. stihdamın Alt Sektörlere Göre Da ılımı Ve Artı Hızları.....	39
Tablo 15. GSMH Ve Büyüme Hızı (Sabit Fiyatlarla) (000.000 TL).....	44
Tablo 16. D1 Ticaret Dengesi (000 \$).....	45
Tablo 17. stihdamın Alt Sektörlere Göre Da ılımı Ve Artı Hızları.....	47
Tablo 18. stihdamın Alt Sektörlere Göre Da ılımı Ve Artı Hızları.....	47
Tablo 19. GSMH Ve Büyüme Hızı (Sabit Fiyatlarla) (000.000 TL).....	55
Tablo 20. GSMH Ve Büyüme Hızı (Sabit Fiyatlarla) (000.000 TL).....	56
Tablo 21. GSMH Ve Büyüme Hızı (Sabit Fiyatlarla) (000.000 TL).....	57

Tablo 22. GSMH Ve Büyüme Hızı (Sabit Fiyatlarla) (000.000 TL)	57
Tablo 23. D1 Ticaret Dengesi (000.000 \$)	58
Tablo 24. İstihdam Verileri	60
Tablo 25. İstihdamın Sektörel Payları Ve Artı Hızları	60
Tablo 26. İstihdamın Sektörel Payları Ve Artı Hızları	61
Tablo 27. İstihdamın Sektörel Dağılımı	62
Tablo 28. GSMH'nin Sektörel Payları, Büyüme Hızı (Sabit Fiyatlarla), TEFE	73
Tablo 29. D1 Ticaret Göstergesi (000.000 \$)	74
Tablo 30. Harcattın Sektörel Dağılımı ve İthalatın Payları.....	75
Tablo 31. Bütçe Açığı Ve D1 Borçlar	75
Tablo 32. İstihdamın Sektörel Payları Ve Artı Hızları (000).....	77
Tablo 33. İstihdam Verileri (000.000)	78
Tablo 34. İstihdamın Sektörel Artı Hızları	79
Tablo 35. İstihdam Oranı ve Eksik İstihdam Oranı.....	80
Tablo 36. İstihdamın Sektörel Artı Hızları	80
Tablo 37. Yaş Gruplarına Göre İstihdam Ve Artı Hızı.....	81
Tablo 38. Eğitim Durumlarına Göre İstihdam Ve Artı Hızı	81
Tablo 39. Son Çalışılan İktisadi Faaliyet Kollarına Göre İstihdam Artı Hızı	82
Tablo 40. Sektörlere Göre İstihdam Oranları.....	82
Tablo 41. Son Çalışılan Meslek Gruplarına Göre İstihdam Oranları	83
Tablo 42. İstihdam Oranı ve Eksik İstihdam Oranı.....	83
Tablo 43. İstihdamın Sektörel Artı Hızları	84
Tablo 44. Yaş Gruplarına Göre İstihdam Ve Artı Hızı.....	84
Tablo 45. Eğitim Durumlarına Göre İstihdam Ve Artı Hızı	85
Tablo 46. Son Çalışılan İktisadi Faaliyet Kollarına Göre İstihdam Artı Hızı	85

Tablo 47. Sektörlere Göre İstihdam Oranları.....	86
Tablo 48. Son Çalışılan Meslek Gruplarına Göre İstihdam Oranları.....	86
Tablo 49. İstihdam Oranı ve Eksik İstihdam Oranı.....	87
Tablo 50. İstihdamın Sektörel Artı Hızları	87
Tablo 51. Yaş Gruplarına Göre İstihdam Ve Artı Hızı.....	88
Tablo 52. Eğitim Durumlarına Göre İstihdam Ve Artı Hızı	88
Tablo 53. Son Çalışılan İktisadi Faaliyet Kollarına Göre İstihdam Artı Hızı.....	89
Tablo 54. Sektörlere Göre İstihdam Oranları.....	89
Tablo 55. Son Çalışılan Meslek Gruplarına Göre İstihdam Oranları.....	89
Tablo 56. İstihdam Oranı ve Eksik İstihdam Oranı.....	90
Tablo 57. İstihdamın Sektörel Artı Hızları	90
Tablo 58. Yaş Gruplarına Göre İstihdam Ve Artı Hızı.....	91
Tablo 59. Eğitim Durumlarına Göre İstihdam Ve Artı Hızı	91
Tablo 60. Son Çalışılan İktisadi Faaliyet Kollarına Göre İstihdam Artı Hızı.....	92
Tablo 61. Sektörlere Göre İstihdam Oranları.....	92
Tablo 62. Son Çalışılan Meslek Gruplarına Göre İstihdam Oranları.....	93

GRAFİKLERİN İÇERİĞİ

Grafik 1. Konjonktürel Dalgalanma	15
Grafik 2. GSMH Büyüme Hızı (Sabit).....	25
Grafik 3. GSMH Büyüme Hızı (Cari)	32
Grafik 4. GSMH Büyüme Hızı (Sabit).....	38
Grafik 5. GSMH Büyüme Hızı (Sabit).....	46
Grafik 6. GSMH Büyüme Hızı (Sabit).....	59
Grafik 7. GSMH Büyüme Hızı (Sabit).....	76

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
AB	: Avrupa Birli i
AT/AET	: Avrupa Toplulukları/ Avrupa Ekonomik Toplulu u
C.	: Cilt
Der.	: Derleyen
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GATT	: Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anla ması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSY H	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
H A	: Hanehalkı gücü Anketleri
IMF	: International Monetary Fund/Uluslararası Para Fonu
K T	: Kamu ktisadi Te ebbüsleri
MB	: Merkez Bankası
s.	: sayfa
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TELETA	: Telekomünikasyon Endüstri Anonim irketi
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TSKB	: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası
TÜ K	: Türkiye istatistik Kurumu
vd.	: ve di erleri

G R

Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Dalganmaların İstihdam Üzerindeki Etkisi Ve Olumsuz Etkilerin Azaltılmasına Yönelik Önlemler” adlı bu tezde Türkiye Cumhuriyetin kurulu yılı olan 1923’ten 2003 yılına kadar olan dönemde iç ve dış etkenlerin ülke ekonomisinde meydana getirdiği dalganmalarla istihdamda meydana gelen değişiklikler araştırılmıştır.

Bu tez; basılı ve elektronik ortamda yayımlanmış kitap ve makaleler üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda derlenen teorik bilgiler; Prof. Dr. Tuncer Bulutay’ın 1995 yılında yayımladığı 1923 ve 1988 yıllarını kapsayan istihdam verileri ve Türkiye İstatistik Kurumu’nun yayınladığı istatistikî bilgiler temel alınarak hazırlanmıştır. Ancak; 1923 yılından 1988 yılına kadar ki dönemde istihdama ve diğer tamamlayıcı bilgilere ait yeterince kaynak bulunmaması nedeniyle 1988 yılından önceki yıllar ayrıntılı olarak incelenememiştir.

Tezin birinci bölümünde ekonomik dalganmaların ekonomi alanında kullanılan adıyla konjonktürel dalganmaların kavramının ve konjonktür teorilerinin tarihsel gelişimi, nedenleri, dalganma türleri, çeşitli konjonktür teorilerinin neler olduğunu belirtilmiştir. İkinci bölümde, 1923 yılından 2003 yılına kadar olan dönemde ekonomik politikalarda meydana gelen köklü değişiklikler dikkate alınarak altı altı bölüme ayrılmıştır. İkinci bölümün alt bölümleri; 1923-1929 Türkiye Cumhuriyeti’nin Kurulu , 1930-1939 Dönemi Devletçiliğe Geçi , 1940-1945 Savaş Yılları, 1946-1962 Ekonominin Dışarı Açılması, 1963-1979 Planlı Dönem ve 1980-2003 İhracata Yönelik Kalkınma Dönemidir. Her dönemin ekonomik yapısı ve dönemde gözlemlenen gelişmeler dikkate alınarak ekonomik dalganmalar ve bunların istihdam üzerindeki etkileri incelenmiştir. 1980-2003 İhracata Yönelik Kalkınma Döneminde; dönemin gözlenen gelişmeleri 1980-1988 ve 1989-2003 dönemi olarak iki ayrı kısımda incelenmiştir. Ayrıca, 1988 yılından sonra DİE’nin (TÜİK) düzenli olarak istatistikî veriler yayınlamaya başlamasıyla 1980-2003 İhracata Yönelik Kalkınma Döneminin ekonomik yapısıyla ilgili ayrıntılı veriler kullanılmıştır. Dönemin istihdam yapısı 1988-1989, 1991, 1994, 1999 ve 2001 yıllarında görülen krizler ve ekonomik durgunluklar

nedeniyle be alt ba lık altında incelenmi tir. Tezin üçüncü bölümünde sonuç ve ekonomik dalgalanmaların istihdam üzerindeki etkilerinin azaltılmasına yönelik önlemler yer almaktadır.

B R NC BÖLÜM

EKONOM K DALGALANMA KAVRAMI VE TEOR LER N GEL M

Tarihinin her döneminde, ekonomik hayatta az ya da çok kuvvetli de i iklikler ve özellikle krizler görülmekte, ekonomide her zaman istenilen seviye korunamamaktadır. Bu de i melerin bir bölümü birbirini takip eden dalgalanmalar halinde olmaktadır, bunlar arasında ortak özellikler tespit edilmektedir. Genellikle sanayi yapısı ve ticari faaliyetleri geli mi di a açık ekonomiye sahip ülkelerde dalgalanmalar sıklıkla ortaya çıkmakta; milli gelir, istihdam, üretim ve tüketim miktarları ve ticaret hacmi sürekli de i mektedir.

Ekonomik hayatta meydana gelen dalgalanmaları tam olarak anlayabilmek ve do ru bir ekilde yorumlayabilmek için iktisat biliminde yer alan konjonktür kavramını ve konjonktür teorisinin tarihsel geli imini bilmekte yarar vardır.

1.1 KONJONKTÜR KAVRAMI

Konjonktür kelimesi, iktisadî ya ayı nın arz ettiği dalgalanmaları ifade etmek için; ilk defa 1800 yılların ikinci yarısında C. Juglar tarafından kullanılmıştır¹. Fransızca'dan dilimize geçmi olan konjonktür (**conjoncture**) kelimesinin; Türk Dil Kurumu sözlü ündeki ilk anlamı genel durum, ikinci anlamı ise her türlü durumun ve artın ortaya çıkardığı sonuç olarak geçmektedir. Ayrıca; Türk Dil Kurumu'nun bilimsel terimler sözlü ünde ise konjonktür, çevrim olarak kabul edilerek; reel gayrisafi yurtiçi hasılanın reel büyüme e ilimi (uzun dönem büyüme hızı-ortalama büyüme hızı) etrafında birbirini izleyen daralma, dip, yükselme, patlama gibi a amalardan geçti i ve her a amanın bir sonraki a amayı oluşturan dinamikleri içerdiği ve etkiledi i süreç olarak tanımlanmaktadır.

---

¹ Güven, Özcan; **Ekonomide Konjonktür Olayları ve Etkileri**, stiklal Matbaası, zmir 1973, s. 3.

Konjonktürel veya ekonomik dalgalanma kavramı ile ilgili daha dar bir tanım yapılması gerekirse; GSMH miktarındaki artı ve azalışları olarak büyüme hızındaki meydana gelen iniş ve çıkışları olarak ifade edilebilir.

1.2 KONJONKTÜR TEORİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ekonomik olayların bir bütün olarak bir biriyle ilişkili ve tutarlı olarak ele alınması merkantilizmle başlamıştır. Merkantilizmle birlikte iktisadi olaylarla ilgili yeni düşünceler geliştirilmiştir, para, faiz, dış ticaret, devletin iktisadi faaliyetlere müdahalesi, korumacılıkla ilgili yeni görüşleri sürülmüştür. Merkantilistler dış ticaret politikasının amacının, hazinenin altın ve gümüş varlıklarını artırması olduğunu düşünürken hareketle, ihracatın özendirilmesi, sanayide yerli hammadde kullanımının sağlanması için, hammadde ihracatının yasaklanması, ithalatın yüksek gümrük vergileri ve yasalarla kısıtlanması gibi önlemlerin savunucusu olmuşlardır².

Merkantilizme karşı ortaya çıkan Fizyokraside, bir ilahi iradenin evrensel ve mükemmel bir “doğal düzen” ortaya koyduğunu düşüncesi benimsenmiştir; dünyada mevcut fiziksel düzen gibi sosyal düzenin de var olduğunu ve bu doğal düzenin yasalarına uyulduğunu sürece en yüksek mutluluğun sağlanacağı kabul görmüştür. Ayrıca; ekonomide arz ve talep arasındaki dengesizliklerin geçici olduğunu ve bu dengesizliklerin piyasa mekanizması içinde kendiliğinden giderileceğini, dolayısıyla müdahalenin gereksiz olduğunu savunmuşlardır³.

Klasik iktisadın temsilcileri; tam rekabet, ücret esnekliği ve faiz esnekliği varsayımı gerçeğe yaklaştıkça ekonomi daima ve kendiliğinden tam istihdama ulaşacak, üretilen her mal satılacak stok artışı ve üretim yetersizliği gibi dengesizliklerle karşılaşmayacak ve dolayısıyla fiyatlar genel seviyesi hem enflasyonist hem de deflasyonist baskılara yol açmadan istikrarını koruyacaktır. Toplam iş hacminde zaman zaman gözlemlenen daralmalar, ekonomik hayatın normal gelişmesinde ortaya çıkan geçici sapmalardan ibaret olup, kurdukları model bakımından hiç bir önem taşımaz⁴. Ekonomide meydana gelecek sapmalar tesadüfüdür ve Say’ın “Mahreçler Kanunu”na göre ekonomi kısa sürede tekrar denge haline gelecektir.

² Güngör, Kamil; “İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler”, <http://ogrenci.hacettepe.edu.tr/~b0122202/Inetpub/wwwroot/iktisat/itarihi.htm>, (20.06.2007).

³ İktisadi Düşünceler” <http://ogrenci.hacettepe.edu.tr/~b0122202/Inetpub/wwwroot/iktisat/itarihi.htm>.

⁴ Aren, Sadun; **İstihdam, Para ve İktisadi Politika**, Savaş Yayınları, 11. Baskı, Ankara 1998, s. 13-15.

Robert Malthus, " İktisadi Devreler" hakkında öyle dü ünüyordu: Di er artlar aynı kalmak kaydıyla nüfus belli bir devrede geometrik dizi ile artar, aynı devrede nüfusu besleyecek gıda maddeleri ise aritmetik dizi ile artar. Belli bir devre sonunda, bu dengesizlik birçok nedenleri bir araya getirerek nüfusu kıracak, ayrıca Klâsik sistemin yarattığı sanayile me, verimi arttıracakından refah, (sosyal ilikileri arttıracak) evlenme ve doğumları arttırarak uzun devre içinde seküler nitelikte iki refah, iki daralma devresi yaşanacaktır⁵.

Sismondi, ekonomik sistemde tam istihdam dengesinin kendiliğinden oluşmasını ve iktisadi krizlerin nedeninin burjuva ve proleter sınıflar arasındaki üretim ve servet birikiminin farklılaşmasından ortaya çıktığını belirtmiştir⁶.

Marx'tan önce kurulan teoriler, iktisadi krizleri sürekli büyüme sürecindeki ani ve arızî duraklama ve genel üretim fazlası olarak açıklamıştır. Oysa Marx, gerçek meselenin devresel dalgalanmalar olduğunu fark etmiştir. Kapitalist sistemin iç çelişkileri, Marx'a göre, aynı zamanda kendilerini devresel krizler olarak belli eder. Krizler, bu çelişkilerin etkili, fakat geçici çözümü, bozulan dengeyi bir süre için tekrar kuran iddettli patlamalardır. Kapitalizm geliştikçe, krizler daha da iddettlenecektir. Marx'a göre bu çelişkiler, üreticiler ile tüketicilerin iyiden iyiye ayrıştıkları, üreticilerin (işçilerin) çoğunluğunun ürettiklerine denk miktarda mal tüketemedikleri, aksine, kendilerini istihdam eden kapitalistlere "artık" ya da "artık de er" sardıklarıdır. Bu etken, üretim ile efektif talebin orantısız olmasına neden olacaktır. Sonuçta ödeme gücüne oranla aşırı bir üretim söz konusudur. Bu durumda kriz kaçınılmazdır. Kriz fiyatların ve kâr oranlarının düşmesi ile beraber, üretimin ve istihdamın, buna bağlı olarak satın alma gücünün düşmesi ile devam eder. Birikimli bir süreç ile bunalım bunalımı doğurur⁷.

Clement Juglar, 1862'de yayınladığı "Fransa, İngiltere ve Birleşik Amerika'da Ticari Krizler ve Onların Dönemsel Tekrarı" adlı kitabında iktisadi yaşamda düzenli bazı dönemsel hareketler olduğunu öne sürmüştür. Refah dönemlerinin muntazam ve

---

⁵ Güven; **a.g.e.**, s. 6.

⁶ Ekodialog; "Liberal Örtüye Karşı Sosyalist Akımlar ve Bilimsel Sosyalizm", www.ekodialog.com/Konular/iktisatcilar/sosyalist_akimlar_bilimsel_sosyalizm.html, (21.10.2007).

⁷ Yılmaz, Ömer - Alaattin Kızıltan - Vedat Kaya; " İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri", <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi24/oyilmaz.pdf>, (13.06.2007).

ritmik bir ekilde krize dönü mesi, daha sonra atlatılması ve yeniden refah dönemine yönelmeleri söz konusu oldu unu belirtmi tir⁸.

Juglar, kitabının 1889'da yapılan ikinci baskısında devresel hareketlerin hep aynı sürelerde kendini yineleyen düzenli hareketler olmadığını; bunların sürelerinin farklı, düzensiz oldu unu belirtmi tir. Juglar çalı masında, devresel dalgaların varlı nı ve meselenin iktisadi krizden ibaret olmayıp, sistemde dengenin bulunmadı nı, geli me sürecinin istihdam, üretim ve gelirdeki ini çıkı larla belirdi ini göstermi tir. Böylece devresel dalgaların, her safhasının di erini izledi ini ortaya koymu tur. Yatırım ve üretim artı larının, talep artı ı ile izlenmedi i takdirde, geni leme sürecinden kısmen sert bir kopmanın ko ullarını yarataca nı ortaya koymu tur⁹.

Jevons'ın güne lekeleri kuramına göre ise, güne lekeleri ile belirlenen bir iklim devresi vardı. Bu devre, hem tarımsal üretimi hem de fiyatları etkiliyor ve devresel hareketler yaratıyordu. Söz konusu devri hareketler düzenliydi, süreleri de, yaklaşık 11 yıl olmak üzere, aynıydı. Böylece ekonominin genelinde düzenli dalgalanmalar görülyordu¹⁰.

Kondratieff'e göre, konjonktür dalgaları yaklaşık elli altmı yıllık dalgalanmaları kapsar. Kondratieff çevrim (konjonktür) e risi, yeni teknolojilerin yo un bir ekilde kullanıldı ı dönemlerde yukarı do ru yükselmeye ba lar, teknolojik sömürü olgunla tıkaç zirveye ula ır. Ardından eski teknolojiler küçük kazançlar üretmeye ba lar ve e ri a a ı do ru çekilir, bu arada kâr amacıyla üretim sürecine sokulan yeni teknolojiler henüz deneme a masındadır ve bunu uzun bir durgunluk dönemi izler¹¹.

19. yüzyılın sonunda kurulan Neo-Klasiklere göre pratikte gözlemlenen dengesizlikler, dengeyi koruyucu rolü oldu u varsayılan; ancak, gerçekte serbest piyasa ekonomisi i leyi ini engelleyen dı sal faktörlerden kaynaklanmaktadır. Devlet müdahaleleri, ücret politikaları ve i çi sendikaları, bu iktisatçılara göre, i gücü pazarının i leyi ine engel olacaktır. Onlara göre, aslında i gücü fazlasının (i sizlik) olması, tam istihdamı sa layacak tek geçerli süreç olan ücretler genel düzeyinin dü mesine yol açmalıdır. Kriz, kapitalizmin i leyi i ve do asından ba ımsız olarak

⁸ <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi24/oyilmaz.pdf>.

⁹ Uygur, Ercan; "Ekonometrinin Geli imi: ktisadın "Bilim" Olma Çabası" <http://www.tek.org.tr/dosyalar/EKONOMETRI-T3.pdf>. (13.06.2007).

¹⁰ <http://www.tek.org.tr/dosyalar/EKONOMETRI-T3.pdf>

¹¹ <http://www.tek.org.tr/dosyalar/EKONOMETRI-T3.pdf>

sadece rastlantısal bir ekilde ortaya çıkabilir¹². Ancak; 1929 bunalımı, yeniden canlanma yaratması beklenen olayların hiç birisinden etkilenmeden yayılımı ; ekonomik sistem, yeniden canlanma yolunu kendili inden bulamamı tır. Yani, klasik süreçler için geçerli olan özgün mekanizmalar yetersiz kalmı veya hiç ortaya çıkmamı tır.

Keynes; piyasa mekanizmasının düzgün i lemedi ini ve ekonominin kendili inden dengeye ge lemedi ini; paranın, Klasiklerin savundukları gibi yansız olmadı ını ekonomik sistem üzerinde önemli etkilerinin oldu unu öne sürmü tür¹³. Bu yüzden ekonominin tam istihdam dengesine ula abilmesi için devlet ekonomiye para ve maliye politikasıyla müdahale etmelidir.

1.3 ÇE TL KONJONKTÜR TEOR LER

1.3.1 klım Teorisi

Bu teoriye göre, meteorolojik ko ullarda meydana gelen de i melerin ürün durumuna ya da insanların psikolojilerine etki ederek, ekonomik faaliyet hacminde dalgalanmalar meydana getirdi i dü ünülmektedir. Meteorolojik ko ullar içinde de en çok üzerinde durulan olay güne üzerindeki lekelerdir. Bu lekelerin dönemsel olarak görünmeleri, bazı ekonomistleri ekonomik devrelerin nedenini bunlara ba lamaya itmi tir.

1.3.2 A ırı Üretim Teorisi

Ekonomide üretim hacminin tüketim hacmini a ması ile konjonktür dalgalanmalarının olu tu unu öne süren teoridir.

Tüketim mallarının fiyatları yükselmeye ba layınca, giri mciler artan talebi kar ılamak ve üretim kapasitelerini geni letmek için yatırım malları sipari lerinde bulunurlar. Ancak yatırım mallarının hemen üretime sokulması mümkün olmadı ından fiyatlar gittikçe artar. Yüksek fiyatlar giri mcileri daha fazla yatırım yapmaya iter. Yatırım mallarının yava yava ve nihayet tamamının üretime sokulmasıyla tüketim mallarının miktarı gittikçe artar. Bu a ırı üretim nedeniyle fiyatlar dü er.

---

¹² <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi24/oyilmaz.pdf>

¹³ Dinler, Zeynel; **ktisada Giri** , Ekin Kitabevi Yayınları, 9. Basım, Bursa 2003, s. 302.

1.3.3 Eksik Tüketim veya A ırı Tasarruf Teorisi

Bu teoriye göre, gelir da ılımındaki adaletsizlik nedeniyle toplam gelirin büyük bir kısmı, tüketim harcaması nispeten dü ük, tasarruf birikimi ise fazla olan yüksek gelirli kesimde toplanmaktadır. Bu da tüketime azalmasına neden olacak, tüketime azalmasıyla fiyatlar dü ecek, üretim kısılacak, yeni yatırımlar yapılmayacak sonuçta ekonomi depresyona girecektir.

1.3.4 İcatlar Teorisi

Bu teorenin ba lıca temsilcisi Joseph Schumpeter'dir. Schumpeter'e göre, varolan icatların ya da yeni üretim yöntemlerinin aralıklarla uygulamaya konulması ekonomik dalgalanmalara neden olur. Belli bir anda son derece atılğan birkaç girişimci bazı bilimsel bulularını, bazı yeni üretim yöntemlerini ya da yeni örgütlenme biçimlerini uygulamaya koyarlar. İkinci derecede girişimciler ise derhal bunları izler ve taklit etmeye başlarlar. Böylece yatırımlarda ve dolayısıyla faaliyet hacminde büyük bir artış olur. Ancak; varolan yenilikler uygulamaya tamamıyla geçtikten sonra, yatırım hacminde bir duraklama başlar. Böylece ekonomi depresyona (bunalıma) girer. Kendilerini yeni duruma uyduramayan girişimciler iflas ederler. Bu durum uzun müddet devam etmez, bir süre sonra tekrar yeni icatlar ve yöntemler uygulamaya konur böylece devre yeniden başlar¹⁴.

1.3.5 Nakdi Teoriler

Bankalar, karlılıkları mevduat hacmine göre, fazla iken, kredi talebini özendirmek için, faiz haddini düşürürler. Faiz haddinin düşmesi mütebbisleri, bankalardan borç para alıp yatırımlarını artırmaya özendirerek, ekonomik faaliyet hacminin genişlemesine neden olur. Bankalar bütün kredi limitlerini kullandıktan sonra faiz haddini yükseltirler. Faiz haddinin yükseltilmesi yatırım faaliyetlerini durdurur. Bu esnada bankaların kredi hacmini kısımları ve faiz haddelerini daha da yükseltmeleri için yeni nedenler ortaya çıkar. Gerçekten, iç fiyat düzeyinin yükselmesi, bir yandan iç piyasada elden ele para (muamele motifiyle tutulan para) gereksinimini artırmak, di er yandan ödemeler bilançosunun açık vermesine neden olmak ko uluyla banka rezervlerini azaltır. Bankalar, tehlikeli bir hal almı likidite durumlarını düzeltmek için,

---

¹⁴ Aren; a.g.e., s. 80.

kredileri kısar ve faiz haddini daha da yükseltirler. Bankaların bu davranışlarının sonucu olarak, ekonomi hızla bunalım aşamasına girer. Bunalım aşaması bir süre devam ettikten sonra, fiyatların düşmesi ve ödemeler bilançosunun düzelmesi sonucunda, banka rezervleri yeniden fazlalaşacak ve yeni bir refah dönemi başlayacaktır¹⁵.

1.3.6 Aşırı Yatırım Teorileri

Bu teori, üretim malları sanayiinin tüketim malları sanayiine göre konjonktürden daha fazla etkilendikleri noktasından hareket etmektedir. Tüketim malları üretim hacminde meydana gelen bir artışın üretim malları sanayiinde, bazı yeni teknik yenilikler nedeniyle, daha geniş etki yaptığı, faiz haddindeki değişimlerin üretim malları endüstrisinde, tüketim malları sanayiine göre daha derin etkiler meydana getirdiği, yeni satış yerlerinin açılmasının ve yeni teknolojilerin üretim malları sanayiini daha fazla teşvik ettiği için üretim araçları sanayiine yeni yatırımlar artar. Bu da tüketim malları endüstrisinin gelişmesine yol açar. Toplumun sermaye imkanları sınırlı olduğundan, bu yatırımlardaki artış ve yarattığı refah sürüp gidemez. Bir noktadan sonra çöküntü kendisini gösterir.

1.3.7 Dış ve İç Teoriler

Konjonktür hareketlerini ekonominin dışından gelen etkilerle açıklayan teorilere dış teoriler (güncellemleri, icatlar teorileri), ekonominin yapısı ve iç ilişkileri ile açıklayan teorilere de iç teoriler (aşırı tasarruf, aşırı üretim, nakdi teoriler v.d.) denmektedir.

Konjonktür hareketlerinin nedeni dış etkiler ise, buna karşı yapılacak bir şey yoktur. Eğer konjonktür hareketlerinin nedeni ekonominin yapısı ve iç ilişkileri ise, bazı önlemler alarak bu hareketlere egemen olmak mümkün olacaktır¹⁶.

1.3.8 Konjonktürü Yatırım Oranları Arasındaki Etkisizlik ve Balağan Teoriler

Bu teoriye göre; tasarrufu meydana getirenlerle yatırımı yapanlar aynı şahıslar olmadıklarından ve bu iki işlem esnasında aynı prensiplere uyulmadıklarından tasarrufla

---

¹⁵ Aren; a.g.e., s. 82.

¹⁶ Aren; a.g.e., s. 82.

yatırım arasında e itsizlikler meydana gelmektedir. Tasarrufa tüketiciler, yatırıma da giri imciler karar vermektedirler. O halde tasarrufla yatırım arasında zaman zaman bir e itsizli in çıkması mümkündür. Tasarruf nispeten kesiksiz ve devamlı olarak meydana gelir. Halbuki yatırımda fasıllı geli meler görülmektedir. te konjunktür dalgalanmaları yatırımın tasarrufa nazaran kah a ırı, kah eksik yapılmasından do maktadır¹⁷.

1.4 MODERN KONJONKTÜR TEOR LER

Modern konjunktür teorilerini talep yanlı ve arz yanlı teoriler olmak üzere iki grupta incelemek mümkündür. Talep yanlı olanlar Monetarist, Yeni Klasik ve Yeni Keynesgil okullarının konjunktür teorileri; arz yanlı olan konjunktür teorisi ise yine Yeni Klasiklerin, Reel Konjunktür Teorisidir. Ayrıca; Bu teorilerin yanına Siyasi Konjunktür Teorisi'de eklenebilir.

1.4.1 Talep Yanlı Konjunktür Teorileri

1.4.1.1 Yeni Keynesyen Konjunktür Teorisi

Yeni Keynesyenlere göre ekonomideki karar birimlerinin kendi çıkarlarını gözetmelerinden, arz-talep dengesinin otomatik olarak sa lanması mümkün de ildir. Karar birimlerinin kolayca bilgilenmeleri söz konusu olmadı ı gibi fiyatlarda piyasa dengesini sa layacak ekilde hemen dengeye gelemez. Bu nedenle ekonomide makroekonomik dengesizliklerin ortaya çıkması kaçınılmazdır¹⁸.

Yeni Keynesyenler ekonomiyi etkilemek ve konjunktüre kar ı, para ve özellikle maliye politikası araçlarının kullanılması taraftarıdır. Ancak, öncelik maliye politikasına verilmelidir. Çünkü; para politikasının fayda ve maliyetlerinin tüm kesimlere yayılmadı ı, büyüme üzerinde bozucu etkisi oldu u ve para arzındaki de i melerin nominal milli gelirden dalgalanmaya yol açtı nı dü ünmektedirler. Beklenmedik bir talep oku, tüketim, yatırım, veya kamu harcamalarındaki artı kısa dönemli bir enflasyona neden olabilir. Para arzı istikrarlı tutulursa bu tür talep okların neden oldu u enflasyon kendili inden düzelir¹⁹.

---

¹⁷ Güven; **a.g.e.**, s. 66-67.

¹⁸ Dinler; **a.g.e.**, s. 305.

¹⁹ ahin, Hüseyin; **ktisada Giri** , Ezgi Kitabevi Yayınları, 5.Baskı, Bursa 1997, s. 578.

Maliye politikasının başarıya ulaşması için ılımlı bir para politikasıyla birlikte uygulanması gerekmektedir. Yeni Keynesyenlere göre uygun maliye politikası enflasyon dönemlerinde pozitif tam istihdam bütçe bakiyesi, resesyon dönemlerinde ise negatif bir tam istihdam bütçe bakiyesi verilmesiyle gerçekleşir. Sürekli bütçe açığı ve fazlası istikrarsızlık nedenidir. Uzun dönemde ılımlı bir para politikası ile devlet bütçesinin denkliliğini gözetilen bir maliye politikası uygulanmalıdır²⁰.

1.4.1.2 Monetarist Konjunktur Teorisi

Monetarizm (parasalcılık) veya Modern Miktar Teorisi, 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren M. Friedman ve A. Schwartz önderliğinde Keynesyen teoriye eleştiri olarak geliştirilmiş bir teoridir²¹.

Monetarist iktisatçılara göre ekonomideki dalgalanmalara neden olan, para talebi ile bağlantılı olmayan para arzı değişimleridir. Yani kısaca parasal değişimlerdir. Bu görüşe göre üretimi, istihdamı ve fiyatlar genel seviyesini belirleyen temel unsur para arzında meydana gelen değişimlerdir. Ekonomide para arzı artarsa tüm mal ve hizmetlere ve finansal aktiflere talep artar. Böylece fiyat yükselir, faiz oranı düşer. Faiz haddindeki düşme tekrar yatırım talebini uyararak milli gelirin daha yüksek oranda artmasına sebep olur²².

Monetaristlere göre piyasa dengede olduğundan devletin müdahalesine gerek yoktur. Konjunktur dalgalanmalarının nedeni devlet müdahaleleridir. Monetarist iktisatçılara göre parasal ücretler fiyatlardaki değişime çok kısa sürede ayarlanır. Ekonomi kendiliğinden tam istihdama gelir²³.

Para talebi istikrarlıdır. Monetaristler, para politikalarının maliye politikalarından daha etkili olacağını vurgulamaktadır. Ancak keyfi para politikaları ekonomik istikrarsızlığa yol açacaktır. Parasal uyumlama kısa dönemde ekonominin reel kesimini etkilemekte ancak uzun dönemde ekonomi çıktıyı noktaya geri dönmekte,

---

²⁰ Şahin; a.g.e., s. 578.

²¹ Ertuğrul, Murat “**Ekonomik Konjunktur**“; <http://www.dersnotlari.net/ekonomikonjunktur.htm> (20.08.2007).

²² <http://www.dersnotlari.net/ekonomikonjunktur.htm>.

²³ <http://www.dersnotlari.net/ekonomikonjunktur.htm>.

sonuçta fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine neden olmaktadır. Parasal uyumlamanın sürekli olarak yapılması durumunda ise enflasyon süreklilik kazanacaktır²⁴.

1.4.1.3 Yeni Klasik Okulu'nun (Rasyonel Bekleyi ler Kuramı) Konjonktür Teorisi

Yeni Klasik ktisatçılar, üretim ve istihdam düzeyindeki dalgalanmaların nedenini “Rasyonel Beklentiler” varsayımı ile açıklamaktadır. Monetaristler gibi ekonomik düzenin ve para talebinin istikrarlı oldu unu kabul ederler. Yeni Klasik iktisatçılara göre ekonomide istikrar sa lamak amacıyla yapılan parasal müdahaleler, piyasa hakkında tam olarak bilgiye sahip olmayan ekonomik birimlerin üretim ve satın alma kararlarında hatalı davranmalarına neden olur²⁵.

Rasyonel Bekleyi ler Kuramı'na göre aktif para politikaları beklenen sonuçları do urmayacaktır. Çünkü; önceden açıklanan politikalara kar ı ekonomik birimler hızlı bir ekilde uyum sa lar.

Ekonomik karar birimlerini kısa ya da uzun dönemde sistematik biçimde kandırabilme olana ı yoktur. Çünkü; Rasyonel Bekleyi ler Teorisine göre halk sürekli olarak aynı hataları tekrarlamaz. Yani beklenen iktisat politikaları etkin de ildir. Para ve maliye politikaları hem kısa hem de uzun dönemde reel sektör üzerinde etkili olamayacak yalnızca fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine (enflasyona) yol açacaktır. Bunun nedeni karar birimlerinin ücret ve fiyatların fiyat bekleyi lerine kar ı duyarlı olmasıdır. Ekonominin reel kesimini iktisat politikaları ile etkileme, i sizlik oranının do al i sizlik oranının altında tutma çabaları her a amada enflasyonist bekleyi lerin ve dolayısıyla enflasyon hızının artarak artmasına neden olacaktır. Ancak beklenmedik iktisat politikaları ekonomik konjonktürü etkileyebilecektir²⁶.

Devletin üretimi ve istihdamı artırmak için para ve maliye politikalarına gerek kalmamaktadır. Gerekli ve do ru olan, aktif politikalar uygulamak de il, istikrarlı politikalar uygulamaktır.

---

²⁴ Güvel, Enver Alper; “Türkiye Ekonomisinin Kısa Dönem Analizi (1987-1997)”, <http://idari.cu.edu.tr/dergi/alper.pdf>. (17.07.2007).

²⁵ Parasız, lker; **Makro Ekonomi: Teori ve Politika**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 7. Baskı, Bursa 1998, s.237.

²⁶ <http://idari.cu.edu.tr/dergi/alper.pdf>.

Para politikasının iyi sonuç vermesi ancak ans eseri olabilir. Dolayısıyla en büyük resesyonlar kar ısında bile laissez-faire* en iyi politikadır²⁷.

1.4.2 Arz Yanlı Konjonktür Teorisi

1.4.2.1 Reel Konjonktür Teorisi

Reel Konjonktür Teorisine göre; para arzı ve fiyat düzeyi gibi nominal de i kenlerin istihdam ve reel GSMH gibi reel de i kenleri etkilemeyece i varsayılmaktadır. Reel de i kenlerdeki dalgalanmaları açıklamak için bu teori, ekonomide maliye politikasındaki ve üretim teknolojisindeki de i meler üzerinde oturmaktadır. Reel Konjonktür Teorisindeki "reel" sözcü ü, ekonomik dalgalanmaları açıklayan nominal de i kenlerin dı lanmasını vurgulamaktadır²⁸.

Reel Konjonktür Teorisi ekonomide meydana gelen konjonktürel dalgalanmaları parasal oklardan (veya talep oklarından) daha çok reel oklarla (veya arz oklarıyla) ili kilendirmektedir. Bu reel oklar; teknolojik de i iklikler, yeni ürünler, kötü hava ko ulları, yeni ham madde kaynaklarının ke fi, hammadde fiyatlarındaki nispi de i meler, nüfus de i meleri, tüketici tercihlerindeki de i iklikler v.b.dir. Teknolojik de i imler ise konjonktür dalgalanmalarının arkasındaki en önemli etken olarak kabul edilmektedir²⁹.

Bu yakla ima göre vergilerdeki, tercihlerdeki ve para politikasındaki de i melerin iktisadi faaliyetteki dalgalanmalara etkisi oldukça küçüktür. Ekonomide meydana gelen oklar, üretim sürecindeki emek ve sermaye stokunu etkileyerek ekonomide pozitif bir etki yapacaktır. Çünkü bu oklardan etkilenen sektörlerde varolan emek ve sermaye stoku ile geçerli olan fiyat düzeyinde daha çok üretim yapılacaktır.

stihdam ve üretimin niçin dalgalandı nı açıklamak için reel konjonktür teorisi eme in zamanlararası ikamesini kullanmaktadır. Ekonomide faiz oranlarının yükselmesine yahut ücretin geçici olarak yüksek olmasına neden olan oklar insanların

---

* Bırakınız yapsınlar.

²⁷ Parasız; **1998**, s.242.

²⁸ Parasız; **1998**, s.242-243.

²⁹ <http://www.dersnotları.net/ekonomikkonjoktur.htm>.

daha fazla çalı masına neden olmaktadır. Çalı ma çabasındaki artı ekonomide üretimi arttırır³⁰.

1.4.3 Siyasi Konjonktür Dalga Teorisi

Siyasi konjonktür dalga teorisine göre konjonktürel dalgalanmalar yetkili siyasi partiler veya siyasilerin, seçmenlerin kararlarını etkileyerek yeniden iktidara gelmek için uyguladıkları politikalarından kaynaklanır.

Kamu otoriteleri geni letici bir ekonomi politikasının zaman içindeki seyrini iyi bilir. Deneyimleri onlara para arzının büyüme oranındaki hızlanmanın ve kamu harcamalarındaki bir artı n öncelikle faaliyet hacmini ve geliri arttırdı nı, bunun istihdam düzeyini yükseltti ini ve i sizli i gerilette ini ve nihayet enflasyonu iddetlendirdi ini göstermektedir. Geni letici politikaların fiyatları yükseltmesi ülkelere ve bekleyi lere göre de i mektedir.

Kamu otoriteleri aynı ekilde seçmenlerin davranı larını da iyi bilirler. W. Baumol ve A. Blinder'e göre bu davranı lar politika ilminin ortaya koydu u üç kural çerçevesinde dü ünülebilir:

- Seçmenler ekonomik ko ullara çok duyarlıdır.
- Seçmenler tüm ekonomik büyüklüklere aynı önemi vermezler. Seçmenlerin tercih sıralamalarında reel gelirlerindeki artı , enflasyon ve i sizlikten önce gelir.
- Seçmenlerin hafızaları zayıftır. Dolayısıyla davranı ları, seçimleri önceleyen yıldaki reel gelirlerinin geli imine ba lıdır.

te yukarıdaki nedenlerle, kamu iktidarları seçimlerden yakla ık bir yıl önceden itibaren geni letici politikalar izlemeye ba larlar. Böylece seçimlere kadar geçen süre içinde reel gelir artar, i sizlik geriler. Enflasyonun tırmanı a geçi i seçim sonrasında görülmeye ba lar. Bunun üzerine enflasyonu frenlemek için önlemler almaya ba lanır. stikrar önlemleri tehlikesizce uygulanır. Ancak bu sırada gelecek seçimlere hazırlık

---

³⁰ Parasız; 1998,s. 245.

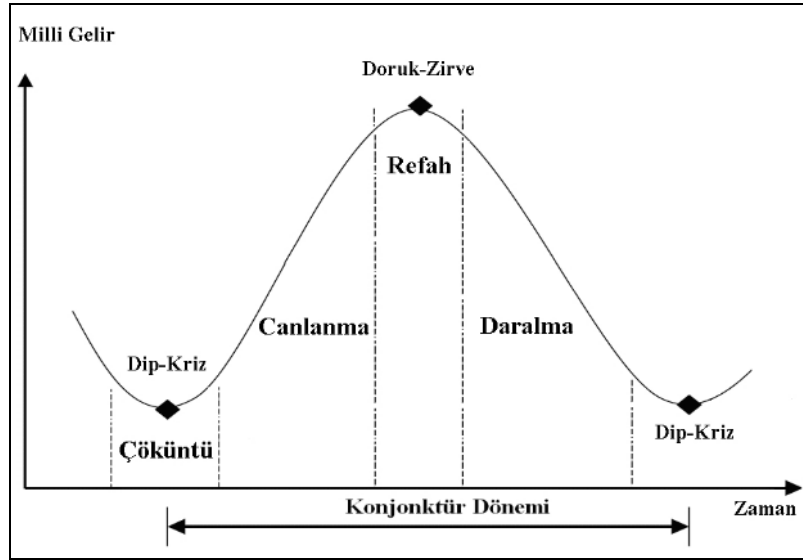
amacıyla yeni bir atılım politikasının hazırlıkları sürdürülür. Görüldü ü üzere ekonomik faaliyetler seçimlerin yapıldı ı tarihlere uygun olarak dalgalanmalar gösterir³¹.

1.5 KONJONKTÜR DÖNEM

Konjonktür dönemi veya devresi, ekonomik faaliyet hacminde ya anan dalgalanmaların en dü ük iki noktası arasındaki zaman farkıdır. Bir konjonktür dönemi refah, daralma, çöküntü ve canlanma olmak üzere dört a amadan oluşur.

Konjonktür devrelerinin süreleri, şiddetleri, ekonomik de i kenlere etkileri ve co rafi yayılı ları açısından bir çok fark gösterirler. Sonuç olarak hiç bir devre öncekinin tamamıyla aynıdır. Ve her devrenin kendisine has özelli i vardır. Bu nedenle bir konjonktür devresinin önceden öngörülmesi çok zordur³².

Grafik 1. Konjonktürel Dalgalanma

1.5.1 Refah A aması (Doruk- Zirve Noktası)

Konjonktür döneminde mevcut üretim kapasitesinin en üst düzeyde kullanıldığı, istihdam ve milli hasılanın en yüksek seviyesine ula tı ı bu a amaya refah a aması denilmektedir. Bu a ama içinde en yüksek nokta doruk noktasıdır. Bu noktada beceri ve uzmanlık isteyen i lerde kalifiye i gücü kısıtlı ı ve dolayısıyla ücret artı ları ile kar ılı ılır. Hammaddeler de darbo azlar ortaya çıkar. Sonuçta bir noktadan sonra

³¹ Parasız; 1998, s. 258.

³² <http://www.dersnotları.net/ekonomikkonjoktur.htm>.

kapasite kullanımını artırmak, kapasiteyi geni letmek; istihdamı ve üretimi daha fazla geni letmek, mümkün olmaz. Arzın talebe uyumunda ortaya çıkan güçlükler ve gecikmeler fiyatların yükselişine ivme kazandırır. Nitelikli iş gücü ve stratejik hammadde arzının daralması bunların fiyatlarında ve üretim maliyetinde yükselmelere neden olur. Arzın talebe uyumunda gecikmeler de fiyat yükselişlerini genelleştirir. Tüm üretim faktörlerinin fiyatları ve maliyetler yükselir. Fakat karlar bir süre daha artmaya devam eder³³.

1.5.2 Daralma A aşaması (Duraklama-Gerileme)

Bu aşamada refah aşamasını takip eder ve üst dönüş noktası ile başlar. Sürekli artan talep beklentisi ile karlı görünen bir kısım yatırımlar karsız hale gelir ve girişimler yatırımlarını azaltırlar. Kullanılmayan kapasite giderek artmaya başlar, yıpranan, ekonomik ömrünü dolduran sermaye malları yenilenmez. Bu gelişmeleri, doğal olarak, işsizliğin artması ve milli hasılda daralmalar izler³⁴.

1.5.3 Çöküntü A aşaması (Depresyon- Dip Noktası- Kriz)

Ekonomik faaliyetin en düşük düzeye indiği aşamaya depresyon aşaması veya konjonktürün dip noktası denilmektedir. Dip noktasında GSMH konjonktür dönemi içinde en düşük düzeyindedir. Bu safhada kapasite kullanım oranı ve istihdam seviyesi en alt düzeye inmiş olur, işletme karları düşer, bir çok firma zarar eder. Fırlaşmaları derecede artar³⁵.

1.5.4 Canlanma A aşaması

Bir talep şoku veya hükümetin aldığı önlemlerin olumlu etkisi ile talepte meydana gelecek bir artış ekonomik faaliyetleri canlandıracaktır. Bu canlanma öncelikle bunalımın atlatılmakta olduğu konusunda firmaları umutlandıracaktır. Yıpranan eskiyen makineler yenilenecek, üretim ve gelir artmaya başlayacaktır. Bunu harcamalarda, yatırımlarda ve istihdamda artışlar izleyecektir. Üretim, satışlar ve karların yükselmesi ile iyimserlik yaygınlaşacaktır. Daha önce riskli görünen yatırımlar

---

³³ ahin; a.g.e., s.486.

³⁴ ahin; a.g.e., s.486.

³⁵ ahin; a.g.e., s.486.

uygulanabilir duruma geçecektir. Talep geni ledikçe yatırım, istihdam ve milli gelirdede geni leme sürecektir³⁶

1.6 KONJONKTÜREL DALGALANMA ÇE TLER

1.6.1 Mevsimlik Dalgalanmalar

Her yıl düzenli olarak ticaret hacminde meydana gelen de iimlerdir. Mevsimlik dalgalanmaların ba lıca iki nedeni vardır. Birincisi hava ko ulları, ikincisi sosyal âdet ve geleneklerdir³⁷. Örnek olarak tarım ve in aat sektöründe faaliyetlerin hava artlarından etkilenmesi; eker satı larının Kurban Bayramında artı göstermesi gibi.

1.6.2 Düzensiz Dalgalanmalar

Önceden tahmin edilmesi mümkün olmayan dı sal etkenler nedeni ile ekonomik faaliyetlerde de i melere neden olan dalgalanmalardır. Sava lar, grevler, do al afetler, kıtlık, moda, siyasi karı ıklıklar, v.b. nedenler bu tür dalgalanmalara sebep olur. Bu dalgalanmaları önceden kestirmek oldukça güçtür.

1.6.3 Devresel Dalgalanmalar (Konjonktürel Dalgalanmalar)

Bu dalgalanmalar bir veya birkaç faaliyet dalını de il, tüm ekonomiyi kapsayıp, az ya da çok düzenlilik içinde tekrarlanırlar³⁸.

Bu dalgalanmaların belirgin özellikleri u ekilde sıralanabilir.

Devresel dalgalanmaların belirgin özellikleri;

- Ekonominin tamamını etkilemeleri,
- Sürekli tekrar etmeleri (Ancak; gerçekle me süreleri farklıdır.)
- En çok serbest piyasa ekonomilerinde görülmeleridir.

1.6.4 Uzun Dönemli Dalgalanma (Trend)

Her ekonomik faaliyeti zaman süreci içinde etkileyen çe itli faktörler vardır. Bu faktörlerin etkisiyle seride az çok bir sapma meydana gelse de, uzun bir sürede

---

³⁶ ahin; **a.g.e.**, s. 48.

³⁷ Aren; **a.g.e.**, s. 61.

³⁸ Parasız, **1998**, s. 218.

faaliyetin ana e ilimi sabit bir durum gösterebilir. te bir zaman serisinin uzun bir dönemde belli bir yöne do ru gösterdi i ana e ilime “trend” veya “uzun dönem e ilimi” adı verilir. Trendlerinin belirlenmesinde ba lıca rol oynayan genel faktörler nüfus artı ı, sermaye birikimindeki artı lar, enerji kaynaklarının geni lemesi, teknik ve teknolojik geli meler vb.dir³⁹.

1.7 KONJONKTÜREL DALGALANMALARIN NEDENLER

Konjunktür dalgalanmalarının çok sayıda nedeni vardır. Bunları içsel ve dı sal nedenler olarak iki kategoride toplayabiliriz. Bu nedenler talep ve arz oklarına yol açarak konjunktürü harekete geçirmektedir⁴⁰.

1.7.1 İçsel Nedenler

Konjunktür dalgalanmalarını harekete geçiren içsel nedenler sistemin üretti i ve onun dinami inden kaynaklanan nedenlerdir.

Konjunktürün içsel nedenlerinden en önemli olanları;

- Tüketici gelirlerinde ve buna ba lı olarak tüketim harcamalarında meydana gelen de i meler,
- Enflasyon beklentisinde ve faiz hadlerinde de i meler,
- Yatırım harcamalarında de i meler,
- Para arzında de i meler,
- hracat ve ithalatta de i meler,
- Döviz kurunda de i meler,
- Kredilerde geni lemeler veya daralmalar,
- Stoklardaki de i meler,
- Ücretlerde yükselmelerdir.

---

³⁹ Güven; a.g.e., s. 10.

⁴⁰ <http://www.dersnotları.net/ekonomikonjoktur.htm>.

1.7.2 Dısal Nedenler

Konjonktürün dısal nedenleri ise ekonominin i leyi i ile ilgili olmayan sistem dıında ortaya çıkan; fakat talep ve arz okları ile konjonktürü harekete geçiren etkenlerdir. Pek çok sayıda dısal etken sayılabilir.

Konjonktürün dısal nedenlerinden en önemli olanları;

- Sava veya sava tehdidi,
- Politik çalkantılar ve istikrarsızlık,
- Seçim dönemi,
- Nüfus artışı ve göçler,
- Teknik bulular ve yenilikler,
- iklim koşullarında ciddi değişimler ve bundan kaynaklanan üretim düşüşü ve bolluğu,
- Zevklerde ve modada değişimler,
- Psikolojik etkenlerdir.

Konjonktürel dalgalanma ekonomideki tüm değişkenleri etkiler ve az çok dalgalandırır. Ama bu dalgalanmalarda iki durum dikkati çeker. Birinci olarak ekonomide mevcut değişkenlerin hepsi milli gelire paralel olarak dalgalanmaz yani göstergelerin dalgalanmasında zaman olarak çakışma yoktur. Bazı seriler genel konjonktür seviyesine öncülük eder, bazıları genel konjonktür serisi ile çakışır, bazıları da gecikir⁴¹.

Öncü seriler:

- Siparişler
- Yeni kurulumlar
- Haftalık çalışma saatleri
- Konut yapımı ve inşaat ruhsatları
- E alınan işçiyayısı gibi

---

⁴¹ <http://www.dersnotları.net/ekonomikonjoktur.htm>.

Çakılan Seriler:

- İstihdam Düzeyi
- GSMH
- İrket Karları
- Ulaşım
- Gelir ve fiyatlar

Geciken Seriler:

- Perakende satışlar
- Tüketici borç ödemeleri
- Faiz haddi
- Ücretler
- Tüketici kredileri

İkinci olarak; ekonomik konjonktür nedeni ile serilerde görülen dalgalanma şiddetleri de farklılıklar gösterir. Örneğin; hammadde fiyatlarındaki dalgalanma perakende fiyatlarındaki dalgalanmalardan aynı şekilde kar gelirleri ücret ve rant gelirlerinden daha şiddetli bir dalgalanma gösterir.

K NC BÖLÜM

TÜRK YE EKONOM S NDE YA ANAN DALGALANMALAR

2.1 1923-1929 TÜRK YE CUMHUR YET 'N N KURULU DÖNEM (DI A AÇIK EKONOM)

2.1.1 Genel Durum

Genç Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı mparatorlu u'nun son döneminde, dünya ekonomisi içinde hammadde ihracatçısı, sınai ürün ithalatçısı ve dı borçlanmalar, Duyun-u Umumiye daresi ile sürekli imtiyazların verilmi oldu u bir iktisadi yapıyı devralmı tır. 1923-1929 arasındaki yıllar devlet i letmecili i ve müdahalelerinin asgari düzeyde tutuldu u ve piyasa artlarında sanayile menin benimsendi i yıllardır⁴².

Bu dönemin ba langıç olan 1923 yılı, Anadolu toprakları üzerinde yeni bir devletin kuruldu u ve Osmanlı imparatorlu unun tarihe karı tı ı bir yıldır. Yeni kurulan Türk devletinde siyasal ve sosyal anlamda köklü bir de i ikli e gidilirken; ekonomik anlamda çok fazla bir de i ikli e gidilmemi tir. Hatta; 1923-1929 döneminin, iktisat politikaları ve resmi ekonomi görü leri, II. Me rutiyet sonrasında kısmen uygulanan korumacılı ı ve sanayile meyi ön plana çıkaran “Milli ktisat” anlayı ıyla paralellik göstermektedir⁴³. Ancak; devlet deste inde milli burjuvazi yeti tirilmesini ve söz konusu yerli sermayedarların büyüme ve kalkınmanın itici gücünü olu turmasını amaçlayan “Milli ktisat” okulunun ekonomi politikaları, Lozan Anla ması ile getirilen sınırlamalar nedeniyle uygulamaya konulamamı tır⁴⁴.

⁴² Ero lu, Nadir; “Türkiye’de ktisat Politikalarının Geli imi”,
http://www.geocities.com/ceteris_tr/n_ero glu.doc, (18.08.2007).

⁴³ Boratav, Korkut; **Türkiye ktisat Tarihi (1908-1985)**, Gerçek Yayınevi, 6.Baskı, stanbul 1998, s. 28.

⁴⁴ Ta kın M. Murat; “1923-2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dı Ticaret Politikaları”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/murat.doc>, (11.08.2007).

1929 Dünya buhranına kadar Türk ekonomisinin ana hatlarını ekillendiren iki etkenden birisi İzmir İktisat Kongresi'dir. Lozan Anlaşmasının ekonomik hükümleridir.

2.1.1.1 İzmir İktisat Kongresi

1923 yılında İzmir'de toplanan Kongrenin amaçlarından biri tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi kesimlerinin kendilerine özgü sorun ve isteklerini belirlemek; bu isteklerin siyasal yönetim tarafından bilinmesini sağlamak. İkincisi de, yabancı sermaye çevrelerine ekonominin gelecekte alacağı biçimi ya da niteliği açıklamak⁴⁵. Yani; Batı Avrupa ülkelerine, liberal düzenden komünist düzene geçilmeyeceği konusunda güvence vermektir⁴⁶.

Kongrede alınan belli başlı kararlar:

- Aşırı vergisinin kaldırılması
- Tütün Tekelinin (Rejî dairesi) kaldırılması, tütün ekim ve ticaretinin serbest bırakılması
- Çalıma özgürlüğü'nün kabul edilmesi
- Yabancı sermayeye karşı olunmadığını karar altına alınması
- Tekelleşmeye izin verilmemesi
- İhracat, hayvancılık, ormancılık, madencilik ve genellikle yerli üretimin teşviki
- Özel girişimciliğinin canlandırılması
- Kredi olanaklarının sağlanması
- Milli bir bankanın kurulması
- Alt yapı ve teknik hizmetlerin hükümetçe sağlanması

Kongrede; genel olarak kalkınmacı, yerli ve yabancı sermayeyi piyasaya dönük çiftçiyi özendirici, ekonomik hayatın denetiminin milli unsurlara geçmesini kolaylaştırıcı ve ılımlı bir korumacılığı öngören tezler ön plana çıkmıştır. Ayrıca; Milli

⁴⁵ Kepenek, Yakup- Yentürk, Nurhan; **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, 13. Baskı, İstanbul 2003, s. 32-33.

⁴⁶ Tokgöz, Erdinç; **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1999)**, Maj Yayınları, 5. Baskı, Ankara 1999, s.34.

Mücadele yıllarında Ankara ile sağlıklı bağlar kuramamış olan İstanbul ve İzmir'deki Türk-Müslüman sermaye çevrelerinin siyasi iktidarla kaynaşmasını sağlamıştır⁴⁷.

2.1.1.2 Lozan Anlaşmasının Ekonomik Hükümleri

Lozan'da yapılan barış görüşmeleri sırasında üzerinde durulan ekonomik konular; kapitülasyonların kaldırılması, yabancılara tanınan ayrıcalıklar, Osmanlı borçları, gümrük düzenlemeleri, savaş zararları, nüfus deimi ve Musul sorunudur. Barış görüşmelerinin sonunda Osmanlı imparatorluğu'nun kuruluşundan buna yabancılara tanınan kapitülasyonlar kaldırıldı. Yabancı uyruklu ortaklıklar ve şirketler, Türk kanunlarına göre faaliyet gösterecek, yargıç güvencesi sağlanacaktı. Osmanlı borçları Savaş öncesi imparatorluk topraklarına oransal olarak dağıtılacaktı. Borç ödemeleri 1929 yılında başlayacaktı. Türkiye gümrük tarifelerinde 5 yıl süre ile herhangi bir deime gidemeyecek, birkaç istisna haricinde ihracata ve ithalata yasak koyamayacaktı. Nüfus deimi böyle gerçekleşecekti. İstanbul'da yabancı Rumlarla Batı Trakya'da yabancı Türkler arasında kalan Rumlar Türkiye'yi, Türkler de Yunanistan'ı terk edecekti. Bu durum ticaretle uğraşan ve nitelikli iş gücünün büyük çoğunluğu olan Rumların gitmesine, kentlerdeki nüfusun azalmasına neden oldu. Musul sorunu Lozan'da bir sonuçla sonuçlanmadı. Daha sonra Milletler Cemiyetinin aracılığıyla İngiltere'yle anlaşmaya varılarak petrol gelirlerinin yüzde 10'unu 25 yıl süreyle alması kararlaştırıldı⁴⁸.

2.1.2 Dönemin Gözlenen Gelişmeleri

1923-1929 Dönemi ve takip eden yıllar yeni kuruluşu Türk Devletinin savaş nedeniyle bozulan ekonomisinin onarımı ve yeni kurumların oluşturulmasıyla geçmiştir. Bu dönemde: Yabancı sermayenin elinde bulunan demiryolları millileştirilmiştir. Yerli sanayii finanse etmek ve yurt içi tasarrufların toplanması için 1924'te Türkiye Bankası kurulmuştur. Osmanlı Döneminin miraslarından biri olan Tütün Rejisi satın alınmıştır. 1925'te Akar vergisi kaldırılmıştır. Türkiye'nin sanayilemesine çok büyük katkısı olan Sanayi ve Maden Bankası (Sümerbank) 1925 yılında faaliyete geçmiştir. 1926 yılında Türk limanları arasında tahkim hakkı yabancı sermayeye yasaklanmıştır ve Türk Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu kabul edilerek, ticari

⁴⁷ Boratav; a.g.e., s. 37-54.

⁴⁸ Kepenek ve Yentürk; a.g.e., s. 34.

faaliyetlerin usul ve esasları düzenlenmiştir. 1927 yılında Ali Kıtisat Meclisi kurulmu ve Te vik-i Sanayi Kanunu çıkarılarak sanayi üretimi te vik edilmiştir. Ayrıca 1927 yılında nüfus, tarım ve sanayi sayımı yapılmıştır. Para politikasında sağlam ve istikrarlı para anlayışı hakim olurken maliye politikasında denk bütçe ödeme ilkesi benimsenmiştir. Geni lemece bir maliye politikasından kaçınılırken, açık finansmana ve borçlanmaya sıcak bakılmamıştır⁴⁹.

2.1.3 Dönemin Ekonomik Yapısı

Kurtulu Sava ının bitip ülkede barı havasının esmeye başlamasıyla birlikte erkek nüfusun tekrar topra a geri dönmesi, tarıma dönük olumlu politikaların çiftçiler lehine etkiler yaratması tarımsal üretim önemli miktarda artmasına ve tarımın bu dönemin öncü sektörü olmasına neden olmu tur.

Sanayi sektöründe görülen artı gerçekte bir sanayile me sürecinin belirtisi de il, sava yıllarında hammadde bulma sıkıntısı nedeniyle tam kapasite çalı mayan fabrikalar ile küçük sanayi ve el sanatlarıyla u ra an erkek nüfusun cepheden geri dönmeleriyle birlikte harekete geçi in belirtisidir⁵⁰.

Tablo 1. GSMH Ve Büyüme Hızı (Sabit Fiyatlarla) (000.000 TL)

Yıl	GSMH	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1923	2928,5	1263,5	309,2	1355,8	-	-	-	-
1924	3363,8	1607,2	287,1	1469,5	14,9	27,2	-7,1	8,4
1925	3793,3	1696,6	338,4	1758,3	12,8	5,6	17,9	19,7
1926	4484	2236,7	388,4	1858,9	18,2	31,8	14,8	5,7
1927	3909,6	1546,2	463,9	1899,5	-12,8	-30,9	19,4	2,2
1928	4341,3	1842,4	461,2	2037,7	11	19,2	-0,6	7,3
1929	5278,2	2626,5	478,5	2173,2	21,6	42,6	3,8	6,6
Ortalama					10,95	15,92	8,03	8,32

Kaynak: TU K; **statistik Göstergeler 1923-2005**, Ankara 2005.

Not: 1948 yılı fiyatlarıyla

1923-1929 döneminin ekonomik göstergeleri incelendi inde, yaklaşık olarak sanayi üretiminin %8, tarımsal üretim artı ortalamasının %16, milli gelirdeki ortalama büyüme hızının da %11 oldu u görülür. Bu dönemde GSMH sürekli artımı sadece 1927 yılında dü mü tür.

⁴⁹ http://www.geocities.com/ceteris_tr/n_eroglu.doc.

⁵⁰ Boratav; **a.g.e.**, s. 39-40.

Tablo 2. Dı Ticaret Dengesi (000 \$)

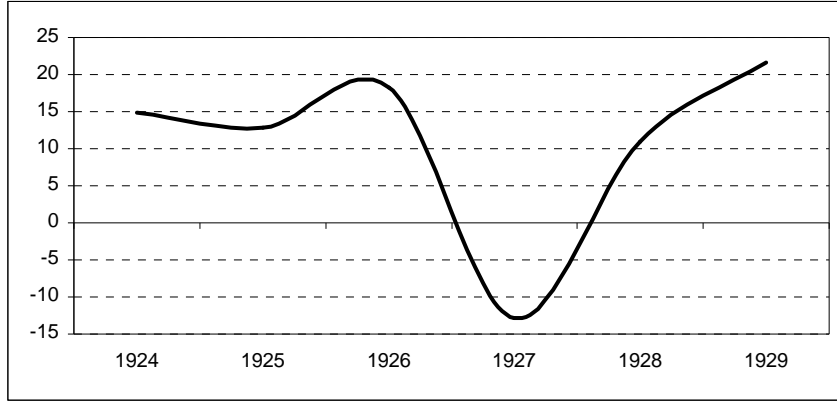
Yıl	thalat	hracat	Dı Ticaret Dengesi
1923	86.872	50.790	-36.082
1924	100.462	82.435	-18.027
1925	128.953	102.700	-26.253
1926	121.411	96.437	-24.974
1927	107.752	80.749	-27.003
1928	113.710	88.278	-25.432
1929	123.558	74.827	-48.731
1930	69.540	71.380	1.840

Kaynak: TÜ K; a.g.e.

Lozan anla masının hükümleri gere ince gümrük tarifelerinde kısıtlayıcı bir uygulamaya gidilememesi nedeniyle 1923-1929 arasında dı ticaretimiz sürekli açık vermi tir. Anla ma hükümlerinin sona erdi i tarih olan 1929'dan sonra ise uygulanan koruyucu gümrük tarifeleriyle dı fazla verilmeye ba lanmı tır⁵¹.

2.1.4 Dönemde Görülen Ekonomik Dalgalanmalar Ve stihdam

Grafik 2. GSMH Büyüme Hızı (Sabit)

1923-1929 döneminde en belirleyici sektörü tarım ve hizmetlerdir. Çünkü sabit fiyatlarla GSMH'deki payları dönem boyunca tarımda %45, hizmetlerde %44 civarındadır. Dönem içinde GSMH hızının negatif oldu u dönem %12,8 ile 1927 yılıdır. Bu yılda GSMH hızını dü üren en önemli etken tarım sektöründe görülen %30'luk dü ü tür. 1927 yılında GSMH miktarında meydana gelen azalma kriz öncesi durumuna ancak 1929 yılında ula mı tır.

Türkiye'nin ihraç mallarının %80'den fazlasını olu turan tarım ürünleri ve di er hammaddelerin fiyatları 1925'te zirveye ula tıktan sonra, yava yava dü meye; dı

51 <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/murat.doc>.

ticaret haddi aleyhe dönerken, ihracat geliri de azalmaya başlamıştır. Buna kötü hava artları da eklenince tarımsal üretim 1927 ve 1928’de azalmıştır⁵². 1929 yılında hava artlarının çok iyi geçmesiyle birlikte tarımdan elde edilen ürün miktarı yükselmiş ve böylece; GSMH kriz öncesi dönemin üstüne çıkmıştır.

1927-1928 yıllarındaki kuraklık nedeniyle bu day ithal edilmesi; 1929 yılında spekülasyon amaçlı ithal edilelimin artması; demiryolu politikasının yarattığı döviz ve fon talebi, Osmanlı borçlarının ödenmesi Türkiye’de 1929 yılı sonunda bir kambiyo krizi oluşmuştur. Bu kriz yabancılara olan borçları ödeme olanlarını ortadan kaldırmış ve moratoryum ilan edilmiştir.

Tablo 3. İstihdamın Sektörel Payları

Yıl	Toplam İstihdam	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım Payı	Sanayi Payı	Hizmetler Payı
1923	5.031.000	4.525.440	176.902	328.658	89,95	3,52	6,53
1924	5.162.003	4.618.054	191.527	352.422	89,46	3,71	6,83
1925	5.279.521	4.712.475	191.096	375.950	89,26	3,62	7,12
1926	5.447.318	4.809.156	231.534	406.628	88,28	4,25	7,46
1927	5.592.796	4.908.989	244.070	439.737	87,77	4,36	7,86
1928	5.726.773	5.013.358	253.559	459.856	87,54	4,43	8,03
1929	5.859.203	5.120.429	249.527	489.247	87,39	4,26	8,35
1930	5.974.455	5.229.307	248.249	496.899	87,53	4,16	8,32

Kaynak: Bulutay, Tuncer; “Employment, Unemployment And Wages In Turkey”, D E/ILO Yayını, Ankara 1995.

1923-1929 döneminde tarım sektörünün istihdamdaki payı ortalama %89 kadardır. Dönem sonlarına doğru istihdamda tarımın payı azalırken hizmetler ve sanayi sektörünün payı az da olsa yükselmiştir.

Tablo 4. İstihdamın Alt Sektörlere Göre Dağılımı Ve Artı Hızları

	Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık		Madencilik ve taşımacılık		malat Sanayi		Elektrik, gaz ve su	
	İstihdam	Artı	İstihdam	Artı	İstihdam	Artı	İstihdam	Artı
1926	4.809.156	2,05	33273	37,96	197.036	18,95	1.225	-8,45
1927	4.908.989	2,08	35726	7,37	207.051	5,08	1.293	5,55
1928	5.013.358	2,13	39119	9,50	213.167	2,95	1.273	-1,55
1929	5.120.429	2,14	33752	-13,72	214.515	0,63	1.260	-1,02
1930	5.229.307	2,13	34659	2,69	212.252	-1,05	1.338	6,19

Kaynak: Bulutay, a.g.e.

⁵² Kazgan, Gülten; “Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001): Ekonomi Politik Açısından Bir Değerlendirme”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2005, s. 55-56.

Tablo 5. İstihdamın Alt Sektörlere Göre Dağılımı Ve Artı Hızları

	İnşaat ve bayındırlık işleri		Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller		Ulaştırma, haberleşme ve depolama		Mali kurumlar, sigorta, taahhüt mallara ait işler ve kurumları yardımcı iş hizmetleri		Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler	
	İstihdam	Artı	İstihdam	Artı	İstihdam	Artı	İstihdam	Artı	İstihdam	Artı
1926	73.553	0,94	146.727	2,05	22.966	4,78	16.146	18,95	147.236	18,93
1927	94.345	28,27	149.693	2,02	24.014	4,56	16.965	5,07	154.720	5,08
1928	105.678	12,01	152.936	2,17	24.642	2,62	17.312	2,05	159.288	2,95
1929	127.367	20,52	156.202	2,14	26.211	6,37	19.170	10,73	160.297	0,63
1930	131.541	3,28	159.536	2,13	28.770	9,76	18.436	-3,83	158.616	-1,05

Kaynak: TÜİK; a.g.e.

1927-1928 yıllarında ve 1929 yılının son aylarında yaşanan krizlerin istihdam üzerindeki etkilerine bakacak olursak;

1927 başlayıp 1929 yılına kadar süren krizden en çok etkilenen; Madencilik ve taocakçılığı alt sektörü, imalat sanayi alt sektörü, Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler alt sektörü ile Mali kurumlar, sigorta, taahhüt mallara ait işler ve kurumları yardımcı iş hizmetleri alt sektörüdür. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin miktarında bu dönemde önemli bir düşme görülmemektedir.

1929 yılının sonunda görülen ve etkileri 1930 yılına yayılan kambiyo krizinde ise en çok etkilenen; Mali kurumlar, sigorta, taahhüt mallara ait işler ve kurumları yardımcı iş hizmetleri alt sektörü, imalat sanayi alt sektörü, Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler alt sektörü ile inşaat ve bayındırlık işleri alt sektörüdür. Tarım sektörü, Madencilik ve taocakçılığı alt sektörü, Elektrik, gaz ve su alt sektörü ile Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller alt sektörünü kriz etkilenmemişlerdir.

2.2 1930-1939 DÖNEM DEVLETÇİLİĞE GEÇİŞ

2.2.1 Genel Durum

1923-1929 döneminde uygulanan liberal iktisat politikalarından arzu edilen başarıların sağlanamaması; Osmanlı borçlarının ilk taksit ödemesinin 1929'da başlaması; 1929 Dünya Ekonomik Krizinin ulusal ekonomileri olumsuz etkilemesi; Klasik iktisat politikalarının arz fazlalığı, deflasyonda ortaya çıkan krizi yaratması ve devletin ekonomiye müdahalesini savunan iktisadi yaklaşımların ortaya konulması; Sovyetler Birliği'nde uygulanan plana dayanan iktisat politikalarının ilk sonuçlarının

ba arılı olması; Türkiye’de liberal politika uygulamalarının terk edilerek yerine devletçilik politikasına geçilmesine neden olmu tur⁵³.

1930-1939 döneminin Türkiye’deki iktisat politikalarındaki de i imini üç evreye ayırabiliriz. 1930 ve 1931 yılları iç ekonomiye dönük müdahale önlemlerinin alınmadı ı, ancak dı ticaret ve kambiyo rejimlerinin denetlendi i; 1932 yılı devletçi politikaların uygulanmaya ba landı ı; 1933-1939 yılları ise devletçili in rayına oturdu u evrelerdir⁵⁴.

2.2.1.1 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı

Birinci Dünya Sava mın sona ermesiyle birlikte Amerikalılar yeniden yapılanmaya giri mi lerdi. Ba döndürücü bir teknoloji ve üretim patlaması ya anıyor; otomotivden, enerjiye kadar akla gelebilecek her sektörden her gün yeni bir bulu lar yapılıyordu. Sanayiciler kazançlarını yeni fabrikalara, yeni makinalara, yeni i çilere yatırıyorlardı. Ücretler artıyordu, tüketim artıyordu. Borsa devamlı yükseliyordu⁵⁵. Ancak; bu yükseli 3 Ekim 1929 yılına kadar sürdü. Amerikan borsasında fiyatların dü meye ba laması; Almanya’nın sava nedeniyle olu an borçlarını ödeyememesi, ülkelerin birbirlerinden borçlarını geri istemeye ba lamaları üzerine New York Borsası 24 Ekim 1929 günü dibe vurdu.

Bunun sonucunda; üretim dü meye, i sizlik artmaya ba ladı. Üretim malları bu durgunluktan çok fazla etkilendi, tüketim mallarındaki durgunluk daha yava olsa da, oldukça fazla idi. ABD’de 1932’li yıllara gelindi inde sanayi üretimi üç yıl öncesine göre yarı yarıya dü tü, milli gelir 273 oranında azaldı, 1929’da 1.5 milyon olan i siz sayısı 12 milyona ula tı. 1933 yılında ABD’deki i siz sayısı 14 milyona ula tı. Bunalımın tüm dünyaya yayılması ile sanayile mi ülkelerin tamamında 30 milyona yakın ki i i siz kaldı. 1929 ile 1932 arasında endüstriyel üretim ABD’de yakla ık %50,

⁵³ Altay, N. O uzhan; “Türkiye’de ktisadi Dönü ümlerin Sosyo-Ekonomik Sonuçları”, <http://www.iibf.deu.edu.tr/dergi.php?idm=39>, (08.08.2007).

⁵⁴ Boratav; **a.g.e.**, s. 51.

⁵⁵ Ekodialog; “1929 Dünya Ekonomik”, http://www.ekodialog.com/Makaleler/1929_buhrani/1929_buhran.html, (20.06.2007).

Almanya'da %40 civarında, Fransa'da %30 yakın, İngiltere'de ise %10 olmak üzere dünya çapında dü ü göstermiştir⁵⁶.

1929 ekonomik krizinin etkisiyle Klasik iktisat politikalarının tekrar gözden geçirilmesine ve yeni ekonomik politikalarının ortaya atılmasına neden oldu.

2.2.2 Dönemin Gözlenen Gelişmeleri

1929 yılı sonbaharında patlak veren “Büyük Bunalım” çok kısa sürede Sovyet Rusya dışında kalan tüm ülkelerin ekonomilerinin çökmesine neden oldu. Kriz öncelikle ve büyük ölçüde tarım ürünleri piyasalarını tahrip etti; Türk ekonomisi üzerinde krizin yıkıcı etkileri büyük oldu. Bir yıl içinde genç Cumhuriyet yönetiminin kurmaya çalıştığı iktisadi, sosyal ve siyasal dengeler altüst oldu. Bunun üzerine benimsenen Devletçilik anlayışını yerle tirmek için çıkarılan yasalar çerçevesinde çeşitli alanlarda öncü veya yönlendirici iktisadi faaliyetlerde bulunmak üzere kamu kurum kuruluşlarının örgütlenmesi sağlandı⁵⁷.

Bu dönemde yapılan düzenlemeler:

- Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun
- Ticarete Taahhütin Men-i ve Hırcatın Murakebesi ve Korunması Hakkında Kanun
- Merkez Bankası, Sümerbank, Etibank, Belediyeler Bankası (İller Bankası), Halk Bankası'nın (Esnaflar için) kuruluşu
- Türkiye'ye Bazı Ülkelerden Yapılacak İthalata Tahdit ve Takyitlerin Tatbikine Dair Kanun
- Ödünç Para Verme Kanunu
- Ölçüler ve Ayarlar Kanunu
- Umumi Hıfzısıhha Kanunu
- Tarım Kredi Kooperatifleri
- Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri
- Türk mallarının dış pazarlarda sürümünü kolaylaştıracak yolları araştırmak ve ticaretle uğraşanlara yardımcı olmak için Türk Ofis

⁵⁶ Uğur, Burcu; “1923-1940 Dönemi Ve 1929 Bunalımının Etkileri”, http://www.geocities.com/ceteris_paribus_tr/b_ugur.doc, (20.08.2007).

⁵⁷ Tokgöz; **a.g.e.**, s. 58-59.

- Birinci Be Yıllık Sanayi Planı (1934-1938) gibi.

2.2.2.1 Birinci ve İkinci Be Yıllık Sanayi Planı

1931-1933 Yılları arasında hazırlanan ve Mayıs 1934 de yürürlü e giren Birinci Be Yıllık Sanayi Planı'nın amacı daha önceden ithal edilen tüketim mallarının üretimini sağlamak için. Dokuma, madencilik, selülöz kağıt, cam, çimento ve kimya sanayilerini kapsayan bu plan bir sanayi yatırım programı eklindedir. Planın finansmanının, Sovyetler Birliğinden alınan krediler ve her yıl bütçeden ayrılacak ödeneklerle sağlanması öngörülmüştür⁵⁸.

1936 yılında ise İkinci Kalkınma Planı hazırlanmış ve 1938 yılında uygulamaya geçilmiştir. Birinci Planın aksine ara ve yatırım malları üretimine öncelik verilmiş, ayrıca elektrifikasyon, madencilik, ve limanlar gibi altyapısal gelişmeyi dikkate alınmıştır⁵⁹. Ancak ertesini yıl 2. Dünya Savaşı'nın başlaması ile bu plan tam olarak gerçekleştirilememiştir.

2.2.3 Dönemin Ekonomik Yapısı

1923-1929 döneminde tarımı geliştirme, çiftçinin refahını artırma çabaları Büyük dünya bunalımı ile başlamıştır. Buna rağmen; 1930- 1939 döneminde tarım hala GSMH (sabit fiyatlarla) içindeki payı en yüksek sektör olarak kalmıştır. Devletin temel tüketim ve ara malları alanında, ithal ikamesi sağlamak amacıyla “Üç Beyaz” (Un, pamuk ve pamuklu bez) ve “Üç Siyah” (Demir, kömür ve akaryakıt) projelerine öncelik vererek bu temel malların yurt içinde üretilmesini, döviz tasarrufu yapılmasını sağlamıştır⁶⁰. Devletçiliğin benimsenmesi sanayi yatırımlarını bizzat devlet tarafından yapılması önceki döneme göre GSMH içinde sanayinin payını artırmıştır.

---

⁵⁸ Zekey, Ahmet Hamdi; “Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Durum Ve Atatürk'ün Ekonomik Görüşü”, <http://www.geocities.com/cnytsvm/makale/ataeko.doc>, (20.08.2007).

⁵⁹ Kepenek ve Yentürk.; **a.g.e.**, s. 69.

⁶⁰ Tokgöz **a.g.e.**, s. 80.

Tablo 6. GSMH Ve Büyüme Hızı (000.000 TL)

Yıl	GSMH Sabit	GSMH Cari	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSMH Cari	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1929	5278,2	2073,1	51,6	9,6	38,8	27	48,8	8,3	10,2
1930	5393,9	1580,5	45,5	11,1	43,4	-23,8	-32,8	-11,6	-14,8
1931	5865,7	1391,6	45,1	12,3	42,6	-12	-12,7	-2,8	-13,5
1932	5235,2	1171,2	39,9	13,8	46,3	-15,8	-25,6	-5,7	-8,5
1933	6063,9	1141,4	37,3	15,9	46,8	-2,5	-8,8	12,5	-1,6
1934	6429,6	1216,1	34,1	17,6	48,3	6,5	-2,7	18	10,1
1935	6233,8	1310	35,3	17,8	47	7,7	11,5	8,6	4,7
1936	7679,8	1695	43,1	15,3	41,7	29,4	58,1	11,1	14,8
1937	7798,2	1806,5	40,8	16,2	43	6,6	1	13,4	9,9
1938	8537,5	1895,7	40,1	16,4	43,5	4,9	3	6,2	6,3
1939	9127,8	2063,1	39	18	43	8,8	5,9	19	7,7
Ortalama			40,02	15,44	44,56	0,98	-0,31	6,87	1,51

Kaynak: TÜ K; a.g.e.

1930-1939 döneminde GSMH (Cari fiyatlarla) içinde en yüksek sektör %45 ile hizmetlerdir. Onu %40 ile tarım, %15 ile sanayi izlemektedir. Cari fiyatlarla büyüme hızı en yüksek sektör %6,87 ile sanayidir. Bu dönemde tarım önceki döneme göre önemli oranda azalmı tır. Bu dönemde krizin etkisiyle GSMH (Cari fiyatlarla) miktarı 1930-1933 yıllarında sürekli dü mü tür. Türkiye 1929 yılında ula tı ı GSMH (Cari fiyatlarla) miktarına ancak 1939'dan sonra ula abilmı tır.

Tablo 7. Dı Ticaret Dengesi (000 \$)

Yıl	thalat	hracat	Dı Ticaret Dengesi
1929	123.558	74.827	-48.731
1930	69.540	71.380	1.840
1931	59.935	60.226	291
1932	40.718	47.972	7.254
1933	45.091	58.065	12.974
1934	68.761	73.007	4.246
1935	70.635	76.232	5.597
1936	73.619	93.670	20.051
1937	90.540	109.225	18.685
1938	118.899	115.019	-3.880
1939	92.498	99.647	7.149

Kaynak: TÜ K; a.g.e.

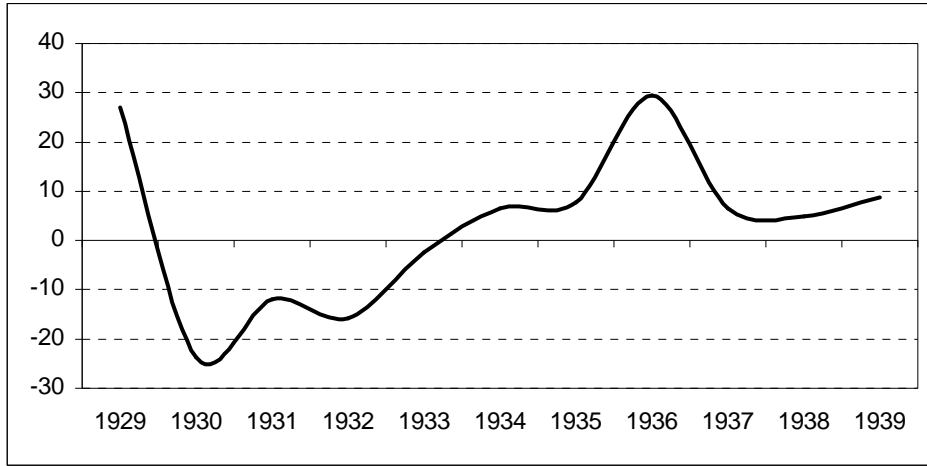
1930 yılından itibaren alınan yasal ve idari önlemlerle dı ticaret devlet denetimine alınmı ve dı ticaret bilançosu fazlalık vermeye ba lamı tır. 1929 bunalımı sebebiyle dünya ticareti daralarak, özellikle tarım ürünleri ihraç eden Türkiye'yi olumsuz etkilemi ; koruyucu gümrük tarifeleri sayesinde ithalat azalmı tüm bunların sonucunda ülkenin dı ticaret hacmi daralmı tır. Toplam ihracat içinde tarım ürünlerinin

arırlı 1 dönem içinde %80'nin altına dümemi tir. thalatın birle imi ise ilk yıllarda tüketim malları (un, eker, eker, çay, pamuklu dokuma ve keten) a ırlıklı olarak yer tutarken daha sonraki yıllarda yatırım malları ilk sırayı almı tır⁶¹.

2.2.4 Dönemde Görülen Ekonomik Dalgalanmalar ve stihdam

1929 Buhranı'nın etkisiyle Türkiye'de ihracat azalmı , bu da tarım sektörünün gelirlerinin dü mesine neden olmu tur. Ayrıca; 1932 yılının kötü ürün yılı olması tarım sektörünün eline geçen geliri daha da dü ürmü tür. 1929 yılında spekülatif ithalat yapanlar dünya fiyatlarının azalması nedeniyle bekledikleri kazancı elde edememi ler ve bu da iflasları tetikleme tir⁶².

Grafik 3. GSMH Büyüme Hızı (Cari)

1929-1939 döneminde Cari fiyatlarla GSMH büyüme hızı ortalama yakla ık %1'dir. 1929 Bunalımın yarattı ı ticaret daraltıcı etki ve gümrük tarifelerin getirdi i kısıtlamaların etkisiyle Türkiye 1930-1933 yıllarında krize girmi tir. Bu yıllarda GSMH büyüme hızı sırasıyla -%24, -%12, -%16 ve -%2,5 civarında olu mu tur. 1930 ve 1933 yılları arasında sektörlerin tümünde negatif bir büyüme vardır. Sadece 1933 yılında sanayi sektörünün büyüme hızı pozitif olmu tur. 1934 yılında Türkiye krizden çıkmaya ba lamı tır. Bu dönemin en önemli geli mesi devletçili in etkisiyle sanayi sektörünün büyümesidir. 1929 Bunalımının etkisini Türkiye ancak 1939 yılında düzeltebildi.

1935 yılında ihracatın artması, ithalat kapasitesinin artması; Osmanlı borçlarının ve millile tirmenin bütçedeki yüklerinin azalması; alınan uzun vadeli kredilerle uzun

⁶¹ Kepenek ve Yentürk; **a.g.e.**, s. 85-86.

⁶² Kazgan; **a.g.e.**, s. 59.

vadeli yatırımların finansman sorunun çözülmesi; banka kredilerinin artı ıyla para arzının geni lemesi ve böylece fiyatlar genel seviyesinin yükselerek özel giri imcileri rahatlatması; dünya ticaretinin geni lemesiyle Türkiye krizden çıkmaya ba lamı tır.

Tablo 8. stihdamın Sektörel Payları

	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmetler	stihdam Oranı	sizlik oranı
1929	5859203	5120429	249527	489247	87,39	4,26	8,35	68,89	3,2
1930	5974455	5229307	248249	496899	87,53	4,16	8,32	68,78	3,1
1931	6027544	5340896	239373	447275	88,61	3,97	7,42	67,94	4,4
1932	6149183	5454743	244121	450319	88,71	3,97	7,32	67,87	4,4
1933	6259662	5571302	219185	469175	89,00	3,50	7,50	67,64	3,9
1934	6420063	5690119	237133	492811	88,63	3,69	7,68	67,93	3,2
1935	6638708	5835218	311198	492292	87,90	4,69	7,42	68,78	3,2
1936	6802132	5936788	352782	512562	87,28	5,19	7,54	69,26	2,9
1937	6941592	6040245	379315	522032	87,02	5,46	7,52	69,48	2,7
1938	7121895	6145509	412579	563807	86,29	5,79	7,92	70,06	2,1
1939	7331018	6325768	434236	571014	86,29	5,92	7,79	70,06	2,1
Ortalama					87,73	4,63	7,64	68,78	3,19

Kaynak: Bulutay, a.g.e.

Bu dönemde toplam istihdam için tarımın ve hizmetlerin payı önceki döneme dü mü tür. Bu dönemde ortalama istihdam artı hızı en yüksek yakla ık %6,2 ile sanayi sektörüdür. Onu %2,1 ile tarım ve %1,66 ile hizmetler sektörü izlemektedir. Bu dönemin ortalama istidam artı hızı %2,27; ortalama istihdam oranı %68,78; ortalama i sizlik oranı %3,19'dur. 1930-1933'da i sizlik oranı bu devrede %4'ün üzerine çıkmı tır.

Tablo 9. stihdamın Alt Sektörlere Göre Da ılımı Ve Artı Hızları

	Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık		Madencilik ve ta ocakçılı ı		malat sanayi		Elektrik, gaz ve su	
	stihdam	Artı	stihdam	Artı	stihdam	Artı	stihdam	Artı
1929	5120429	2,14	33752	-13,72	214515	0,63	1260	-1,02
1930	5229307	2,13	34659	2,69	212252	-1,05	1338	6,19
1931	5340896	2,13	36876	6,40	201129	-5,24	1368	2,24
1932	5454743	2,13	40673	10,30	201755	0,31	1693	23,76
1933	5571302	2,14	40371	-0,74	177149	-12,20	1665	-1,65
1934	5690119	2,13	50224	24,41	185143	4,51	1766	6,07
1935	5835218	2,55	53450	6,42	255781	38,15	1967	11,38

Kaynak: Bulutay, a.g.e.

Tablo 10. stihdamın Alt Sektörlere Göre Da ılımı Ve Artı Hızları

	n aat ve bayındırlık i leri		Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller		Ula tırma, haberle me ve depolama		Mali kurumlar, sigorta, ta nınmaz mallara ait i ler ve kurumları yardımcı i hizmetleri		Toplum hizmetleri, sosyal ve ki isel hizmetler	
	stihdam	Artı	stihdam	Artı	stihdam	Artı	stihdam	Artı	stihdam	Artı
1929	127367	20,52	156202	2,14	26211	6,37	19170	10,73	160297	0,63
1930	131541	3,28	159536	2,13	28770	9,76	18436	-3,83	158616	-1,05
1931	86114	-34,53	162940	2,13	29459	2,39	18471	0,19	150291	-5,25
1932	83852	-2,63	166436	2,15	30854	4,74	18410	-0,33	150767	0,32
1933	98500	17,47	169977	2,13	31171	1,03	18283	-0,69	151244	0,32
1934	117478	19,27	173588	2,12	31630	1,47	18395	0,61	151720	0,31
1935	113967	-2,99	174439	0,49	34077	7,74	17612	-4,26	152197	0,31

Kaynak: Bulutay, a.g.e.

1930-1934 yıllarında ya anan krizden en çok etkilenen sanayi sektöründe daha sonrada hizmetler sektöründe istihdam edilenlerdir. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin miktarında önemli bir de i iklik ya anmamı tır. malat sanayi, n aat ve bayındırlık i leri, Mali kurumlar, sigorta, ta nınmaz mallara ait i ler ve kurumları yardımcı i hizmetleri ile Toplum hizmetleri, sosyal ve ki isel hizmetler alt sektöründe istihdam edilenler kriz döneminde olumsuz yönde etkilenmi lerdir.

2.3 1940-1945 SAVA YILLARI

2.3.1 Genel Durum

Türkiye fiilen ikinci Dünya Sava mına katılmamasına ra men bu sava ın ekonomik etkilerinden büyük zarar görmü tür. Cephelerde fiilen sava manın dı ında sava ekonomisinin ko ullarını tüm a ırlı ıyla ya amı tır. 1930'lu yılların politikaları sonucu esasen bir hayli daralmı bulunan ithalat iki yıl içerisinde yarı yarıya dü mü , yeti kin nüfusun büyük bir bölümünün askere alınması üretimde büyük dü melere yol açmı tır. Sava yıllarında bu day üretiminde % 50'ye yakla an bir gerileme meydana gelmi tir. Sava öncesinde ba layan planlama çalı maları ve sına i yatırım programları, savunma harcamalarının bütçeye hakim olması yüzünden tümüyle ertelenmi tir. Bunlar, sava yıllarının bir iktisadi gerileme dönemi olmasına yol açan nesnel etkenlerdir ve 1940-1945 dönemini bu anlamda, yani iktisadi geli me sürecinin durması anlamında, “bir kesinti” olarak nitelendirmek gerekir⁶³.

⁶³ Boratav; a.g.e., s. 63.

2.3.2 Dönemin Gözlenen Gelişmeleri

Türkiye 1940-1945 döneminde bir milyon kişinin silah altında tutması, toplam üretim ve tüketim üzerinde etkili oldu u kadar Devletin masraflarını da çok artırmı , yeni vergiler konulmasını, hazinenin tasarruf bonoları çıkarmak suretiyle borçlanmasını gerektirmi tir.

Devlet 1940-1945 döneminde; azalan üretimi ve ithalat koşullarından oluşan darlıkların önlenemeyen enflasyonist baskıların halk üzerindeki etkisini azaltmak ve büyük kentlerin beslenmesini, ısınmasını ve giyimini sağlayabilmek için katı fiyat denetimine ve tarım ürünlerinin düşük fiyatla satın alınması yöntemine başvurmu tur. Bunu da sağlamak için 1940 yılın Milli Korunma Kanunu çıkarılmış tir. Milli Korunma Kanunu; hükümete ücretli iş yükümlülüğü, çalı şma süresinin uzatılması ve ücret sınırlaması gibi iş gücünü denetleyen hükümlerin yanı sıra; özel işletmelere geçici el koyma, ithalatta ve iç ticarete azami, ihracatta asgari fiyatları saptama, temel malların vesika ile dağıtılması gibi hükümete geniş yetkiler veren bir kanundur⁶⁴.

Milli Korunma Kanunu uygulaması ile ilgili olarak;

- Ülkenin ihtiyaçlarını düzenleme, yönetme ve denetlemek için İhtiyaç Teşkilatı,
- Petrol alım, satım ve stoklama işleri için Petrol Ofisi,
- Bazı malların iç ve dış alım ve satım işlerini yapmak üzere Ticaret Ofisi,
- İhtiyaç maddelerinin temini, stoklama, satış ve dağıtımını için Dağıtım Ofisi,
- İstanbul'da yakacak ihtiyacının karşılanması amacıyla İstanbul Mahrukat Ofisi, kurulmu tur.

Bu dönemde devletin artan harcamalarını karşılamak, piyasadaki fazla parayı çekmek, savaş sırasında çok para kazananlardan vergi almak için 1942 yılında Varlık vergisi çıkarılmış tir. 1944 yılında tarımsal kazançlardan alınmak üzere Toprak Mahsulleri vergisi getirilmiştir tir.

---

⁶⁴ Boratav; a.g.e., s. 65.

2.3.3 Dönemin Ekonomik Yapısı

Dönem boyunca ülkenin GSMH miktarı 1942 yılı hariç sürekli dü mü tür. GSMH içinde en yüksek pay ortalama %43,62 ile tarımın olmu tur. Sava ın etkisi ile tüm sektörlerde negatif bir büyüme vardır. Bu da GSMH büyüme hızını olumsuz etkilemi tir. 1940-1945 yıllarında GSMH büyüme hızı -%6,63, tarımın büyüme hızı -%7,48, sanayiinin büyüme hızı -%6,53, hizmetlerin büyüme hızı -%5,32' dir.

Tablo 11. GSMH Ve Büyüme Hızı (Sabit Fiyatlarla) (000.000 TL)

	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1939	9127,8	3939,4	1410,9	3777,5	43,2	15,5	41,4	6,9	3,8	16,7	6,9
1940	8677,9	3890,6	1267,4	3519,9	44,8	14,6	40,6	-4,9	-1,2	-10,2	-6,8
1941	7780,4	3249,2	1237,6	3293,6	41,8	15,9	42,3	-10,3	-16,5	-2,4	-6,4
1942	8217,4	3880,7	1206,4	3130,3	47,2	14,7	38,1	5,6	19,4	-2,5	-5
1943	7412,9	3395,2	1189,4	2828,3	45,8	16	38,2	-9,8	-12,5	-1,4	-9,6
1944	7037,9	3031,8	1116,6	2889,5	43,1	15,9	41,1	-5,1	-10,7	-6,1	2,2
1945	5960,1	2321,6	931,7	2706,8	39	15,6	45,4	-15,3	-23,4	-16,6	-6,3
1946	7864	3580	1175,3	3108,7	45,5	14,9	39,5	31,9	54,2	26,1	14,8
Ortalama					43,62	15,45	40,95	-6,63	-7,48	-6,53	-5,32

Kaynak: TÜ K; a.g.e.

GSMH içindeki sanayiinin payı 1930-1939 döneminde %13,5 iken bu dönemde %15,4'e çıkmı tur. Ancak gayri safi sermaye birikimi 1933-1939 yıllarında milli gelirin ortalama %10,7'sini olu tururken bu oran 1942'de %6,2'ye, sava yıllarının ortalaması olarak ise %8,2'ye dü mü tür. A ınma ve amortismanların çıkmasından sonra saptanan net sermaye birikiminin milli gelirdeki görelî payı ise %3,7'ye dü mü tür⁶⁵.

Ülkenin sava a girmemesine ra men bir milyon ki inin silah altında tutulması mecburiyeti toplam üretim ve tüketim üzerinde etkili oldu u kadar Devletin masraflarını da çok artırmı , yeni vergiler konulmasını, hazinenin tasarruf bonoları çıkarmak suretiyle borçlanmasını gerektirmi tir. Ancak, bu borçların ödenmesinde zorluk çekildi inden emisyonla ba vurulmu , 1938 yılında tedavüldeki para hacmi 280 milyon lira iken, 1946 yılında bu miktar 900 milyon liraya ula mı tur. Bu durumda Türk parasının satın alma gücü devamlı surette dü mü , toptan e ya fiyatları indeksi 1938'de 100 puan iken 1942'de 280, 1943'te 457 puana yükselme tir. Ayrıca; tarımsal üretimin dü mesiyle birlikte, ithalatın da sava nedeniyle azalması sonucunda 1938 yılında 119 milyon dolar olan ithalatımız 1940 yılında 53 milyon dolara, 1941 yılında da 58 milyon dolara dü mü tür. Bütün bunların sonucunda, tüketimin sınırlanması ve bazı maddelerin

⁶⁵ Boratav; a.g.e., s. 68.

da itım ve belgeye ba lanması zorunlulu u do mu , fiyatlar genel seviyesinin a rı derecede yükselmesine sebep olmu tur⁶⁶.

Tablo 12. Dı Ticaret Dengesi (000 \$)

Yıl	thalat	hracat	Dı Ticaret Dengesi
1939	92.498	99.647	7.149
1940	50.035	80.904	30.869
1941	55.349	91.056	35.707
1942	112.879	126.115	13.236
1943	155.340	196.734	41.394
1944	126.230	177.952	51.722
1945	96.969	168.264	71.295
1946	118.889	214.580	95.691

Kaynak: TU K; a.g.e.

Dönem boyunca en olumlu geli me ülkenin dı ticaret fazlası vermesidir. Bu geli menin sebebi fiyat avantajıdır. Çünkü dünya hammadde fiyatlarının yükselmesi ve ihraç mallarına olan talebin artması ülkenin ihracatını sürekli artırmı tır. Türkiye'nin ihracatında en önemli yer tutan mallar krom, canlı hayvan ve tarımsal ürünler olmu tur⁶⁷.

Dönem boyunca ülkenin sürekli dı fazla vermesi altın ve döviz stoklarının artı ma sebep olmu tur. Sava yıllarında ülke 260 milyon dolarlık altın ve döviz rezervine ve 60 milyon dolarlık da yabancı paraya sahip olmu tur⁶⁸.

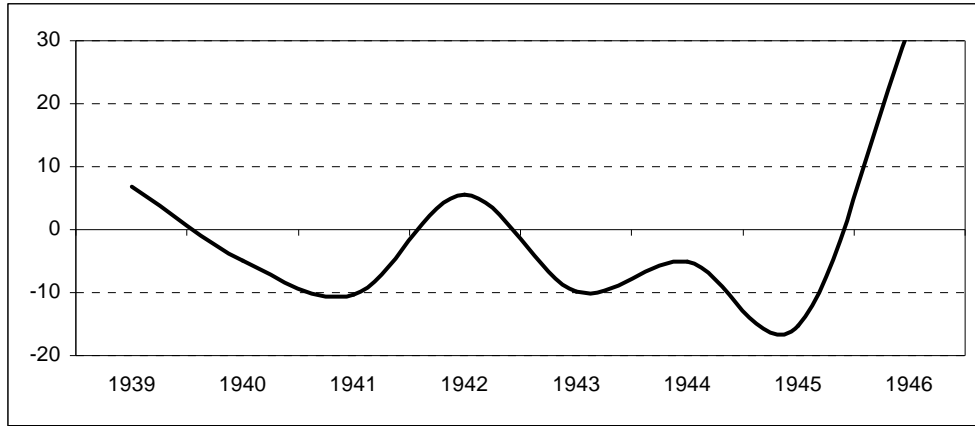
⁶⁶ Dı Ticaret Mü tesarlı ı; “Cumhuriyet Döneminde Dı Ticaretimiz Geli meler, Yapı ve Rejim De i iklikleri”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=724&icerikID=825&dil=TR>, (15.09.2007).

⁶⁷ Tokgöz a.g.e., s. 106.

⁶⁸ Kepenek ve Yentürk,; a.g.e., s. 78.

2.3.4 Dönemde Görülen Ekonomik Dalgalanmalar ve stihdam

Grafik 4. GSMH Büyüme Hızı (Sabit)

1939 yılın sonlarına do ru ba layan kinci Dünya Sava ıyla birlikte Türkiye'nin Sabit fiyatlarla GSMH büyüme hızı 1942 yılı hariç hep negatif olmu tur. GSMH miktarının dü mesinin nedeni; kamu gelirlerinin sanayi yatırımları yerine savunma harcamalarına gitmesi; sava tehlikesi yüzünden çok sayıda erke in askere alınmasından tüm sektörlerde üretimin dü mesidir. 1945 yılında sava ın bitmesiyle birlikte tüm sektörlerde üretim artmı tır. Özellikle tarımın büyüme hızı bu dönemde %50'nin üstüne çıkmı tır.

Tablo 13. stihdamın Alt Sektörlere Göre Da ılımı Ve Artı Hızları

	Toplam stihdam		Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık		Madencilik ve ta ocakçılı ı		malat sanayi		Elektrik, gaz ve su	
	stihdam	Artı	stihdam	Artı	stihdam	Artı	stihdam	Artı	stihdam	Artı
1939	7331018	2,93	6325768	2,93	64026	1,49	367444	5,93	2766	5,94
1940	7255924	-1,02	6242653	-1,31	62396	-2,55	408325	11,13	3073	11,10
1941	7281734	0,36	6310580	1,09	65655	5,22	400909	-1,82	3018	-1,79
1942	7291073	0,13	6379250	1,09	56003	-14,70	369948	-7,72	2784	-7,75
1943	7451513	2,20	6447919	1,08	68058	21,53	410780	11,04	3092	11,06
1944	7574039	1,64	6517945	1,09	74534	9,52	447472	8,93	3368	8,93
1945	7685780	1,48	6559112	0,63	74013	-0,70	489893	9,48	3374	0,18
1946	8065611	4,94	6824980	4,05	70494	-4,75	529378	8,06	3652	8,24
Ortalama	-	0,80	-	0,61	-	3,05	-	5,17	-	3,62

Kaynak: Bulutay, a.g.e.

Tablo 14. İstihdamın Alt Sektörlere Göre Dağılımı Ve Artı Hızları

	İnşaat ve bayındırlık hizmetleri		Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller		Ulaştırma, haberleşme ve depolama		Mali kurumlar, sigorta, tahvil ve menkul kıymetler ve emlak hizmetleri		Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler	
	İstihdam	Artı	İstihdam	Artı	İstihdam	Artı	İstihdam	Artı	İstihdam	Artı
1939	172209	0,26	189089	2,97	37413	2,46	18228	-0,38	154075	0,31
1940	163100	-5,29	171094	-9,52	32449	-13,27	18086	-0,78	154748	0,44
1941	125436	-23,09	173232	1,25	29136	-10,21	18124	0,21	155644	0,58
1942	101699	-18,92	175394	1,25	26132	-10,31	18080	-0,24	161783	3,94
1943	130995	28,81	177602	1,26	26013	-0,46	18040	-0,22	169014	4,47
1944	123759	-5,52	179810	1,24	25757	-0,98	18421	2,11	182973	8,26
1945	121281	-2,00	185559	3,20	30280	17,56	18806	2,09	203462	11,20
1946	137900	13,70	220297	18,72	39852	31,61	19199	2,09	219859	8,06
Ortalama	-	-4,34	-	-0,22	-	-2,95	-	0,53	-	4,82

Kaynak: Bulutay, a.g.e.

Dönemin istihdam verileri incelendiğinde istihdamın ortalama artı hızı 0,8'dir. Tarımın sektörünün 0,61, Madencilik ve taş ocakçılığı alt sektörünün 3,5, malat sanayi alt sektörünün 5,17, Elektrik, gaz ve su alt sektörünün 3,62, inşaat ve bayındırlık hizmetleri alt sektörünün -4,34, Toptan ve perakende ticaret alt sektörünün, lokanta ve oteller alt sektörü -0,22, Ulaştırma, haberleşme ve depolama alt sektörünün -2,95, Mali kurumlar, sigorta, tahvil ve menkul kıymetler ve emlak hizmetleri alt sektörünün 0,53, Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler alt sektörünün 4,82'dir. Bu dönemde istihdam açısından en olumsuz etkilenen inşaat ve bayındırlık hizmetleri alt sektörü, Toptan ve perakende ticaret alt sektörü ve lokanta ve oteller alt sektörü ile Ulaştırma, haberleşme ve depolama alt sektörüdür.

2.4 1946-1962 EKONOMİNİN DİĞER AÇILMASI

2.4.1 Genel Durum

1946-1962 dönemi; II. Dünya Savaşı'nın ardından başlayıp, Türkiye'yi siyasi olarak çok partili sisteme götüren bir dönem olurken, aynı zamanda ekonomi politikaları açısından da önemli bir dönümün yaşandığı bir dönem olmuştur. Söz konusu dönemde 1929 Bunalımından sonra izlenen dışa kapalı, korumacı, dış ticaret açığı vermemeye önem veren politikalardan vazgeçilmiştir. Özellikle de 1950'de Demokrat Parti'nin iktidar olmasından 1954 yılına kadar, dışa kapalı ve korumacı, içe dönük

iktisat politikaları hızla terk edilmiş, serbest dış ticaret rejimi benimsenerek, dış pazarlara yönelik bir kalkınma anlayışı izlenmiştir⁶⁹.

1947'den itibaren ithalatta önemli artışlar yaşanmış ve dış ticarete açık vermeye başlanmıştır. Bu tarihten sonra dış ticaret açıkları kronik bir hal almış, dış ticaret açıklarının dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımları ile karşılanması süreci de Türkiye Cumhuriyeti iktisadi hayatına yerleşmiştir⁷⁰.

1954 yılından itibaren gerek dış ticarete gerek tarım sektöründe meydana gelen tıkanmalar sonucunda tarıma ve dış ticarete dayalı sanayileme politikası terk edilerek, yerine sanayilemeye öncelik veren korumacı, ithal ikamesine yönelik politikalar tercih edilmiştir. Türkiye bu dönemden itibaren iç pazara yönelik, tüketim malları üretimini ön plana çıkaran bir ithal ikameci sanayileme sürecinde yol almaya başlamıştır⁷¹.

2.4.2 Dönemin Gözlenen Gelişmeleri

1946 yılı, Türkiye'nin siyasi tarihi açısından yeni bir dönüm noktasıdır. Bu tarihte yapılan genel seçimde birden fazla partinin seçime katılımı sağlanmıştır; 1950 yılında da iktidara Cumhuriyet Halk Partisinin yerine Demokrat Parti gelmiştir.

Savaş sonrası döneme ve yeni ekonomi politikalarına uyum sağlamak için, ithalatı kısmak, ihracatı artırmak için 1946'da Cumhuriyet tarihinin ilk devalüasyon Kararı alınmıştır.

1930'lara damgasını vuran korumacı dış ticaret politikaları, 1946 yılında Türk lirasının yüzde 100'den fazla değer kaybetmesi ve liberalizasyon listelerinin saptanarak ithalatta kota uygulamasının sınırlandırılması ile terk edilmeye başlanmıştır. 1950 yılında ilan edilen ithalat rejimi ile ithalatı serbestleştirme hareketinde önemli bir amaçla kaydedilmiş ve koruma önlemlerinin büyük ölçüde gümrük tarifeleri ile yürütüldüğü dış ticaret politikalarına geçiştirilmiştir⁷².

1950 yılında Kore Savaşı'nın başlamasıyla birlikte hammadde ve tarım ürünleri fiyatlarının yükselmesine sebep olmuş, savaş dönemi boyunca hava koşullarının da iyi

⁶⁹ http://www.geocities.com/ceteris_tr/n_eroglu.doc.

⁷⁰ <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/murat.doc>.

⁷¹ http://www.geocities.com/ceteris_tr/n_eroglu.doc.

⁷² <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/murat.doc>.

geçmesiyle tarımsal üretim miktarı çok yükselmiş ve ülkenin ihracatı önemli miktarda artmıştır. Ancak; 1954 yılının olumsuz hava koşulları ve savaşın bitimiyle tarımda üretim miktarı düşmüştür. Bu tarihten sonra yetersiz üretim nedeniyle tarım ürünleri ithaline başlanmıştır.

1954'ten sonra yaşanan döviz darboğazını aamak için ithalatın sınırlandırılması amaçlanarak aralarında Milli Korunma Kanunu'nun da bulunduğu bir dizi düzenlemeye gidilerek sabit kur politikasına gidilmiştir⁷³. 1958 yılına gelindiğinde sabit kur politikası uygulamasının başarısız olması, ithalatın artması, 1954'ten sonra tarımsal üretimin düşmesi, büyüme hızının yavaşlaması, enflasyon hızının yükselmesi, döviz sıkıntısının ortaya çıkması, dış yardımların azalması ve devalüasyon konusundaki baskıların artması sonucunda Ağustos 1958 tarihinde moratoryum ilan edilerek; alınan Stokholm Kararları ile TL devalüe edilmiştir. MB kaynaklarına getirilen sınırlamalar ile para arzı kontrol edilmeye çalışılmış, K T'lerin MB'den finansmanına sınırlama getirilmiştir, ayrıca K T ürünlerine zam yapılarak K T'lerin zararları azaltılmaya çalışılmış, kamu harcamaları kısılarak bütçe açıkları daraltılmış, 1954 sonrasında getirilen fiyat kontrolleri kaldırılarak fiyat mekanizmasının işlemesi öngörülmüştür, ithalatta liberasyona gidilmesi amaçlanmıştır, katlı kur sisteminden tekli kur uygulamasına geçilmiştir ve ithalat üç aylık programlara başlanmıştır⁷⁴.

1947 yılında Uluslararası Para Fonu'na (IMF) üye olunmuş, aynı yıl içinde Truman Doktrini gereği 100 milyon Dolarlık askeri yardım yapılmıştır. 16 Batı Avrupa ülkesi ve Türkiye; Marshall Planı gereği 1948 yılında Avrupa İktisadi Birliği Teşkilatı'nı kurmuştur. Bu teşkilat II. Dünya Savaşı sırasında zarar gören Avrupa ülkelerinin yeniden inşaatı için ABD yardımlarını düzenleme ve üye ülkeler arasında ekonomik işbirliği sağlamak amacıyla güdüyordu. Bu plan dahilinde Türkiye 1948-1952 yılları arasında 351 milyon dolarlık kredi sağlamıştır⁷⁵.

1950 yılında özel sektöre orta ve uzun vadeli kaynak sağlamak amacıyla Dünya Bankası tarafından modeli oluşturulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kurulmuştur; 1951'de yabancı sermaye yatırımları için tevkif kanunu çıkarılmıştır; 1952 yılında ise hükümetin desteğiyle Türk-İş kurulmuştur.

⁷³Hazine; "Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı", www.treasury.gov.tr/makaleler/80yildergi.pdf, (23.11.2007).

⁷⁴<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=724&icerikID=825&dil=TR>.

⁷⁵Tokgöz **a.g.e.**, s. 116.

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerinin başlangıcı bu dönemin sonlarına doğru başlamıştır. 1951 yılında kurulan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğuna dönüştürülmüştür ve 1958 yılında üyelik için başvurmuş Yunanistan'ın ardından 1959 yılında Türkiye'de üyelik için başvurmuştur.

Bu dönemde özel sektörün ilgi gösterdiği alanlar bankacılık, karayolu taşımacılığı ve inşaat müteahhittliği olmuştur. Devlet ise kamu altyapı tesislerine, karayollarına, limanlara ve havaalanlarına öncelik verirken demiryolu taşımacılığındaki atılımlar durmuştur.

2.4.3 Dönemin Ekonomik Yapısı

Kredi olanaklarının genişlemesi, traktör sayısının hızla artması, karayolu ulaşımının geliştirilmesi ve tarım ürünleri fiyatlarının önceki yıllara göre daha yaygın ve etkin desteklenmesi sonucu, tarımda değişim hızlanmıştır. Tarım kesimi yalnızca işlenen toprak alanı ya da traktör sayısının artışıyla değil, ürün dokusu ve üretim tekniklerinde görüldüğü gibi niteliksel olarak da köklü bir değişime uğramıştır.

Bu dönemde, başta traktör olmak üzere çeşitli girdi kullanımını arttıran bu durum öncelikle işlenen alanın genişlemesi ve iş gücü fazlasının kentlere göç etmesine neden olmuştur. Tarımsal üretim hem sayısal olarak artmıştır, hem de dış satım ve sanayiyle meye başlı olarak niteliksel değişime girmiştir. Bitkisel üretimde görülen hızlı büyüme, hayvancılık ve balıkçılık gibi alt kesimlerde gerçekleşmemiştir. Tarımın tümüyle vergi dâiri tutulması, kredi olanakları ve destekleme fiyatlarıyla tarımda sermaye birikimi süreci hız kazanmıştır. Aynı gelişmeler pazara açılma ya da iç pazarın genişlemesi yoluyla diğer kesimlerdeki (sanayi, ulaşım, ticaret, vd.) gelişmeleri etkilemiş ve uyarıcı olmuştur⁷⁶.

Sanayi kesimi tarımsal değişime ve kentle meye başlı olarak iç pazarın genişlemesi sonucu canlılık kazanmıştır. Dönemin başlarında, özel girişimciliğe dayanan ekonomi politikasına köprü olarak, bu alanda özel kesimin üretimde bulunması öngörülmektedir. Ancak 1950'li yılların ikinci yarısında, özel sınai üretimin genişleyen iç pazarın istemlerini karşılayamaması sonucu, kamu kesimi de bu yönde üretimini genişletmek durumunda kalmıştır.

⁷⁶ Kepenek ve Yentürk.; a.g.e., s. 105-109.

Bu dönemde özel sanayi üretiminin özendirilmesine ilişkin yasal düzenleme yoktur. Ancak genişleyen iç pazara bağlı olarak sanayi ürün isteminin artması, özel sanayi yatırımları uyarıcı bir etkide bulunmuş, yabancı özel sermayenin de katılımıyla, sanayi tüketim malları üretimine yönelik yatırımlar artmıştır. Özendirilmesiz dönem, bir bakıma, tüketimin artması sonucu, doğal özendirme dönemi olmuştur.

Özel sanayiye bu dönemde gelmesine bir katkı, 1950'de Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası (TSKB)'nin kurulmasıdır. TSKB'nin amacı özel sanayiye iç ve dış kredi sağlamaktır.

Dönem süresince sanayiye gelmesine katkıda bulunan bir etmen, altyapı olanaklarının, özellikle ulaştırma, enerji ve haberleşme alanındaki gelişmelerin sağladığı ekonomilerdir.

Sanayi üretiminin genişlemesi, büyük ölçüde, tüketim ve bir kısım ara malları alt sektörlerinde (çimento, ilaç başta olmak üzere kimya, yapı malzemesi ve lastik-plastik) gerçekleşmiştir. Dönem süresince dayanıklı tüketim malı ve yatırım malları üreten alt sektörlerin göreceli durumu değişmiştir.

İncelenen dönemin temel özelliklerinden biri, hizmet kesimlerinin hızla genişlemesi ve ekonominin, gelir yaratma açısından tarımı da geride bırakarak bir numaralı kesimi durumuna gelmesidir. Kırsal kesimden kentlere nüfus akımının diğer etmenlerle de birleşerek oluşturduğu hizmetleşme süreci, dönemin ekonomik gelişiminin belirleyici niteliktedir ve toplumsal ve siyasal gelişmelere de giderek artan oranda damgasını vuracaktır. Başta karayolu ulaştırması, konut yapımı ve ticaret olmak üzere tüm hizmet kesimleri bu dönemde hızlı bir sayısal ve niteliksel gelişme sürecine girmiştir⁷⁷.

---

⁷⁷ Kepenek ve Yentürk,; a.g.e., s. 115.

Tablo 15. GSMH Ve Büyüme Hızı (Sabit Fiyatlarla) (000.000 TL)

Yıl	Toplam*	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1945	5469,8	38,3	16,1	45,6	-15,3	-23,4	-16,6	-6,3
1946	6857,6	45,6	14,7	39,7	31,9	54,2	26,1	14,8
1947	7542,6	38,4	15,2	46,3	4,2	-11,7	5,8	21,8
1948	9492,9	45,2	14	40,8	15,9	35,6	7	2,3
1949	9054,4	40,1	14,9	44,9	-5	-13,5	-2,7	3,1
1950	9694,2	41,7	14,6	43,7	9,4	10,9	9,3	8,1
1951	11644,3	44,8	13,5	41,7	12,8	19,8	2,6	9,6
1952	13389,3	44,6	13,3	42,1	11,9	9,5	10,9	14,5
1953	15607,4	45	13,5	41,5	11,2	8,7	19,2	11,6
1954	15914,5	38,4	15,6	46	-3	-13,9	9,2	3,6
1955	19117,4	39	16	45	7,9	9,8	11,3	5,5
1956	22047	39,3	16,7	44,1	3,2	5	9,6	-0,3
1957	29309,9	41,9	15,8	42,2	7,8	6,5	10,7	7,9
1958	34999,9	41,7	16,8	41,5	4,5	9,2	5,6	0,4
1959	43670	37,3	18,1	44,6	4,1	0,3	3,6	7,6
1960	46664,3	37,9	17,2	44,9	3,4	2,3	0,4	5,4
1961	49535,5	35,6	18	46,4	2	-4,9	11,7	4,2
1962	57592,7	36,3	18	45,7	6,2	5	3,5	8
1963	66801,4	36,1	17,9	46	9,7	9,6	12	8,9
Ortalama		40,75	15,64	43,59	7,55	7,81	8,46	7,54

Kaynak: TU K; a.g.e.

* Cari fiyatlar

1946-1962 Döneminde görülen önemli gelişmelerden biri daha önceki dönemlerin aksine GSMH içinde hizmetlerin payının en fazla olduğu dönem olmasıdır. Bu dönemde tarımın payının belirgin olarak en yüksek olduğu dönem 1951-1953 yıllarıdır. Bu yıllarda tarımın payının yüksek olmasının sebebi Kore Savaşı nedeniyle tarımsal ürünlerin dünya fiyatlarında görülen artışla birlikte tarıma öncelik verilmesi ve olumlu hava artları yüzünden iyi ürün alınmasıdır. Bu dönemde tarımın GSMH içinde tarımın payı %40,75, sanayi payı %15,64, hizmetlerin payı %43,59'dur. Dönemin dikkat çeken diğer bir unsuru ise 1954 yılından sonra sanayi sektörünün payında görülen artıdır. Bunun nedeni; 1954 yılında iç piyasasının talebinin karılanması için kamu kuruluşlarının yeniden yatırım yapmalarına izin verilmesidir. Çünkü; 1954 yılında döviz darbo azına girildi inden sınırlama getirilmiştir.

Tablo 16. Dı Ticaret Dengesi (000 \$)

Yıl	thalat	hracat	Dı Ticaret Dengesi
1945	96.969	168.264	71.295
1946	118.889	214.580	95.691
1947	244.644	223.301	-21.343
1948	275.053	196.799	-78.254
1949	290.220	247.825	-42.395
1950	285.664	263.424	-22.240
1951	402.086	314.082	-88.004
1952	555.920	362.914	-193.006
1953	532.533	396.061	-136.472
1954	478.359	334.924	-143.435
1955	497.637	313.346	-184.291
1956	407.340	304.990	-102.350
1957	397.125	345.217	-51.908
1958	315.098	247.271	-67.827
1959	469.982	353.799	-116.183
1960	468.186	320.731	-147.455
1961	507.205	346.740	-160.465
1962	619.447	381.197	-238.250
1963	687.616	368.087	-319.529

Kaynak: TÜ K; a.g.e.

1923- 1929 Döneminden beri hemen hemen hiç dı ticaret açığı vermeyen Türkiye 1946 yılından sonra günümüze kadar sürekli dı ticaret açığı vermeye başlamıştır. 1946 yılından sonra benimsenen serbest dı ticaret politikalarıyla ülkenin ithalat ve ihracatı önceki dönemlere göre yükselmeye başlamıştır. 1953 yılında dı ticaret açığının çok fazla yükselmesinden sonra dı ticareti kısıtlayıcı uygulamaya gidilmiştir. 1954 yılında ise dı ticaret rejiminde kontrol ve korumacıla gidilmesiyle ithalat kısıtlımı bununla birlikte ihracatta azalmaya başlamıştır.

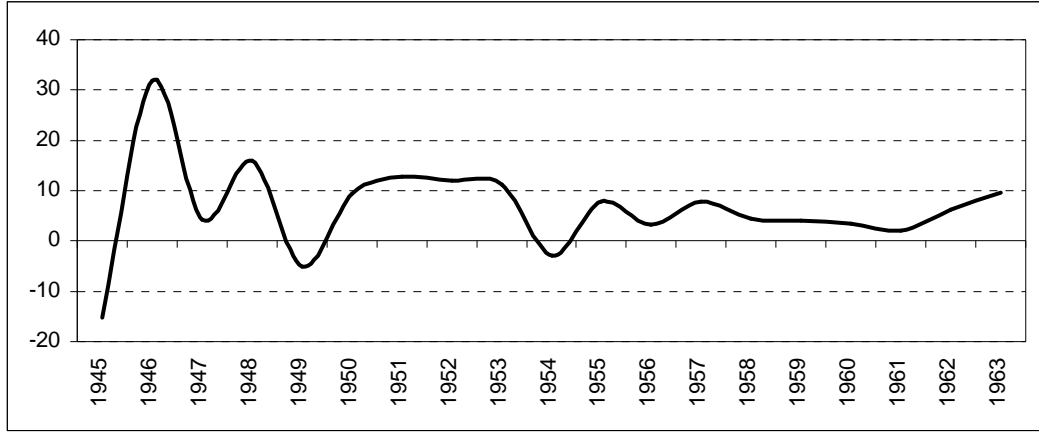
1958 yılında ithalattaki büyük düşüş ve dı baskılar neticesinde gerçekleştirilen devalüasyon sonrasında, dı ticaret üzerine konulan sınırlamalar azaltılmış ve dı arıdan sağlanan kaynaklar yoluyla da ithalat yeniden artmıştır⁷⁸.

---

⁷⁸ Boratav; a.g.e., s. 88.

2.4.4 Dönemde Görülen Ekonomik Dalgalanmalar ve stihdam

Grafik 5. GSMH Büyüme Hızı (Sabit)

II. Dünya Sava mının bitimiyle ba layan bu dönemin ilk yılında Türkiye yakla ık %32'lik bir büyüme hızı yakalamı tır. Bu dönemin ba ından 1954 yılına kadar ortalama GSMH büyüme hızı %11,5 gibi yüksek bir rakam tutturularak hızlı bir büyüme sürecine girilmi tir. Ancak; 1939 yılında ula ılan GSMH miktarına 1948 ve 1950 yılında anca ula ılmı tır. 1954-1962 yıllarında ise GSMH ortalama büyüme hızı (%4) dü mü tür. 1946-1962 döneminin ortalama büyüme hızı %7,55'tir. Dönem boyunca en yüksek büyüme hızı yakalayan %8,46 ile sanayi sektörüdür. GSMH büyüme hızının negatif oldu u yıllar 1949 ve 1954 yıllarıdır. Bu yıllarda büyüme hızları sırasıyla -%5 ve -%3'tür.

Tablo 17. stihdamın Alt Sektörlere Göre Da ılımı Ve Artı Hızları

	Toplam		Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık		Madencilik ve ta ocakçılığı		malat sanayi		Elektrik, gaz ve su	
	st.	Artı	st.	Artı	st.	Artı	st.	Artı	st.	Artı
1946	8065611	4,94	6824980	4,05	70494	-4,75	529378	8,06	3652	8,24
1947	8262151	2,44	6974066	2,18	78239	10,99	555476	4,93	3920	7,34
1948	8317018	0,66	7126766	2,19	84001	7,36	412273	-25,78	4028	2,76
1949	8559898	2,92	7245866	1,67	78934	-6,03	466925	13,26	4480	11,22
1950	8789265	2,68	7407616	2,23	79090	0,20	481515	3,12	4787	6,85
1951	9116132	3,72	7544430	1,85	85005	7,48	517502	7,47	5021	4,89
1952	9520609	4,44	7681244	1,81	87649	3,11	533468	3,09	5738	14,28
1953	9895862	3,94	7818877	1,79	99434	13,45	605188	13,44	6990	21,82
1954	10199282	3,07	7955691	1,75	103355	3,94	629264	3,98	7686	9,96
1955	10481281	2,76	8092505	1,72	109516	5,96	666518	5,92	8489	10,45
1956	10613849	1,26	8142479	0,62	116686	6,55	682231	2,36	8911	4,97
1957	10843010	2,16	8191634	0,60	123855	6,14	734691	7,69	9735	9,25
1958	11092440	2,30	8241608	0,61	131025	5,79	803117	9,31	10350	6,32
1959	11163985	0,64	8291582	0,61	136044	3,83	813761	1,33	14026	35,52
1960	11257614	0,84	8341556	0,60	133848	-1,61	791205	-2,77	13069	-6,82
1961	11395968	1,23	8344013	0,03	131227	-1,96	843412	6,60	15733	20,38
1962	11523620	1,12	8345652	0,02	122802	-6,42	849747	0,75	15974	1,53
Ortalama		2,42	-	1,43	-	3,18	-	3,69	-	9,94

Kaynak: Bulutay, a.g.e.

Tablo 18. stihdamın Alt Sektörlere Göre Da ılımı Ve Artı Hızları

	n aat ve bayındırlık i ler		Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller		Ula tırma, haberle me ve depolama		Mali kurumlar, sigorta, ta mmaz mallara ait i ler ve kurumları yardımcı i hizmetleri		Toplum hizmetleri, sosyal ve ki sel hizmetler	
	st.	Artı	st.	Artı	st.	Artı	st.	Artı	st.	Artı
1946	137900	13,70	220297	18,72	39852	31,61	19199	2,09	219859	8,06
1947	130020	-5,71	225080	2,17	52816	32,53	24161	25,85	218373	-0,68
1948	144687	11,28	229979	2,18	65740	24,47	25257	4,54	224287	2,71
1949	172326	19,10	235071	2,21	64569	-1,78	27106	7,32	264621	17,98
1950	195049	13,19	240187	2,18	71831	11,25	28901	6,62	280289	5,92
1951	225529	15,63	295912	23,20	76594	6,63	32848	13,66	333291	18,91
1952	355890	57,80	351434	18,76	82059	7,14	36370	10,72	386757	16,04
1953	414657	16,51	407159	15,86	71519	-12,84	42694	17,39	429344	11,01
1954	411149	-0,85	462884	13,69	84167	17,68	51861	21,47	493225	14,88
1955	407202	-0,96	518609	12,04	78312	-6,96	59457	14,65	540673	9,62
1956	382423	-6,09	548912	5,84	93068	18,84	66757	12,28	572382	5,86
1957	409614	7,11	579215	5,52	116648	25,34	73759	10,49	603859	5,50
1958	452702	10,52	609518	5,23	127578	9,37	80974	9,78	635568	5,25
1959	386370	-14,65	639822	4,97	131092	2,75	84242	4,04	667046	4,95
1960	389659	0,85	669921	4,70	133512	1,85	86321	2,47	698523	4,72
1961	394374	1,21	679277	1,40	184965	38,54	84539	-2,06	718428	2,85
1962	463228	17,46	688428	1,35	212371	14,82	87085	3,01	738333	2,77
Ortalama		9,18	-	8,24	-	13,01	-	9,67	-	8,02

Kaynak: Bulutay, a.g.e.

Dönemin istihdam yapısı incelendi inde istihdamın ortalama artı hızı %2,4'tür. stihdam hızının ortalamanın altında oldu u yıllar 1956- 1962 yılları arasındaki yıllar ve 1948 yılıdır. Ortalama istihdam artı hızının en az oldu u sektör %1,4 ile tarım, en fazla oldu u sektör %8,2 ile hizmetlerdir. Alt sektörler açısından ortalama istihdam artı hızı en yüksek olanlar Ula tırma, haberle me ve depolama (%13), Elektrik, gaz ve su (%9,9) Mali kurumlar, sigorta, ta nımaz mallara ait i ler ve kurumları yardımcı i hizmetleri (%9,6), n aat ve bayındırlık i leri (%9,1)'dir.

Dönemde görülen iktisadi dalgalanmaların en keskin dü ü yaptı ı ve negatif oldu u yıllar 1947, 1949 ve 1954 yıllarıdır. Bu yıllarda toplam istihdam artı larında azalma meydana gelmemi tir. 1947 yılında n aat ve bayındırlık i leri, Toplum hizmetleri, sosyal ve ki isel hizmetleri alt sektörleri olumsuz yönde etkilenmi tir. 1949 yılında Madencilik ve ta ocakçılı ı, Ula tırma, haberle me ve depolama alt sektörleri olumsuz yönde etkilenmi tir. 1954 yılında sadece n aat ve bayındırlık i leri alt sektörü olumsuz yönde etkilenmi tir.

A ustos 1958 yılında girilen Kambiyo kriziyle sonucunda moratoryum ilan edilmi tir. Kambiyo krizinin etkileri 1961 yılına kadar sürmü tür. Bu dönemde toplam istihdamda bir azalma olmamasına ra men artı ı hızında yava la görülmü tür. Madencilik ve ta ocakçılı ı, Elektrik, gaz ve su, malat sanayi, n aat ve bayındırlık i leri, Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller, Mali kurumlar, sigorta, ta nımaz mallara ait i ler ve kurumları yardımcı i hizmetleri alt sektörlerinde istihdam artı hızları yava lamı tır.

2.5 1963-1979 PLANLI DÖNEM

2.5.1 Genel Durum

1946-1962 döneminin son yıllarında gittikçe bozulan ekonomi ve ya anan siyasal bunalım 1960 yılında Silahlı Kuvvetlerin ülke yönetimine el koymasıyla sonuçlanmı ; aynı yıl içinde yeni anayasa hazırlı ına giri ilmi tir. Ülkenin istikrarının bozulmasının nedeni olarak iktidarın plansız uygulamalarının sebep oldu u dü ünülerek, uzun vadeli bir ekonomik planın yapılması çalı malarına ba lanmı tır. Bunun için ilk önce 1960 yılında Devlet Planlama Te kilatı kurulmu tur⁷⁹. 1961 yılında

⁷⁹ Çelebi,Esat; "Atatürk'ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", www.econturk.org/Turkiye-2002.html, (21.09.2007).

hazırlanan anayasa halkoyuna sunularak kabul edilmi , aynı yılda genel seçime gidilmi tir. Plan hazırlıkları yeni seçilen hükümet tarafından 1962 yılında tamamlanarak 1 Ocak 1963 yılında yürürlü e girmi tir. Böylece Türkiye’de planlı döneme girilmi tir.

Planlar hazırlanırken kamu ve özel kesimlerin ekonomik ve sosyal geli meye ortak hizmet etmeleri, planların makro plan niteli inde olması ve be er yıllık dönemler için yapılması kararla tırılmı , ayrıca gelecek 15 yılda meydana gelmesi beklenen geli melerin de göz önünde bulundurulması kabul edilmi tir⁸⁰.

Türkiye ekonomisi, ithal ikamesinin birinci a ması sayılan ve birinci plan dönemini kapsayan 1963-1967 döneminden sonra, 1970’li yıllardan itibaren ithal ikamesinin ikinci a ması olan ara ve sermaye malları ikamesi a masına geçmi tir⁸¹. Ancak, ithal ikamesine dayalı sanayile me döneminde, ikinci a ama olan ara ve yatırım malları üretimine geçilememi tir⁸².

1960’lı yıllar boyunca dı ticaret politikaları sabit döviz kuru, kambiyo kontrolleri ve kotalar aracılı ıyla yürütülmü tür. 1970 yılında ithalattan alınan teminatlar ve damga resimleri dü ürülmü ve hazırlanan daha geni liberasyon listeleri yoluyla dı ticaretin serbestle tirilmesi yönünde politikalar izlenmeye ba lanmı tir⁸³.

1960’lı yıllarda istikrarlı bir konjonktür yakalanmasına ra men 1970’li yıllarda ya anan petrol krizleri, Kıbrıs Barı Harekatı sonrası ülkeye uygulanan ambargo ve dönemin sonunda ya anan siyasal krizler ülke ekonomisinin istikrarını bozmu tur.

2.5.2 Dönemin Gözlenen Geli meleri

Planlı dönemin ba langıcı olan I. Be Yıllık Kalkınma Planı’ndan dönemin sonu olan 24 Ocak 1980 Kararlarına kadar ki geli meleri kalkınma planları çerçevesinde izlemek yararlı olacaktır.

---

⁸⁰ www.treasury.gov.tr/makaleler/80yildergi.pdf.

⁸¹ http://www.geocities.com/ceteris_tr/n_eroğlu.doc

⁸² Özbey, Funda Rana; “Türk Sanayile me Sürecinde Bütünle tirilmi Strateji”, www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/strateji.doc, (12.10.2007).

⁸³ <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/murat.doc>.

2.5.2.1 Birinci Be Yıllık Kalkınma Planı

smet nönü Hükümeti hazırlayıp yürürlü e koymu , S. H. Ürgüplü Hükümeti ve Süleyman Demirel Hükümeti planı uygulandı.

1963-1967 yılları arasındaki Birinci Be Yıllık Kalkınma Planı ekonomik ve siyasi bunalımların sonunda istikrarlı bir büyüme hızı ve kalkınma sa lanması amacıyla 15 yıllık bir perspektif içinde hazırlanmıştır.

Bu 15 yıllık perspektif içinde başlıca hedefler:

- Yılda yüzde 7'lik bir büyüme sa lanması,
- stihdam sorunun çözümlenmesi,
- Dı ödemeler dengesinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması,
- Her alanda yeterli sayıda ve üstün nitelikli bilim adamı ve teknik eleman yeti tirilmesi,
- Bu hedeflerin sosyal adalet ilkesiyle uyumlu bir biçimde sa lanmasıdır.

Bu planın öngördü ü dönem sonunda Türk ekonomisinde u gelişmeler olmu tur: Sanayi için yıllık yüzde 12,3 gelişme hızı öngörölmü , bu oran yüzde 10,6 olarak gerçekleşmiştir. Dı finansman kaynaklarının hedeflenen ölçüde sa lanamaması ve tarım kesiminin gelişiminin büyük ölçüde hava artlarına ba lı bulunması nedeniyle yüzde 7'lik büyüme hızına ulaşamaması , yılda ortalama yüzde 6,5 oranında büyüme gerçekleşmiştir. Toplam yatırımların GSMH içindeki payı başlangıç yılı olan 1963'te yüzde 18'e yükselmiştir. Kamu gelirlerinde artış olmakla birlikte öngörülen seviyeye ulaşamaması ; bu da kamu harcamalarının kısılması sonucunu doğurmu tur. Ödemeler dengesi açığı ise ihracatın düşülen seviyenin üstünde gerçekleşmesi nedeniyle plan hedefinin altında kalmıştır⁸⁴.

Yatırım hacmini artırmak, yatırımları istenilen faaliyet kollarına yöneltmek ve bazı bölgelerin kalkınmalarını sa lamak için 1963 yılında yatırım indirimi getirilmiştir. Ayrıca hızlandırılmış amortisman uygulamasına, yatırım amaçlı yapılacak ithalatlarda gümrük indirimlerine ve ihracatta vergi iadesi uygulamasına geçilmiştir.

⁸⁴ T.C. Ba bakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlü ü; Yayınlarımız: Kitaplar, <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/kitaplar/fmd/tr/04109.htm>, (21.10.2007).

Güneydo u Anadolu Projesinin ba langıcı olan Keban Barajı'nın in aatı 1965'te ba lamı tır.

2.5.2.2 kinci Be Yıllık Kalkınma Planı

kinci Be Yıllık Kalkınma Planı; Süleyman Demirel Hükümetince hazırlıkları ba lanarak yürürlü e konulmu ; Süleyman Demirel Hükümeti, Nihat Erim Hükümeti ve Ferit Melen Hükümetlerince uygulanmı tır

1968-1972 yılları arasında uygulaması gerçekte tirilen kinci Be Yıllık Kalkınma Planı'nın birinci plandan farkı çok kesimli olmasıdır. Tarım, madencilik, imalat sanayi, in aat, hizmetler ve kamu kesimi tek tek ele alınırken, plan ulusal ve uluslararası kesim olmak üzere ikiye ayrılmı tır. Bu planın amacı Türk ekonomisinde hızlı bir geli me sa lamak ve bu geli meyi sürekli hale getirmektir⁸⁵.

kinci planın ba lıca hedefleri;

- Yıllık büyüme hızının %7 olması,
- Sanayi sektörü ekonomide "sürükleyici" bir nitelik kazanması,
- Sanayi sektörünün yıllık büyüme hızı %12 olması ve dönem sonunda GSMH içindeki payı %20,5 düzeyine çıkması,
- Tarım sektörü ortalama olarak %4,1 oranında büyümesi,
- Ekonomide enflasyonist veya deflasyonist e ilimlerin önlenmesi
- Dı tasarrufların GSMH içindeki payı 1967 yılında %2 iken 1972'de %1,7'ye dü ürlerek dı a ba ımlılık azaltılması,
- Yatırım harcamaları 1967'de GSMH'nin %19,9'u iken, 1972 sonunda bu oran %24,3'e yükseltilmesi,
- Yurtiçi tasarrufların GSMH'ye oranı aynı yıllar için %17,9'dan %22,6'ya çıkarılmasıdır.
- Yıllık ortalama olarak ithalatın %7,9, ihracatın %7,4 ve i çi dövizlerinin %5,5 oranında artaca ı hesabına dayalı olarak; 1972 yılı sonunda dı ticaret

⁸⁵ <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/kitaplar/fmd/tr/04109.htm>.

açının 395 milyon, cari i lemler açının ise 226 milyon dolar olması öngörümü tür⁸⁶.

Bu plan döneminde, bir taraftan "ithalat" yerine "yerli üretim" ikame edilirken, di er taraftan "ara mallar" üretimi önem kazanmıştır. Ayrıca, vergi iadesi, döviz tahsislerine öncelik tanınması gibi ihracat te viklerine önem verilmiş , ihracatçı birlikleri kurulmuştur⁸⁷.

hracatı, turizm gelirlerini ve üretimi artırmak, dış ticaret dengesini sağlamak ve Kalkınma Planının amaçları gerçekleştirmek için 10 Aralık 1970 devalüasyonu ile Türk Lirası %66 oranında devalüe edilmiştir.

1970 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğuyla imzalanan Katma Protokol 1971 yılında TBMM'nin onayına sunulmuştur.

2.5.2.3 Üçüncü Be Yıllık Kalkınma Planı

Üçüncü Be Yıllık Kalkınma Planı; Nihat Erim Hükümetince hazırlıklarına başlanmıştır, Ferit Melen Hükümetince yürürlüğe konulup uygulanmaya başlanmıştır. Daha sonra planı sırasıyla Naim Talu Hükümeti, I. Bülent Ecevit Hükümeti, Sadi İrmak Hükümeti, IV. Süleyman Demirel Hükümeti, II. Bülent Ecevit Hükümeti ve V. Süleyman Demirel Hükümetiyle birlikte yedi ayrı hükümet tarafından uygulanmıştır.

Üçüncü Be Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977 yıllarını kapsamakta ve 15 yıllık uzun dönemli bir perspektifin üçüncü kısmını oluşturmaktadır. Türkiye ile AT arasında 1963 yılında imzalanan Ortaklık Anlaşması'nın (Katma Protokol) 1 Ocak 1973 tarihinde kanun olarak yürürlüğe girmesi ile birlikte gümrük indirimlerinin gerçekleştirilmesi ve geçen on yıllık dönem içinde ulaşılan sonuçlar ve karşılaşılan sorunlar, özellikle sanayide hedeflenen artış hızının gerçekleştirilememesi, belirli bir yapısal de i ikli i zorunlu kılmıştır. Bu yüzden plan 15 yıllık bir perspektif içerisinde de il, yeniden hazırlanan ve 22 yılı kapsayan yeni bir stratejinin ilk dilimi olarak hazırlanmıştır⁸⁸.

---

⁸⁶ Tokgöz; **a.g.e.**, s. 151-152.

⁸⁷ <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/kitaplar/fmd/tr/04109.htm>.

⁸⁸ <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/kitaplar/fmd/tr/06129.htm>.

Üçüncü Plan'ın başlıca hedefleri:

- GSMH'nin yılda ortalama %9 dolayında artması,
- Nüfusun 1995 yılında 65 milyonu a maması yönünde önlem alınması,
- GSMH'nin yılda ortalama olarak %7,9 oranında büyümesi,
- Sektörel büyüme hedefleri tarımda %4-4,5, sanayide %11,5-12 düzeyinde gerçekleştirilmesi,
- GSY H'nin olu umunda sektörlerin payı tarımın %23, sanayiinin %27 ve hizmetlerin %50 olması,
- Plan döneminde 291 milyar TL' lik yatırım yapılması,
- Yatırımların %12'si tarımda, %45'i sanayide, %43'ü de hizmetlerde gerçekleştirilmesi,
- Toplam tasarrufların 1972'deki %19,6 düzeyi, 1977'de %25,5'e çıkarılması,
- Dışa bağımlılığın azalması için ihracatın 1963-71 arasındaki %7'lik yıllık artışı %9,4'e çıkarılması,
- Hızlı sanayileşme ile tarım dışında 1,6 milyon kişiye iş imkanı açılması öngörülmüştür⁸⁹.

1974 yılında yaşanan petrol krizi ve Kıbrıs Barış Harekâtı ile birlikte ekonomik ambargonun başlaması petrol fiyatlarının ve ithal edilen sanayi ürünlerinin fiyatı giderek yükseltmiştir. Sonuç olarak; dönemin sonunda ülkenin dış ticaret ve bütçe açığı artmış, turizm ve içi gelirleri düşmüştür. Dönem sonunda Türkiye'nin dış borcu 11.439 milyon dolara çıkmıştır. Bunun %58'i kısa, geri kalanı orta ve uzun vadeli dış borçtur⁹⁰. Bu durum ülkeyi borç ödeyemez duruma düşürmüştü ve Türkiye; IMF ve dış alacaklıların yardımıyla borç ödeme planı hazırlamak durumunda kalmıştır. Bu olumsuz ekonomik gelişmeler ülkede 24 Ocak 1980 Kararlarının alınmasına neden olmuştur.

2.5.2.4 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı; V. Süleyman Demirel Hükümetince hazırlıklarına başlanmıştır; ancak, Aralık ayında V. Süleyman Demirel Hükümeti yerini III. Bülent Ecevit Hükümetine bırakınca yeni plan yerine bir yıllık geçiş programı yürürlüğe konulmuştur; daha sonra yeniden Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

⁸⁹ Tokgöz a.g.e., s. 162-163.

⁹⁰ Tokgöz a.g.e., s. 167.

hazırlanarak, 1979 yılında yürürlüğe konularak uygulamaya geçilmiştir. Plan sırasıyla III. Bülent Ecevit Hükümeti, VI. Süleyman Demirel Hükümeti, Bülent Ulusu Hükümeti ve I. Turgut Özal Hükümeti tarafından uygulanmıştır.

1979-1983 yıllarını kapsayan bu plan Büyüme hızının düşmesi, yatırımların yavaşlaması, üretimin ve dış satımın duraklaması, dış ödemeler açığının büyümesi, kısa vadeli dış borçların hızla artması, fiyat artışlarının ve işsizliğin olağan ölçüleri çok aşması, ekonomik sorunların ne kadar ağırlaştırılmı ve bunalımlara yol açacak boyutlara ulaşması bir ortam hazırlanmıştır⁹¹.

Türkiye'nin bu dönemde büyüme hızının düşmesinin yanı sıra, dış ödemeler açığının büyümesi, işsizlik, hızlı enflasyon, enerji bunalımı ve sanayi üretiminde kapasite durgunluğu gibi önemli sorunlarla girmiştir.

Dünya ve Türkiye koşullarında ortaya çıkan gelişmeleri değerlendirerek, Türk ekonomisinin içinde bulunduğu bu darboğazlardan kurtarmayı amaçlayan Dördüncü Planın başlıca hedefleri;

- GSMH'nin yılda ortalama %8,2 oranında büyümesi,
- Piyasa fiyatlarıyla tarım sektörünün %5,3, sanayiinin %9,9 ve hizmetlerin %8,5 oranında genişlemesi,
- Sanayi sektörünün büyürken yapı değişikliğine uğraması, imalat sanayii içinde tüketim mallarının payının 1978'de %42,1 iken 1983'te %36,8'e düşmesi, ara ve yatırım mallarının payının %57,9'dan %63,2'ye yükselmesi,
- GSY H'nin oluşumunda piyasa fiyatlarıyla 1978'de sanayiinin payının %29 iken 1983'te %32'ye yükselmesi, tarımın payının %22'den %19'a düşmesi,
- Bu hızlı sanayilemeye uygun olarak iç tasarrufların GSMH'ye oranının %16,4'ten %22,4'e yükselmesi,
- Plan 1575 milyar TL sabit sermaye yatırımı ve bunun %57'sini kamu kesiminin gerçekleştireceği öngörülmüştür.

⁹¹ DPT; "IV Be Yıllık Kalkınma Planı" <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>, (11.09.2007)

D1 ekonomik ilikilerde a a ıdaki temel ilkeler hedef alınmı tı⁹²:

- D1 ekonomik ilikilerin çok yönlü olarak geli tirilmesi,
- D1 satımın çe itlendirilmesi ve sanayi mallarının payının %60'a çıkarılması,
- Sınai yatırım hedeflerine uygun bir dı alım politikasının izlenmesi,
- Birikmi kısa vadeli dı borçların konsolide edilmesi,
- Türkiye-AET ilikilerinin gözden geçirilmesi, yükümlülüklerinin bir süre dondurulması ve AET'nin Türkiye'nin sanayile mesine katkısının artırılması öngörölmü tü.

2.5.3 Dönemin Ekonomik Yapısı

Birinci Planın uygulandı ı 1963 ve 1967 yılları arasında tarımın GSMH içindeki payı sürekli azalırken sanayi ve hizmetlerin payı giderek artmı tır. Plan ba nda tarımın payı %34,6 iken, Plan sonunda %29,3 dü mü , sanayi ise %16,7'den %20,7'ye çıkmı tır. Plan dönemi içinde yapılan yatırımlar alt sektörler açısından incelendi inde genellikle imalat sanayiine (%30,4), konut alt sektörüne (%25,9) yönelmi ; sektörler açısından en fazla yatırım %50,2 ile hizmetler sektörüne, en az yatırım %11,2 ile tarım sektörüne yapılmı tır⁹³. Dönem sonunda gerçekte en ortalama büyüme hızı %6,62 ile plan hedefi olan %7 yakla ılıcı tır. Sektörler içinde en yüksek büyüme hızı ortalama %11,22 ile sanayiininidir.

Tablo 19. GSMH Ve Büyüme Hızı (Sabit Fiyatlarla) (000.000 TL)

	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler	TEFE
1962	76754,3	34,6	16,7	48,7	6,2	5	3,5	8	5,7
1963	84188,2	34,6	17,1	48,3	9,7	9,6	12	8,9	4,3
1964	87619,4	33,1	18,2	48,6	4,1	-0,4	11,2	4,8	1,2
1965	90367,9	30,9	19,4	49,8	3,1	-3,9	9,5	5,6	8,1
1966	101204,3	30,5	19,9	49,6	12	10,7	15,2	11,5	4,8
1967	105460,5	29,3	20,7	50,0	4,2	0,1	8,2	5,2	7,6
Ortalama		31,68	19,06	49,26	6,62	3,22	11,22	7,2	5,2

Kaynak: TÜ K; a.g.e.

Not: 1968 yılı fiyatlarıyla

⁹² Tokgöz; a.g.e., s. 169-170.

⁹³ DPT; Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik Ve Büyüme: 1972-2003, DPT Yayınları, Nisan 2005, s. 39.

İkinci Planın uygulandığı 1968 ve 1972 yılları arasında tarımın GSMH içindeki payı önceki plan dönemine göre artmasına rağmen plan sonunda %27,9'a düşmüştür. Sanayiinin payı plan dönemi içinde %17 ile %18 arasında kalmış ; hizmetlerin payı ise plan dönemi sonunda %51 olmuştur.

Plan dönemi içinde yapılan yatırımlar alt sektörler açısından incelendiğinde genellikle imalat sanayiine (%34,9), konut alt sektörüne (%26,9) yönelmiş ; sektörler açısından en fazla yatırım %48,8 ile hizmetler sektörüne, en az yatırım %8,7 ile tarım sektörüne yapılmıştır⁹⁴.

Önceki plan dönemi içinde ve bu plan döneminde tek haneli olan enflasyon oranı 1971 ve 1972 yılında önce 15,9'a sonra da 18'e çıkmıştır.

Dönem sonunda gerçekleşen ortalama büyüme hızı %6,32 ile plan hedefi olan %7'ye ulaşmamıştır. Sektörler içinde en yüksek büyüme hızı ortalama %8,42 ile önceki plan dönemine göre düşüştür.

Tablo 20. GSMH Ve Büyüme Hızı (Sabit Fiyatlarla) (000.000 TL)

	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler	TEFE
1968	31635197	33	17,1	49,8	6,7	1,5	11,1	7,9	3,2
1969	33002579	31,2	18,4	50,4	4,3	-1,4	12	5,4	7,2
1970	34468624	30,7	17,5	51,7	4,4	2,8	-0,5	7,3	6,7
1971	36897377	30,2	17,8	52	7	5,1	8,9	7,6	15,9
1972	40279248	27,9	18,1	54	9,2	1	10,6	13,4	18
Ortalama		30,6	17,78	51,58	6,32	1,8	8,42	8,32	10,2

Kaynak: TÜİK; a.g.e.

Not: 1987 yılı fiyatlarıyla

Üçüncü Planın uygulandığı 1973 ve 1977 yılları arasında tarımın GSMH içindeki payı %24,5'ten %22,8'e düşmüştür ; sanayiinin payı plan dönemi içinde %19,3'ten %21,3'e çıkmıştır. Hizmetlerin payı ise plan dönemi sonunda %56 olmuştur.

Plan dönemi içinde yapılan yatırımlar alt sektörler açısından incelendiğinde genellikle imalat sanayiine (%36,7), konut alt sektörüne (%21,8) yönelmiş ; sektörler açısından en fazla yatırım %46 ile hizmetler sektörüne, en az yatırım %8,3 ile tarım sektörüne yapılmıştır. Sanayiinin payı %45,8 çıkmıştır⁹⁵.

⁹⁴ Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik Ve Büyüme: 1972-2003, s.39.

⁹⁵ Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik Ve Büyüme: 1972-2003, s.39.

Dönem sonunda gerçekleşen en ortalama büyüme hızı %5,26 ile plan hedefi olan %7,9'a ulaşamamıştır. Sektörler içinde en yüksek büyüme hızı ortalama %8,74 ile sanayi sektörüdür.

Bu plan döneminde de enflasyon oranı tek haneli rakamlara düşürülemedi genellikle %20'lerin üzerinde oldu, sadece 1975 ve 1976 yıllarında %20'nin altına inmiştir.

Tablo 21. GSMH Ve Büyüme Hızı (Sabit Fiyatlarla) (000.000 TL)

	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler	TEFE
1973	42255004	24,5	19,3	56,2	4,9	-8,1	12	9,2	20,5
1974	43633172	25,2	20	54,8	3,3	6,2	7,1	0,7	29,9
1975	46275414	24,5	20,6	55	6,1	3	9,1	6,4	10,1
1976	50437968	24	20,5	55,5	9	6,9	8,9	10	15,6
1977	51944339	22,8	21,3	56	3	-2,1	6,6	3,9	24,1
Ortalama		24,2	20,34	55,5	5,26	1,18	8,74	6,04	20,04

Kaynak: TÜ K; a.g.e.

Not: 1987 yılı fiyatlarıyla

Dördüncü Planın son yıllarında sanayi sektörünün GSMH içindeki payı ilk defa tarımın üzerine çıkmıştır. Plan döneminde tarımın payı %23,1'den %21,6'ya; sanayi sektörünün payı %21,7'den %22,4'e düşmüştür. Hizmetlerin payı ise plan dönemi sonunda %56 olmuştur.

Plan dönemi içinde yapılan yatırımlar alt sektörler açısından incelendiğinde genellikle imalat sanayiine (%29,5), konut alt sektörüne (%22,6) yönelmiştir; sektörler açısından en fazla yatırım %46,2 ile hizmetler sektörüne, en az yatırım %7,7 ile tarım sektörüne yapılmıştır. Sanayi sektörünün payı %46,1 olmuştur⁹⁶.

Tablo 22. GSMH Ve Büyüme Hızı (Sabit Fiyatlarla) (000.000 TL)

	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler	TEFE
1978	52582171	23,1	21,7	55,2	1,2	2,7	3,1	-0,1	52,6
1979	52324176	23,2	20,7	56,1	-0,5	-0,2	-5	1,1	63,9
1980	50869915	24,2	20,5	55,4	-2,8	1,3	-3,6	-4,1	107,2
1981	53316849	22,6	21,5	55,9	4,8	-1,8	9,9	5,8	36,8
1982	54963216	22,7	21,9	55,4	3,1	3,3	5,1	2,3	27
1983	57279000	21,6	22,4	56	4,2	-0,8	6,7	5,3	30,5
Ortalama		22,86	21,4	55,76	1,76	0,36	2,62	2,08	53,08

Kaynak: TÜ K; a.g.e.

Not: 1987 yılı fiyatlarıyla

⁹⁶ Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik Ve Büyüme: 1972-2003, s. 39.

Dönem sonunda gerçekte en ortalama büyüme hızı %1,7 ile plan hedefi olan %6,1'e ulaşamamıştır. Sektörler içinde en yüksek büyüme hızı ortalama %2,62 ile sanayiininidir.

Bu plan döneminde enflasyon oranı 1980 yılında rekor bir düzeye ulaşarak %107,2'e yükselmiştir.

Yeni dönemde ithal ikameci, korumacı dış ticaret politikalarının sürdürüldüğü ve iç piyasaya yönelik bir sanayileme politikasının benimsendiği bir dönem olmuştur. İthal ikameci yatırım politikalarının zaman içerisinde ekonominin dışa bağımlılığını azaltması beklenirken, söz konusu dönemde uygulanan politikalar tam aksi bir sonuca götürmüştür, ekonomi daha çok dışa bağımlı bir hale gelmiştir. Dış açıklar bu dönemde önemli oranda artmıştır⁹⁷.

Tablo 23. Dış Ticaret Dengesi (000.000 \$)

Yıl	hracat	thalat	Dış Ticaret Dengesi
1963	687,6	368,1	-319,5
1964	537,2	410,8	-126,4
1965	572,0	463,7	-108,3
1966	718,3	490,5	-227,8
1967	684,7	522,3	-162,4
1968	763,7	496,4	-267,3
1969	801,2	536,8	-264,4
1970	947,6	588,5	-359,1
1971	1.170,8	676,6	-494,2
1972	1.562,6	885,0	-677,6
1973	2.086,2	1.317,1	-769,1
1974	3.777,6	1.532,2	-2.245,4
1975	4.738,6	1.401,1	-3.337,5
1976	5.128,6	1.960,2	-3.168,4
1977	5.796,3	1.753,0	-4.043,3
1978	4.599,0	2.288,2	-2.310,8
1979	5.069,4	2.261,2	-2.808,2
1980	7.909,4	2.910,1	-4.999,3

Kaynak: TÜİK; a.g.e.

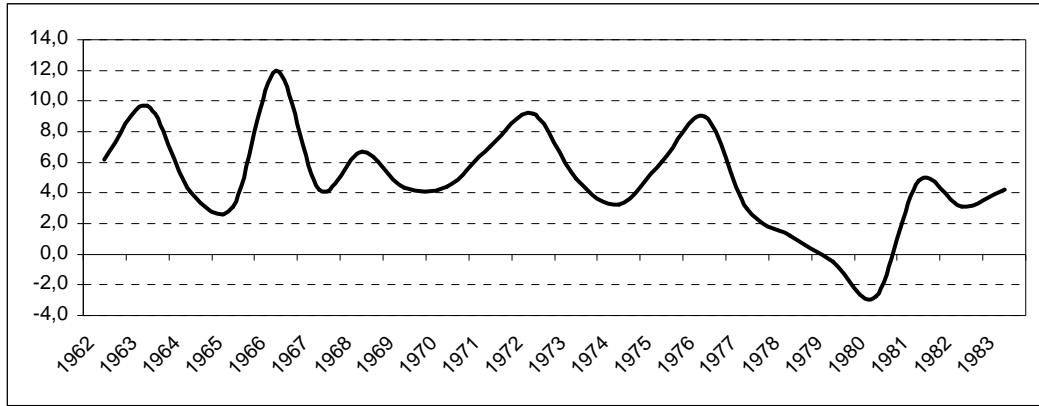
Planlı dönemin ilk yıllarında dış ticaret açığı düşüken ilerleyen yıllarda giderek yükselmiştir. Özellikle 1974 yılında dış ticaret açığı %191 oranında artarak 2.245 milyon dolara çıkmıştır; 1980 yılında ise yaklaşık 5 milyar dolara ulaşmıştır.

⁹⁷ <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/murat.doc>.

2.5.4 Dönemde Görülen Ekonomik Dalgalanmalar ve stihdam

Grafik 6. GSMH Büyüme Hızı (Sabit)

1963-1980 yıllarında Türkiye'nin yıllık ortalama büyüme hızı %4,94'tür. Bu dönem içinde en fazla büyüme gösteren sektör %7,58 ile sanayii daha sonra %5,82 ile hizmetlerdir. En az geli en sektör %1,93 ile tarımdır. İlk iki planın uygulandı ı yıllarda yüksek bir büyüme hızı yakalanmı tır. Bu yıllarda ortalama büyüme hızı %6,47, tarımın %2,51, sanayiinin %9,82, hizmetlerin %7,76'dır. III. Planının, Geçici Planının ve IV. Planının uygulandı ı 1973 ve 1980 yılları arasında yaşanan Petrol Krizi, Kıbrıs Barış Harekati, büyüyen dış ticaret açığı, dış borç bulma ve ödeme zorluğu, enflasyonun giderek yükselmesi, siyasal ve sosyal karışıklığın baş göstermesi tüm sektörlerin büyüme hızını olumsuz yönde etkileyerek yavaşlatmı tır. 1973-1980 yılları arasında ortalama büyüme hızı %3,03, tarımın %1,21, sanayiinin %4,78, hizmetlerin %3,39'dur. GSMH'nin büyüme hızının negatif olduğu yıllar 1979 ve 1980 yıllarıdır. Bu yılların büyüme hızı sırasıyla -%0,5 ve -%2,8'dir.

Tablo 24. stihdam Verileri

Yıl	gücü	stihdam	sizlik	gücüne Dahil Olmayan Nüfus	15 ya altı nüfus	KO	stihdam Oranı	sizlik Oranı
1962	12.070.856	11.667.209	403.647	5.042.608	12.322.831	70,5	68,18	3,3
1963	12.294.927	11.869.484	425.443	5.202.156	12.673.394	70,3	67,84	3,5
1964	12.496.071	12.051.057	445.014	5.517.524	13.148.624	69,4	66,90	3,6
1965	12.750.940	12.297.916	453.024	5.581.563	13.373.888	69,6	67,08	3,6
1966	13.062.126	12.451.449	610.677	5.744.230	13.708.368	69,5	66,21	4,7
1967	13.347.129	12.667.446	679.683	5.945.327	14.051.213	69,2	65,66	5,1
1968	13.592.300	12.807.946	784.354	6.198.822	14.402.632	68,7	64,72	5,8
1969	13.905.394	13.033.977	871.417	6.561.181	14.878.187	67,9	63,68	6,3
1970	14.205.788	13.264.658	941.130	6.680.882	15.070.464	68	63,51	6,6
1971	14.540.705	13.643.808	896.897	6.974.837	15.355.659	67,6	63,41	6,2
1972	14.895.504	13.908.917	986.587	7.267.845	15.646.252	67,2	62,76	6,6
1973	15.294.902	14.206.697	1.088.205	7.535.758	15.942.344	67	62,23	7,1
1974	15.534.870	14.386.813	1.148.057	8.180.890	16.330.203	65,5	60,66	7,4
1975	15.985.366	14.593.921	1.391.445	8.146.842	16.475.851	66,2	60,47	8,7
1976	16.702.372	15.070.207	1.632.165	8.053.544	16.691.703	67,5	60,88	9,8
1977	16.940.838	15.276.030	1.664.808	8.454.907	16.910.382	66,7	60,15	9,8
1978	16.968.818	15.505.451	1.463.367	9.083.293	17.131.926	65,1	59,52	8,6
1979	17.077.691	15.702.127	1.375.564	9.882.319	17.433.912	63,3	58,24	8,1
1980	17.923.971	16.437.249	1.486.722	11.860.527	14.197.336	60,2	55,19	8,3

Kaynak: Bulutay, a.g.e.

İk iki planın uygulandı ı ve istikrarlı bir büyüme hızının yakalandı ı 1963-1972 yılları incelendi inde i gücüne katılma oranı %70,3'ten %67,2'ye, istihdam oranı %67,84'ten %62,76'ya, dü mü ; i sizlik oranı %3,5'ten %6,6'ya çıkmı tır. 1968-1972 yılları arasında görülen ekonomik, sosyal ve siyasal karı ıklıklar sebebiyle i sizlik oranları önce %5,1'e daha sonrada %6,6'ya yükselmi tir.

Tablo 25. stihdamın Sektörel Payları Ve Artı Hızları

	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1963	11667209	71,55	8,57	19,88	1,25	0,03	1,13	5,93
1964	11869484	70,35	9,41	20,24	1,73	0,03	11,73	3,56
1965	12051057	69,31	9,76	20,93	1,53	0,02	5,33	5,01
1966	12297916	68,01	10,09	21,91	2,05	0,14	5,43	6,80
1967	12451449	67,26	10,49	22,25	1,25	0,14	5,30	2,83
1968	12667446	65,90	10,76	23,35	1,73	-0,33	4,33	6,76
1969	12807946	64,69	10,96	24,35	1,11	-0,74	3,03	5,43
1970	13033977	63,24	11,62	25,13	1,76	-0,51	7,92	5,05
1971	13264658	62,81	11,80	25,39	1,77	1,07	3,30	2,81
1972	13643808	61,72	12,52	25,76	2,86	1,07	9,17	4,35
Ortalama		66,5	10,6	22,9	1,70	0,09	5,67	4,85

Kaynak: Bulutay, a.g.e.

1963-1972 yılları arasında istihdamın ortalama artı hızı %1,70'tir. stihdamda artı hızı en yüksek olan sektör %5,67 ile sanayii, en dü ük olan %0,09 ile tarımdır. 1968-1969 ve 1970 yıllarında tarımda istihdam edilenlerin sayısı sürekli dü mü tür. 1967 yılında istihdam edilenlerin sayısına ancak, 1972 yılında ula ılmı tır.

Tablo 26. stihdamın Sektörel Payları Ve Artı Hızları

	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1973	13908917	8412830	1825860	3670263	1,94	-0,10	6,87	4,44
1974	14206697	8405457	1982034	3819243	2,14	-0,09	8,55	4,06
1975	14386813	8398084	2008684	3980071	1,27	-0,09	1,34	4,21
1976	14593921	8319436	2059684	4214828	1,44	-0,94	2,54	5,90
1977	15070207	8382518	2246956	4440770	3,26	0,76	9,09	5,36
1978	15276030	8375145	2248969	4651927	1,37	-0,09	0,09	4,75
1979	15505451	8367771	2280784	4856913	1,50	-0,09	1,41	4,41
1980	15702127	8360398	2300468	5041271	1,27	-0,09	0,86	3,80
Ortalama	-	-	-	-	1,77	-0,09	3,85	4,62

Kaynak: Bulutay, a.g.e.

1973-1980 yılları arasında istihdamın ortalama artı hızı %1,77'tir. stihdamda artı hızı en yüksek olan sektör %4,62 ile hizmetler, en dü ük olan -%0,09 ile tarımdır. Sanayii sektöründe ise 1978-1979 ve 1980 yıllarında istihdam edilenlerin sayısındaki azalma nedeniyle istihdam artı hızı %3,85'e dü mü tür. Tarım da istihdam edilenlerin sayısı 1977 yılı hariç sürekli azalmı tır.

1979 ve 1980 yılındaki dalgalanmada i gücüne katılma oranı ve istihdam oranının azalmasına ra men i sızlık oranı yükselmemi aksine dü mü tür. Bunun nedeni i gücüne dahil olmayan nüfusun 1979 yılında %8,8, 1980 yılında ise %20,02 artmasıdır.

Tablo 27. İstihdamın Sektörel Dağılımı

	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1963	71,55	8,57	19,88
1964	70,35	9,41	20,24
1965	69,31	9,76	20,93
1966	68,01	10,09	21,91
1967	67,26	10,49	22,25
1968	65,90	10,76	23,35
1969	64,69	10,96	24,35
1970	63,24	11,62	25,13
1971	62,81	11,80	25,39
1972	61,72	12,52	25,76
1973	60,49	13,13	26,39
1974	59,17	13,95	26,88
1975	58,37	13,96	27,66
1976	57,01	14,11	28,88
1977	55,62	14,91	29,47
1978	54,83	14,72	30,45
1979	53,97	14,71	31,32
1980	53,24	14,65	32,11

Kaynak: Bulutay, a.g.e.

Planlı dönemin başlıca amaçlarından biri sanayi sektörünü geliştirmekti, bu dönemde sürekli sanayi ve hizmetler sektörüne yatırım yapılması, tarıma fazla yatırım yapılmaması tarımın GSMH içindeki payını düşürmüştür. Planlı dönemde tarım sektöründe istihdam edilenlerin toplam istihdam içindeki payı %71,55'ten %53,24'e düşmüştür. Hizmetler ve sanayi sektöründe istihdam edilenlerin payı yükselmiştir.

Planlı dönemde tarım kesiminde iş olanaklarının azalması, istihdam artışı hızının nüfus artışı hızının altında kalması sonucunda; istihdama katılma oranı düşmüş, iş gücüne dahil olmayanların sayısının ve işsizlik oranlarının giderek yükselmesine neden olmuştur.

2.6 1980- 2003 HRACATA YÖNELİK KALKINMA DÖNEMİ

2.6.1 Genel Durum

Türkiye'nin ithalatında önemli bir kalem olan petrol fiyatlarının 1970'lerde yükselmesi döviz ihtiyacını önemli ölçüde artırırken buna bir de dış borç bulmada karşılaşılan sorunlar eklenince, Türkiye üretimde kullanılan girdilerini ithal edemeye başlamış, temel mallarda ortaya çıkan kıtlıklar ise karaborsa ve kuyrukları doğurmuştur. Ekonomideki bu tıkanmanın aşılabilmesi için yeni dış kaynak arayışına girişilmiştir. Dünya Bankası, IMF gibi dış kaynak sağlayan kuruluşlar bu yardımları ekonomide

yapısal bir dönüm yapılması artına balmı lardı. Bunun üzerine 1980 yılında bu yapısal dönüşümleri de içeren “24 Ocak Kararları” olarak anılan bir dizi önlem uygulamaya konulmu tur⁹⁸.

24 Ocak Kararları ile Türkiye’de ithal ikameci politikaların yerine ihracata yönelik kalkınma politikalarına geçilmiştir. Alınan kararlarla birlikte serbest piyasa mekanizmasının geliştirilmesi, kamu kesiminin sınırlanması, ekonominin dışa açılması, fiyatlar genel seviyesinin kontrol altına alınması, yabancı sermayenin ülkeye girişinin sağlanması hedeflenmiştir.

1980’de yaşanan ekonomik sorunların yanı sıra, 1970’li yılların sonuna doğru gelişen siyasal ve sosyal karışıklıkların, 1980’de zirveye çıkması 12 Eylül 1980 yılında ülkenin yönetimine askerlerin el koyması ve tüm siyasi partilerin kapatılması, Batı Avrupa ve özellikle Avrupa Topluluğu ile ilişkilerin askıya alınmasıyla sonuçlanmıştır. Askerin ülke yönetimine el koymasından birkaç gün sonra 8 yıl sürecek olan İran-İrak Savaşı başlamıştır.

1982 yılında yeni anayasanın referandum sonucunda kabul edilmesiyle 1983 yılında genel seçime gidilerek 1980-1983 yılları arasındaki ara rejimden çıkılmıştır.

1990’ların başında soğuk savaşın bitmesi, Doğu Bloku ülkelerinin teker teker demokrasiye ve serbest piyasa ekonomisine geçmeye başlamaları; Doğu ve Batı Almanya’nın birleşmesi, Yugoslavya’nın parçalanarak bu ülke topraklarında iç savaşın başlaması, Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesi dünya dengesinin büyük ölçüde değişmesine neden olmuştur.

1990’larda Avrupa Topluluğu Maastricht Anlaşmasıyla Avrupa Birliğine dönüşümü, böylece tek pazardan sonra tek para ve tek merkez bankası hedefine yönelik süreç başlamıştır⁹⁹. 1995 yılında Türkiye ile AB arasındaki 22 yıl süren Geçiş Dönemi sona ererek malların serbest dolaşımı, ortak ticaret politikası ve Ortak Gümrük Tarifelerinin benimsenmesinin yolunu açan Gümrük Birliği gerçekleştirilmiştir. Ayrıca; 1987 yılında tam üyelik başvurusunda bulunulmuş, 1999 yılında Helsinki’de

⁹⁸ http://www.geocities.com/ceteris_tr/n_eroglu.doc.

⁹⁹ Tokgöz; a.g.e., s. 214.

gerçekle tirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısında Türkiye'ye adaylık statüsü tanınmı ve taraflar arasındaki ili ki tam üyelik hedefi do rultusunda yönlendirilmi tir.

Dünya ticaretinin daha liberal hale getirilmesini amaçlayan ve Türkiye'nin de taraf oldu u GATT Anla ması 1995 yılında yapılan Uruguay Turunun sonunda Dünya Ticaret Örgütüne (DTÖ) dönü mü tür. Türkiye; DTÖ üyeli inin gerekleri do rultusunda belirli bir takvim çerçevesinde sanayi ürünlerinde tarife indirimleri gerçekle tirmi , tarım ve tekstil sektörlerinin kademeli olarak mevcut kurallara uygun faaliyet göstermelerini sa lamak amacıyla düzenlemeler yapmı , ticaretle ba lantılı yatırım tedbirleri, fikri mülkiyet hakları ve hizmet ticareti konularında DTÖ tarafından olu turulan uluslararası ticaret sistemine dahil olmu tur¹⁰⁰. 1984-1989 yılları arasında Türkiye ekonomisinde ya anan geni leme, Batı ekonomilerinde meydana gelen canlanma, ihracatın artmasına neden olmu tur. Fakat 1990'a gelindi inde ran-Irak sava mın sona ermesi ve Körfez Krizinin ba laması, Türkiye için önemli iki pazarın kaybolmasına neden olmu tur. Bu iki geli meye ek olarak dünya ekonomisinde de bir daralma süreci ya anmı , Türkiye'nin ihracatı üzerinde olumsuz etki yaratmı tir. Ülke içinde kamu açıklarının enflasyon üzerinde yarattı ı baskı ve izlenen kur politikası ile di er ekonomik kötü gidi at 1994 krizine götüren ortamı hazırlamı ve ekonominin hızla istikrara kavu turmak, di er taraftan da istikrarı sürekli kılacak yapısal reformların gerçekle tirmek amacıyla 5 Nisan Kararlarının alınmasına neden olmu tur¹⁰¹.

Türkiye ekonomisi 1995 yılından itibaren hızla büyümeye ba lamı , büyüme 1998 yılına kadar sürmü tür. Ancak hem yurtiçindeki siyasi istikrarsızlık hem de Güneydo u Asya'da ve sonra da Rusya Federasyonu'ndaki mali kriz nedeniyle büyüme sona ermi tir.

Bu geli melerin sonucunda 1999 yılının sonuna do ru ekonomik görünüm son derece karamsar bir yapıya bürünmü , ekonomik büyüme negatif olmu , enflasyon ve faizler yükselmi , bütçe açı ı artmı tir. 1999 yılında yeni kurulan koalisyon hükümeti ekonomideki bu kötü gidi atı önlemek ve dı kaynak bulmak amacıyla IMF ile Temmuz-Aralık aylarını kapsayan, Yakın zleme Anla ması uygulamasını ba latmı ve 1999 Aralık ayında da 2000-2002 yıllarını kapsayan üç yıllık orta vadeli stand-by

¹⁰⁰ <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/murat.doc>.

¹⁰¹ http://www.geocities.com/ceteris_tr/n_eroglu.doc.

anlamasını imzalamıştır. Ancak; Kasım 2000 veubat 2001 de tekrar krize giren Türkiye ekonomisi ciddi bir sarsıntı geçirmiştir.

2.6.2 Dönemin Gözlenen Gelişmeleri

1980 ve sonraki yıllarda meydana gelen gelişmeleri incelemek için bu dönemi iki alt başlık halinde incelemekte yarar vardır. Bu başlıklar; 24 Ocak Kararlarının alındığı ve ihracata dayalı politikaların yapılandırıldığı 1980-1988 dönemi ve sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği, 5 Nisan Kararlarının alındığı, 1997-1998 Güneydoğu Asya ve Rusya Krizinin ve Kasım 2000-ubat 2001 Krizinin yaşandığı 1989-2003 dönemidir.

2.6.2.1 1980-1988 Dönemi

1980 yılında uygulamaya konan 24 Ocak Kararları ile Türkiye artık ithal ikameye dayalı politikaları bırakarak ihracata dayalı kalkınma politikalarının benimsendiği yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemin en önemli özelliği, Türk ekonomisinin dışa daha açık hale getirilmesi ve serbest piyasa kurallarının uygulanmaya çalışılmasıdır. Alınan kararlar sadece o günler için geçerli olmamış, 1980 yılından günümüze kadar da geçerliliğini hala korumaktadır.

24 Ocak 1980 Kararlarının alınmasının sebebi 1970'li yılların sonlarında biriken sorunları çözmektir. Bu sorunlar; ekonomik politika kararlarının alınmasında ve uygulanmasında yaşanan hatalar, eksiklikler ve gecikmeler; enflasyon sorunu; petrol ve enerji yetersizliği, ulaşım darbozluğu, ithal girdilerinin yetersizliği ve finansman sıkıntısı nedeniyle kapasite kullanım oranının düşüklüğü; ihracatın durgunlaşması; yurtiçi tasarruflarının azalması ve yatırımların yapılamaması; kısa vadeli borç yükünün artması; içe dönük ithal ikamesi tipi endüstrilerin döviz darbozluğuna neden olmasıdır.

24 Ocak Kararların ana ilkeleri¹⁰²;

- Ekonominin yönetiminde karar bütünlüğü, tutarlılık ve uyum sağlanması için mikro düzeyde müdahaleler yerine makro düzeyde tutarlı kararlar alınması;
- malat sanayiinde ve ihracatta özel sektörün potansiyelinden ve dinamizminden en üst düzeyde yararlanılması;
- Ekonominin yeniden sağlıklı bir şekilde büyümesi, enflasyon kontrol altına alındıktan sonra düzeltilmesi;
- Enflasyonun kontrol alınabilmesi için para ve kredi politikası titizlikle sürdürülmesi, kamu sektörünün finansman açığının ortadan kaldırılması ve Hazine'nin Merkez Bankası'ndan borçlanmasının yakından izlenmesi;
- Yeni yatırımlara girişmeden önce mevcut atıl kapasitelerin tam olarak kullanılmasının sağlanması;
- ihracatın hızla artırılması için, diğer önlemlerin yanı sıra gerçekçi bir döviz kuru politikasının izlenmesi;
- Tasarrufların artırılması ve mali kurumlar aracılığıyla yönlendirilmesi için gerçekçi bir faiz politikasının izlenmesi;
- Çılgın finansman açığının kapatılması ve yatırımları istihdam artırıcı şekilde yeniden hızlandırılması için özel yabancı sermayenin teşvik edilmesidir.

24 Ocak Kararları gereği alınan önlemler sonucunda; devalüasyon yapılmı ; tarım ürünleri destekleme alımları sınırlandırılmı ; gübre, enerji ve ulaştırma dında sübvansiyonlar kaldırılmı ; günlük kur ilanı uygulamasına gidilmı ; devletin ekonomideki payını küçülten önlemler alınmı ; döviz piyasası üzerindeki kontroller kaldırılmı ; döviz alım satımı serbest bırakılmı tır. Ayrıca, özelleştirme çalımlarına hız verilmi ; dış ticaret ve ödemeler dengesi rejimi liberalize edilmi ; ihracata türlü teşvik ve sübvansiyonlar sağlanmı ; ithalat rejiminin liberalizasyonuna gidilmı ; kur politikalarında esnekliğe geçilmı ; Sermaye Piyasaları Kanunu çıkarılarak Sermaye Piyasası Kurulu kurulmu ; faiz oranları liberalize edilmi ; İstanbul Menkul Kıymetler Borsası açılmı ; Merkez Bankası bünyesinde Bankalararası Para Piyasası ve Döviz ve

---

¹⁰² Parasız, İker; **Enflasyon-Kriz Ayarlamalar**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1.Basım, Bursa 2001, s. 311-312.

Efektif Piyasaları kurulmu ve yeni bir Bankacılık Kanunu çıkarılmı ; vergi reformuna gidilerek Katma De er Vergisi uygulamasına ba lanmı , K T'lerin daha etkin kılınması için çe itli tedbirler getirilmi ve 1989 yılında sermaye hareketleri serbestle tirilmi tir¹⁰³.

24 Ocak Programının yürürlü e konulması üç a amada gerçekte mi tir¹⁰⁴:

- Tipik bir istikrar programı niteli i gösteren ilk a ama, askeri rejim altında 1980-1983 yılları arasında uygulanmı tir.
- 1984'ten itibaren demokrasiye geçi le birlikte yürürlü e giren ekonomiyi serbestle tirme ve yeniden yapılanma politikaları be yıl sürmü tir.
- 1989 sonrasındaki üçüncü a amada, TL'nin konvertibilitesi ve mali piyasaların liberalle tirilmesi, özelle tirme ve küreselle me süreci ile birlikte yürürlü e girmi tir.

Ülkede ya anan ekonomik sorunları çözmek için Hükümet 24 Ocak Kararlarını yürürlü e koymu , Türk Silahlı Kuvvetleri de siyasal ve sosyal karga aya son vermek için ülke yönetimine el koymu tur. Ayrıca; yasama ve yürütme yetkilerini elinde bulunduran Genel Kurmay Ba kanı ve dört kuvvet komutanından olu an Milli Güvenlik Konseyini olu turulmu , yeni anayasa hazırlıklarına ba lanmı tir. 1982 Kasımında kabul edilen anayasanın ardından 1983 yılında genel seçime gidilmi tir.

1981 yılında ülkenin en büyük hidroelektrik santrali olacak Atatürk Barajı'nın temeli atılmı tir. 1970'lerin son yıllarında enflasyon oranının giderek yükselmesi ve banka mevduat ve tahvil faizlerinin üstünde olması Türkiye'de bankerlerin ön plana çıkmasına neden olmu tur. Çünkü bankerler ikinci piyasada tahvil ve mevduat sertifikalarını daha yüksek faizle halka satıyordu. Böylece bankerler halkın tasarruflarını çekmeyi ve bankaları a mayı ba armı lardır¹⁰⁵. Ancak; Hükümet Temmuz 1980'de mevduat ve plasman faizlerini serbest bırakmasıyla bankalar ile bankerler arasında rekabet kızı mı , bankerlerde zor duruma dü erek topladıkları paraları riskli alanlara yatırmaya ba lamı lardır. Yüksek faiz uygulamasının sonunda yava yava

¹⁰³ www.treasury.gov.tr/makaleler/80yildergi.pdf.

¹⁰⁴ <http://www.iibf.deu.edu.tr/dergi.php?idm=39>.

¹⁰⁵ Tokgöz; **a.g.e.**, s. 175-176.

bankerler batmaya; bazı bankalarda kapanmaya başlamıştır. Yabancı Bankerler Kriziyle birlikte Sermaye Piyasası Kanunu çıkarılmıştır.

1983 yılında Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteferlığı kurulmuştur; ihracatı artırmak ve yabancı sermaye girişini kolaylaştırmak için 1985 yılında Serbest Bölgeler Kanunu yürürlüğe konmuştur. Ülke ticaretinin dışına açılmasını teşvik etmek, desteklemek ve deneyim kazanması için 1987 yılında Türkiye İhracat Kredi Bankası faaliyete geçmiştir, TELETİA özelleştirilmiştir.

2.6.2.2 1989-2003 Dönemi

1989 yılında Türkiye’de yeni bir de i ikli e daha giderek dış finansal serbestlik kararı alınmıştır. Dış finansal serbestlik bir yandan sermaye hareketlerinin serbest kalmasına diğer yandan yurtiçinde yerleşik kurum ve bireyler arasındaki ekonomik ilişkilerin yabancı paralar cinsinden yapılabilmesini olanak tanımıştır¹⁰⁶.

1990’ların başında Sovyet Rusya’yı ortadan cumhuriyetlerin bağımsızlığını kazanması Rusya’da tam bir kargaşa ve belirsizliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tüketim malları sıkıntısına giren bu ülke ile ticaretimiz hızla gelişmeye başlamıştır. 1990 yılında Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesi, Türkiye’yi ekonomik açıdan zor durumda bırakmıştır. Irak’la ticari ilişkiler durdurulmuş, daha sonra petrol boru hattı kapatılmıştır. Savaş bölgesine yakın olma sebebiyle turizm gelirlerinde önemli bir azalma olmuştur.

1980’li yıllarda başlayan 1990’lı yıllarda daha da artan terör olaylarına karşı devletin can ve mal güvenliğini sağlamak için giriştiği mücadele ülke ekonomisine ciddi bir yük olmaya başlamıştır.

Türkiye, 1995 yılında tam üye olmadan Gümrük Birliğine girmiştir; ayrıca, çevre ülkelerle bölgesel işbirliği anlaşmalarına gitmiştir. Türkiye, İran ve Pakistan’ın kurdukları Ekonomik İşbirliği Teşkilatına Azerbaycan, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan, Özbekistan, Afganistan ve Türkmenistan da katılmıştır. 1992 yılında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı kurulmuştur.

¹⁰⁶ Kepenek ve Yentürk,; a.g.e., s. 211.

Bu dönemin başlarında, Türkiye’de yükselen kamu açıklarına bağlı olarak artan iç faiz oranları sıcak para girişini hızlandırmı ve Türk Lirasının reel olarak artırı değer kazanmasına neden olmu tur. Bu gelişme i gücü maliyetindeki reel artırı lar, doğrudan ve dolaylı ihracat te viklerindeki azalma ile birleşerek Türk ekonomisinin hızlı rekabet gücünü kaybetmesine yol açmı tur. Sonuçta, yüksek kamu açıklarından kaynaklanan ekonominin iç dengesizlikleri dışı dengede de hızlı bir bozulmaya neden olmu , ithalat hızlı artmı , ihracat yavaşlamı ve dışı ticaret açıkları önemli boyutlara ulaşmı tır. Hızlı bozulan iç ve dışı dengeler, 1994 yılı başında para, sermaye ve döviz piyasalarında ciddi bir krize yol açmı tır¹⁰⁷.

Dönemin Hükümeti ekonomiyi istikrara kavuşturmak, kamu açıklarını azaltmak, dışı talebe dayalı bir büyüme yapısı oluşturmak ve ekonomik istikrarı sürekli kılacak yapısal reformları başlatmak amacıyla 5 Nisan Kararlarını almı tur.

Uygulama Planı ile öncelikle kamu harcamalarının kontrol altına alınmasına ve kamu gelirlerinin artırılmasına yönelik tedbirler ile ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik düzenlemelere öncelik verilmi tir. Bu kapsamda, K T fiyat ayarlamaları yapılmı , petrol ürünleri üzerinden alınan vergilerde düzenlemelere gidilmi ve ekonomik denge için ek vergiler ihdas edilmi tir. Kamu giderlerinde, cari harcamalar başta olmak üzere yatırım harcamalarında da kısıntılar yapılmı , K T transferleri sınırlandırılmı , kamu kesiminde yeni personel alımı durdurulmu , geçici ve mevsimlik işçilerin istihdam sürelerine sınırlama getirilmi tir. Bu tedbirlere ilave olarak, mali piyasalarda istikrarı sağlayacak ve mali sisteme güveni tesis edecek kurumsal ve yasal düzenlemeler de gerçekleştirilmi tir¹⁰⁸.

24 Kasım 1994 yılında Özelleştirme Kanunu yürürlüğe girmi tir.

1994 yılında Hazine Müsteurluğu ve Dış Ticaret Müsteurluğu iki ayrı müsteurluğa dönüştürülmü tür. Söz konusu Yasa ile Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Dış Ticaret Müsteurluğu, dışı ticaret politikasının belirlenmesine yardımcı olmak, bu politikalar çerçevesinde ihracat, ihracatı tevik, ithalat, yurtdışı müteahhitlik hizmetleri

¹⁰⁷ DPT; **Be Yıllık Kalkınma Planı**, DPT Yayınları, s. 5.

¹⁰⁸ **Be Yıllık Kalkınma Planı**, DPT Yayınları, s. 6.

ve ikili ve çok taraflı ticari ve ekonomik ilikileri düzenlemek, uygulamak ve uygulamanın izlenmesini ve gelişmesini sağlamak görevlerini üstlenmiştir.¹⁰⁹

Mal ve hizmet piyasalarındaki rekabeti düzenlemek amacıyla 1994 Aralık ayında Rekabetin Korunması Hakkında Kanunun çıkarılmıştır.

1997 yılı Haziran ayında Güneydoğu Asya ülkelerinin paralarını dolara karşı devalüe etmeleriyle başlayan Güneydoğu Asya Krizi ve 1998 yılının Ağustos ayında başlayan Rusya Krizinin eklenmesiyle Türk ekonomisi de önemli bir krize girmiştir.¹¹⁰

Bu dönemde uygulanan politikalar, kısa süreli ve hızlı fiyat değişikliklerinin önlenmesi ve piyasalardaki belirsizliklerin azaltılmasına yönelik olmuştur. 1998'in ilk altı ayında uygulamaya konulan istikrar politikaları, dış piyasalardaki olumsuz gelişmelere rağmen finansal piyasalarda belli ölçüde başarı olmuştur. Yılın ikinci yarısında ise IMF ile imzalanan kamu finansmanının güçlendirilmesi, destekleyici ve iyi koordine edilen para politikasının izlenmesi ve yapısal sorunların çözümü yoluyla enflasyonun düşürülmesini amaçlayan Yakın Zamanlama Anlaşması çerçevesinde, altı aylık bir para programı açıklanmıştır.¹¹¹

Daha sonra 1999 yılı Haziran ayında IMF ile yapılan görüşmelerde, Yakın Zamanlama Anlaşması'nın programa bağlı ve mali finans destekli bir anlaşmaya dönüştürülmesi benimsenmiş ve 2000-2002 döneminde uygulanacak makroekonomik politikaların çerçevesi çizilmiştir. 9 Aralık 1999 tarihinde Türk Hükümeti tarafından verilen niyet mektubu IMF tarafından onaylanmıştır.¹¹² 1 Ocak 2000'den, sonra üç yıllık bir dönemi kapsayan maliye, para, kur ve gelir politikalarını içeren Enflasyonu Düşürme Programı uygulamaya koyulmuştur.

Enflasyonu Düşürme Programı'nın temel amacı¹¹³;

- Tüketici enflasyonunu, yapısal reformlarla desteklenen, birbirleriyle tutarlı, güçlü, itibarlı ve süreklilik arz eden maliye, gelir, para ve kur

¹⁰⁹ www.treasury.gov.tr/makaleler/80yildergi.pdf.

¹¹⁰ Parasız, 2001, s. 424.

¹¹¹ Yıldırım, Ouz; "Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyonu Düşürme Programı Ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar Arayışları",

http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/istikrar.doc (13.10.2007)

¹¹² Parasız, 2001, s. 425.

¹¹³ Parasız, 2001, s. 428.

politikalarının e güdümlü uygulanması ile 2000 yılı sonunda %25, 2001 yılı sonunda %12 ve 2002 yılında ise %7'ye indirilmesi,

- Reel faiz oranlarını makul seviyelere dü ürülmesi,
- Ekonominin büyüme potansiyelini arttırılması,
- Ekonomideki kaynakların daha etkin ve adil dağılımını sa lamaktır.

Bu çerçevede Ocak 2000'de sıkı para ve döviz kuru politikası ile bankacılık sektöründe yapısal dönü ümleri içeren "Enflasyonu Dü ürme Programı" başlatılmıştır.

Kasım sonunda ortaya çıkan kriz, temelinde bankacılık kesiminde likidite sorununun bir parçasıdır. Bankacılık kesiminde yeterli döviz fazlasının olmaması, yurtdışına sermaye çıkışlarının biraz hareketlendi i bir ortamda, piyasalarda güvensizli in yaygınlaşarak, doğrudan bir panik havasına dönü mü tür. Kasım 2000'de yaşanan likidite krizinin nedeni, sadece piyasaların nakit talebine cevap vermeyi i de il, aynı zamanda likidite talebindeki ola anüstü artışlardır¹¹⁴.

Krizin daha da derinleşmesini önlemek amacıyla Kasım ve Aralık aylarında bir dizi önlem alınmış, yapısal reformların hızlandırılması kararla tırılmış ve yürütülmekte olan Stand-By düzenlemesinin 7,5 milyar dolar tutarında Ek Rezerv Kolaylığı ile desteklenmesi yönünde Uluslararası Para Fonu ile anlaşma sağlanmıştır. Kasım krizi sonrasında alınan önlemler ve IMF ile varılan anlaşma sonucunda mali piyasalardaki dalgalanmalar kısmen giderilmiş, Merkez Bankasının döviz rezervleri artmış ve faiz oranları kriz ortamına göre önemli ölçüde gerilemiştir. Ancak faiz oranlarının kriz öncesi döneme göre yüksek seviyelerde kalması özellikle a rırı gecelik borçlanma ihtiyacında olan kamu bankalarıyla portföyünde yoğun olarak Devlet Ç Borçlanma Senetleri bulunduran TMSF kapsamındaki bankaların mali yapılarını daha da bozmuştur¹¹⁵.

Kasım 2000 ortasında meydana gelen likidite darbo azından doğan kriz, oyun disiplininin çok az sapılmasının bile, ekonomi üzerinde olumsuz etki yapacağını ortaya koymuştur¹¹⁶.

¹¹⁴ <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/istikrar.doc>.

¹¹⁵ T.C. Merkez Bankası; "Güçlü Ekonomiye Geçi Programı", www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf. (20.10.2007).

¹¹⁶ Parasız; 2001, s. 453.

2000 Kasım Krizi'nin ardından, Enflasyonu Dürme Programı'nın performans kriter de erleri gözden geçirilmi olmasına ra men, bankacılık sisteminin kırılğan yapısı devam etmi tir. Özellikle, faizlerdeki hızlı yükseli kamu bankaları ve bazı özel bankaların mali yapılarını bozmu ve bankacılık sisteminin mevcut yapısal sorunlarını daha da a ırla tırmı tir. ubat 2001'e gelindi inde Hazine ihalesi öncesindeki olumsuz geli meler, uygulanan Enflasyonu Dürme Programı'na olan güvenin tamamen kaybolmasına neden olmu ve Kasım ayından sonra artan mali kırılğanlı ın da etkisiyle do rudan Türk Lirası'na kar ı ciddi bir atak meydana gelmi tir. Ekonomide ya anan likidite sıkı ıklı ı, özellikle kamu bankalarının a ırı düzeydeki günlük likidite ihtiyaçları nedeniyle ödemeler sisteminin kilitlemesine neden olmu tur. Bu ortamda, uygulanmakta olan döviz kuru sisteminin sürdürülmesinin bankacılık sisteminin sorunlarını daha da a ırla tıraca ı ve ekonomi üzerine ek yükler getirece i göz önüne alınarak, 22 ubat 2001'de Türk Lirası yabancı para birimleri kar ısında dalgalanmaya bırakılmı tir¹¹⁷.

Kasım 2000 ve ubat 2001'de ya anan krizlerden sonra Enflasyonu Dürme Programının yerine Nisan 2001'de Güçlü Ekonomiye Geçi Programı uygulanmaya ba lanmı ve 2002 yılı ba ında üç yıllık (2002-2004) yeni bir stand-by anla ması imzalanmı tir.

“Güçlü Ekonomiye Geçi Programı”, kamu maliyesi, gelirler politikası, özelle tirme, bankacılık, para politikası ve acil yasal düzenlemeler çerçevesinde bir dizi tedbiri içermektedir. Kasım ve ubat krizlerinin mali piyasalarda, özellikle bankacılık kesiminde yarattı ı olumsuz geli meler dikkate alınarak paket üç a amalı olarak belirlenmi tir. Bunlar, bankacılık sektörüne ili kin alınacak tedbirlerle kriz ortamından süratle çıkı , faiz ve döviz kuruna istikrar sa lamak suretiyle ekonomik birimlere orta vadeli bir perspektif hazırlamak ve makroekonomik istikrarı tesis ederek istikrarlı bir büyümeyi sa lamaktır. Program uzun dönemde enflasyon hedeflemesi sistemine geçilmesini amaçlamaktadır ve Merkez Bankası yıllık enflasyon hedeflerini açıklayarak buna hazırlık yapmaktadır¹¹⁸.

---

¹¹⁷ <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/istikrar.doc>.

¹¹⁸ http://www.geocities.com/ceteris_tr/n_eroglu.doc.

2.6.3 Dönemin Ekonomik Yapısı

1980-2003 yılları arasında, tarımın GSMH içindeki payının giderek düştüğü, sanayiinin payının ise giderek arttığı; dış ticaret hacminin ve dış ticaret açığının büyüdüğü, ithalatın ve ihracatın GSMH içindeki payının daha önceki dönemlere göre daha yüksek olduğu; artan kamu harcamalarının dış borçla kapatılmaya çalışıldığı; yüksek enflasyonun süreklilik kazandığı bir dönemdir.

Tablo 28. GSMH'nin Sektörel Payları, Büyüme Hızı (Sabit Fiyatlarla), TEFE

Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler	TEFE
1979	23,2	20,7	56,1	-0,5	-0,2	-5	1,1	63,9
1980	24,2	20,5	55,4	-2,8	1,3	-3,6	-4,1	107,2
1981	22,6	21,5	55,9	4,8	-1,8	9,9	5,8	36,8
1982	22,7	21,9	55,4	3,1	3,3	5,1	2,3	27
1983	21,6	22,4	56	4,2	-0,8	6,7	5,3	30,5
1984	20,3	23,1	56,6	7,1	0,6	10,5	8,2	50,3
1985	19,4	23,6	57	4,3	-0,3	6,5	5	43,2
1986	18,8	25	56,2	6,8	3,6	13,1	5,2	29,6
1987	17,2	24,9	57,9	9,8	0,4	9,2	13,2	32,1
1988	18,3	25,1	56,7	1,5	8	2,1	-0,8	68,3
1989	16,6	25,9	57,5	1,6	-7,7	4,9	3,2	63,9
1990	16,3	25,9	57,9	9,4	7	9,3	10,1	52,3
1991	16,1	26,5	57,4	0,3	-0,6	2,9	-0,5	55,4
1992	15,8	26,5	57,8	6,4	4,3	6,2	7,1	62,1
1993	14,5	26,5	59	8,1	-0,8	8,3	10,5	58,4
1994	15,3	26,6	58,1	-6,1	-0,6	-5,7	-7,6	120,7
1995	14,4	27,7	57,9	8	1,3	12,5	7,6	86
1996	14	27,7	58,3	7,1	4,6	6,8	7,9	76
1997	12,7	28,1	59,2	8,3	-2,2	10,2	9,9	81,8
1998	13,4	27,6	59	3,9	9,6	1,8	3,6	71,8
1999	13,4	27,9	58,7	-6,1	-5,6	-5,1	-6,7	53,1
2000	13,1	27,8	59	6,3	3,8	6,2	7	51,4
2001	13,6	28,5	57,9	-9,5	-6	-7,4	-11,3	61,6
2002	13,6	28,8	57,6	7,9	7,5	9,1	7,5	50,1
2003	12,5	29,3	58,2	5,9	-2,4	7,8	6,9	25,6
2004	11,6	29,2	59,2	9,9	2	9,4	11,8	14,6
2005	11,4	28,9	59,7	7,6	5,7	6,6	8,5	5,9
Ortalama				3,76	1,1	5,3	3,97	58,13

Kaynak: TÜİK; a.g.e.

Bu dönemde hizmetlerin GSMH içindeki payı dönem içinde fazla de i mezken; sanayiinin ve tarımın payında önemli de i meler olmu tur. 1980 yılında tarımın GSMH içindeki payı %24,2 iken, dönem sonunda %12,5 dü mü , sanayiinin payı ise %20,5'ten %29,3'e çıkmı tur. Büyüme hızı bu dönemde sürekli ini çıkları göstermi tir. Dönemin

ortalama büyüme hızı %3,76'dır. Dönem içinde ortalama büyüme hızı en yüksek olan %5,3 ile sanayii, en az olan %1,1 ile tarımdır. Önceki dönemin sonlarında ba layıp bu dönemin ba nda süren kriz nedeniyle enflasyon %107,2'ye çıkmı sonra tekrar dü meye ba lamı tır. 1994 yılına gelindi inde ya anan krizle birlikte enflasyon %58,4'ten %120,7'ye çıkmı tır. Enflasyon oranı dönemin sonlarına do ru giderek dü meye ba lamı tır.

Tablo 29. Dı Ticaret Göstergesi (000.000 \$)

	Dı Ticaret Dengesi	hracatın thalatı Kar ılama Oranı	Dı Ticaret Hacmi	hracatın GSMH Payı	thalatın GSMH Payı
979	-2.808,3	44,6	7.330,6	2,8	6,2
980	-4.999,3	36,8	10.819,6	4,3	11,6
981	-4.230,4	52,6	13.636,3	6,6	12,5
982	-3.096,7	65,0	14.588,6	8,9	13,8
983	-3.507,2	62,0	14.962,8	9,5	15,3
984	-3.623,3	66,3	17.890,5	12,1	18,2
985	-3.385,4	70,2	19.301,4	11,9	17,0
986	-3.648,0	67,1	18.561,5	9,9	14,8
987	-3.967,8	72,0	24.347,9	11,9	16,5
988	-2.673,4	81,4	25.997,4	12,9	15,8
989	-4.167,5	73,6	27.416,8	10,8	14,7
990	-9.342,8	58,1	35.261,4	8,6	14,8
991	-7.453,6	64,6	34.640,5	9,1	14,0
992	-8.156,4	64,3	37.585,7	9,3	14,5
993	-14.083,3	52,1	44.773,4	8,6	16,5
994	-5.164,1	77,8	41.375,9	13,7	17,6
995	-14.072,0	60,6	57.346,1	12,7	21,0
996	-20.402,2	53,2	66.851,1	12,6	23,8
997	-22.297,6	54,1	74.819,8	13,7	25,2
998	-18.947,4	58,7	72.895,3	13,1	22,2
999	-14.084,0	65,4	67.258,5	14,4	22,0
000	-26.727,9	51,0	82.277,7	13,9	27,3
001	-10.064,9	75,7	72.733,3	21,5	28,4
002	-15.494,7	69,9	87.612,9	19,9	28,5
003	-22.086,9	68,1	116.592,5	19,8	29,0
004	-34.372,6	64,8	160.706,9	21,1	32,6
005	-43.297,7	62,9	190.250,6	20,4	32,4

Kaynak: TÜ K; a.g.e.

Tablo 29'da görüldü ü gibi dı ticaret hacmi ve dı ticaret aç ı bu dönemde sürekli artmı tır. 1980 yılından dönem sonu olan 2003 yılına kadar dı ticaret hacmi yakla ık 10 kat artmı tır. Dı ticaret aç ı ise 1989 yılına kadar 3-4 milyon dolar arasında de i irken, 1990 yılından itibaren önemli bir artı a geçerek dönem sonunda 22 milyar dolara çıkmı tır. hracatın GSMH içindeki payı dönem sonunda yakla ık 4,5 kat,

ithalatın ise 2,5 kat artmış tır. İhracatın ithalatı karşılama oranı dönem sonunda %62,9'a çıkmış tır. Çıkan sonuçlarda görüldüğü gibi 1980 sonrası uygulanan ihracata dayalı politikalarla ülke ekonomisinin dış dünya ticareti ile ilişkileri ne kadar çok artmış olduğunu göstermektedir.

Tablo 30. İhracatın Sektörel Dağılımı ve İthalatın Payları

	İhracatın Sektörel Dağılımı				İthalatın Payları			
	Tarım	Madencilik	Sanayi	Diğer	Yatırım	Tüketim	Ham Madde	Diğerleri
1980	56	6,6	36,6	0,9	10,1	4,6	85,3	0
1985	20,8	3	76	0,2	16,1	5,9	78	0
1990	15,6	2,5	81,1	0,8	18	9,4	72,4	0,1
1995	8,5	1,8	89	0,7	22,7	6,5	70,6	0,2
2000	6	1,4	91,9	0,7	20,9	12,7	66,1	0,4
2001	6,3	1,1	92	0,6	16,8	9,2	73,2	0,8
2002	4,9	1,1	93,5	0,6	16,3	9,5	73	1,2
2003	4,5	1	93,9	0,6	16,3	11,3	71,7	0,7

Kaynak: TÜİK; a.g.e.

Dönem başında ihracatın sektörel dağılımına bakıldığında ihracatta en önemli kalemler %56 ile tarım sektörü, sanayiinin payı ise %36,6'dır. Dönem sonunda en yüksek pay %93,9 ile sanayiinin, tarımın payı ise giderek azalmış %4,5'e düşmüştür. İthalatın ekonomik gruplara göre sınıflandırılmasına göre yatırımların payı dönem sonunda 1,6 kat artarken, tüketimin payı 2,5 kat kadar artmıştır. İthalat içinde hammaddelerin payı giderek azalmıştır.

Tablo 31. Bütçe Açığı ve Dış Borçlar

Yıl	Bütçe Açığı*	Dış Borç**
1980	-159	15.734
1989	-7.541	41.751
1990	-11.753	49.035
1994	-147.926	65.601
1998	-3.830.767	96.264
1999	-9.183.762	103.126
2000	-13.343.388	118.503
2001	-29.295.767	113.593
2002	-40.359.320	130.092
2003	-40.930.091	144.915

Kaynak: TÜİK; a.g.e.

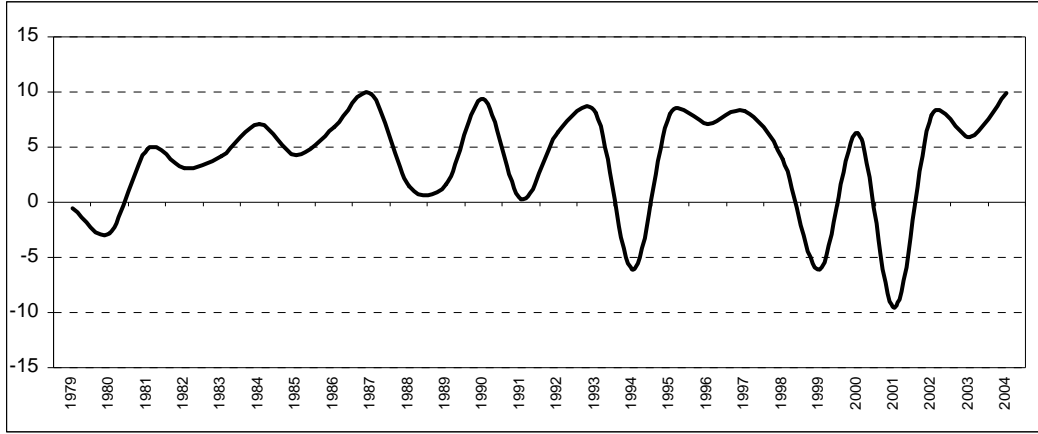
*000.000.000TL

**000.000\$

1980 yılından sonra bütçe açığı önemli oranda artmış göstermiştir. Dış Borçlar ise dönem sonunda yaklaşık 9 kat artmıştır.

2.6.4 Dönemde Görülen Ekonomik Dalgalanmalar

Grafik 7. GSMH Büyüme Hızı (Sabit)

GSMH büyüme hızının 1980 ve 1988 yılları arasında istikrarlı yapısı vardır. Ancak; 1989 ve 2003 yılları arasında istikrarsız yapıya dönü mü tür. Bunda ülke ekonomisinin dışa bağımlılığının artmasına bağlı olarak dış etkenlerde meydana gelen bir de i kli in ülke ekonomisinin çok çabuk etkilenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu dönemde 1980, 1988-1989, 1991, 1994, 1999 ve 2001 yıllarında büyüme hızı ya negatif olmu yada sifıra yakla mı tır. Dönemin büyüme hızının en dü ük oldu u yıl -%9,5 ile 2001'dir. Di erleri -%2,8 ile 1980, -%6,1 ile 1994 ve 1999 yıllarıdır.

1988-1989 yıllarındaki büyüme hızının dü ük olmasının sebebi; Kamu fiyatlarındaki ayarlamaların büyük ölçekli ve ok biçiminde olması, kamu açıklarının daraltılması için yatırımların kısılmasına yönelik önlemlerin alınması; özel kesimin de fiyatlama, üretim ve yatırım kararlarını olumsuz yönde etkilemi tir. Böylece ekonomi çok kısa süre içinde, hızlı fiyat artı ları dönemine girmi ve imalat sanayiinde durgunluk ba lamı tır. Ayrıca 1989 yılında kuraklık olması tarımsal üretimin dü mesine neden olmu , 1989 yılında yapılan yerel seçim sonuçlarının da belirsizlikleri artırması bu dönemin büyüme hızının dü mesine neden olmu tur¹¹⁹.

1991 yılında büyüme hızının dü ük olmasının sebebi; Körfez krizinin ba göstermesiyle petrol boru hattının kapatılması, turizm gelirlerinin azalması, a rı miktarda sermaye çıkı mın ya anmasıdır.

¹¹⁹ Saraço lu, Rü tü; "1990 Yılına Girerken Türk Ekonomisi", <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog/turkekonomisi.html>, (05.11.2007).

2.6.5 Dönemin İstihdam Yapısı

Tablo 32. İstihdamın Sektörel Payları Ve Artı Hızları (000)

	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1980	15702	53,24	14,65	32,11	1,27	-0,09	0,86	3,8
1981	15839	52,74	14,58	32,68	0,87	-0,09	0,41	2,67
1982	16006	52,02	14,87	33,11	1,05	-0,32	3,07	2,38
1983	16169	51,33	15,18	33,49	1,02	-0,31	3,10	2,18
1984	16419	50,38	15,3	34,32	1,55	-0,34	2,35	4,07
1985	16699	49,38	15,69	34,94	1,70	-0,32	4,25	3,54
1986	17010	48,34	15,67	35,98	1,86	-0,28	1,79	4,91
1987	17402	47,11	15,74	37,15	2,31	-0,31	2,74	5,63
1988	17668	46,37	15,99	37,64	1,53	-0,06	3,14	2,86
1989	18222	47,41	15,62	36,96	3,14	5,45	0,77	1,28
1990	18539	46,88	15,35	37,79	1,74	0,60	-0,07	4,01
1991	19288	47,76	15,21	37,03	4,04	5,99	3,13	1,97
1992	19459	44,80	16,22	38,99	0,89	-5,36	7,57	6,22
1993	18500	42,50	15,90	41,61	-4,93	-9,82	-6,78	1,45
1994	20006	44,05	16,47	39,49	8,14	12,10	12,00	2,65
1995	20586	44,11	16,01	39,89	2,90	3,03	0,00	3,94
1996	21194	43,69	16,45	39,87	2,95	1,97	5,83	2,91
1997	21204	41,68	17,52	40,81	0,05	-4,56	6,54	2,39
1998	21779	41,50	17,09	41,41	2,71	2,29	0,22	4,22
1999	22048	40,17	17,16	42,68	1,24	-2,02	1,64	4,35
2000	21580	36,00	17,66	46,34	-2,12	-12,27	0,69	6,28
2001	21524	37,58	17,53	44,88	-0,26	4,12	-0,94	-3,40
2002	21354	34,93	18,52	46,56	-0,79	-7,80	4,77	2,91
2003	21147	33,88	18,19	47,93	-0,97	-3,93	-2,73	1,95
Ortalama		44,9	16,2	38,9	1,33	-0,51	2,26	3,13

Kaynak: Bulutay, a.g.e. (1988 yılına kadar)

Kaynak: TÜİK; a.g.e. (1988-2003 yılları)

Dönemin ortalama istihdam artı hızı %1,33'tür. Tarım sektörün istihdam edilenlerin sayısı bu dönemde de giderek azalmakta sanayii ve hizmetler sektöründe çalışanların sayısı giderek artmaktadır. Yıllık ortalama artı hızı en yüksek %3,13 ile hizmetlerdir. Sanayiinin artı hızı ise %2,26'dır. Dönem başında %53,24 olan tarım sektöründe istihdam edilenlerin payı %53,24 iken dönem sonunda %33,88'e düşmüştür. Hizmetlerin payı %32,11'den %47,93'e sanayiinin payı %14,65'ten %18,19'a çıkmıştır.

Tablo 33. stihdam Verileri (000)

Yıl	gücü	stihdam Edilen	siz	Eksik stihdam	gücüne Dahil Olmayan	gücüne Katılma Oranı	stihdam Oranı	sizlik Oranı	Eksik stihdam Oranı
1980	17.078	15.702	1.376	-	9.882	63,3	58,24	8,1	-
1981	17.047	15.839	1.208	-	10.494	61,9	57,51	7,1	-
1982	17.205	16.006	1.199	-	11.161	60,7	56,43	7	-
1983	17.513	16.169	1.343	-	11.705	59,9	55,34	7,7	-
1984	17.763	16.419	1.343	-	12.332	59	54,56	7,6	-
1985	17.973	16.699	1.274	-	13.284	57,5	53,43	7,1	-
1986	18.462	17.010	1.452	-	13.495	57,8	53,23	7,9	-
1987	18.974	17.402	1.572	-	13.684	58,1	53,29	8,3	-
1988	19.391	17.755	1.638	1281	14.355	57,5	52,61	8,4	6,6
1989	19.931	18.222	1.709	1389	14.385	58,1	53,1	8,6	7
1990	20.150	18.539	1.612	1309	15.451	56,6	52,07	8	6,5
1991	21.010	19.288	1.723	1513	15.859	57	52,31	8,2	7,2
1992	21.264	19.459	1.805	1748	16.720	56	51,23	8,5	8,2
1993	20.314	18.500	1.815	1568	18.643	52,1	47,49	8,9	7,7
1994	21.877	20.006	1.871	1856	18.162	54,6	49,97	8,6	8,5
1995	22.286	20.586	1.700	1568	18.890	54,1	50	7,6	7
1996	22.697	21.194	1.503	1539	19.546	53,7	50,17	6,6	6,8
1997	22.755	21.204	1.552	1398	20.544	52,6	48,97	6,8	6,1
1998	23.385	21.779	1.607	1449	20.911	52,8	49,17	6,9	6,2
1999	23.878	22.048	1.830	2164	21.433	52,7	48,66	7,7	9,1
2000	23.078	21.581	1.497	1591	23.133	49,9	46,7	6,5	6,9
2001	23.491	21.524	1.967	1404	23.667	49,8	45,64	8,4	6
2002	23.818	21.354	2.464	1297	24.223	49,6	44,45	10,3	5,4
2003	23.640	21.147	2.493	1143	25.272	48,3	43,23	10,5	4,8

Kaynak: Bulutay, a.g.e. (1988 yılına kadar)

Kaynak: TÜ K; a.g.e. (1988-2003 yılları)

1979-1980 yıllarında ya anan kriz nedeniyle dönemin ilk yılında i sizlik oranı yüksektir. Sonraki yıllarda i sizlik oranı %8'in altında kalmı tır. Ancak 1987 yılında i sizlik oranı tekrar %8'in üzerine çıkmı , 1994 Krizinden sonra i sizlik oranı yine %8'in altına dü mü tür. Güneydo u Asya ve Rusya Krizi'nin etkisiyle i sizlik oranı tekrar yükselme , Kasım 2000- ubat 2001 Krizi'nden sonra ekonomik büyüme olmasına ra men i sizlik oranı %10'un altına inmeme tir.

gücüne katılma ve istihdam oranı dönem boyunca sürekli dü me e iliminde olup i gücüne dahil olmayan nüfusun toplam i gücü içindeki payı giderek artmaktadır. Eksik istihdam oranları dönem boyunca ini çıkı göstermi tir. Ancak eksik istihdam oranları kriz ve kriz dönemlerinde özellikle 1994 ve 1999 yıllarında yükselerek i sizlik oranlarının a ırı artı mı azaltmı tır. Çünkü kriz dönemlerinde i ten atılma ve uzun süre

i bulamama korkusuyla insanlar ücret, artlar ve i konusunda fazla seçici olmayıp buldukları i e girme yoluna gitmektedirler.

2.6.5.1 1988-1989 Yıllarındaki Konjonktürel Dalgalanmaların İstihdama Etkisi

1988-1989 yıllarında i sızlık oranı daha önceki yıllara göre yükselmiştir. 1987 yılında i sız sayısı yaklaşık 1.572.000 iken 1989 yılında i sız sayısı 137.000 ki i artarak 1.709.000 ki iye; 1987 yılında %7,9 olan i sızlık oranı, 1988 yılında %8,3'e 1989 yılında ise %8,4'e çıkmıştır. Bu dönemde eksik istihdam oranı %6,6 ve %7'dir. Sonraki yılda ise bu oran %6,5'e düşmüştür. İstihdam oranının çok fazla artmamasının nedeni 1988 yılında i gücüne dahil olmayanların sayısının bir önceki yıla göre %5 oranında artmasıdır.

Tablo 34. İstihdamın Sektörel Artı Hızları

	1987	1988	1989
Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık	-0,32	0,63	4,73
Madencilik ve ta ocakçılığı	0,44	-0,43	-19,65
malat sanayi	3,03	4,29	3,33
Elektrik, gaz ve su	3,17	-58,46	3,7
n aat ve bayındırlık i leri	6,1	-6,12	-6,92
Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller	7,59	2,27	0,59
Ulaştırma, haberleşme ve depolama	4,66	1,83	6,56
Mali kurumlar, sigorta, ta nınmaz mallara ait i ler ve kurumları yardımcı i hizmetleri	6,75	4,14	2,57
Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler	3,82	10,05	1,31

Kaynak: Bulutay, a.g.e. (1987-1988 yılları)

Kaynak: TÜİK; a.g.e. (1989 yılı)

1988-1989 yıllarındaki dalgalanmadan etkilenen Madencilik ve ta ocakçılığı alt sektörü; Elektrik, gaz ve su alt sektörü ve n aat ve bayındırlık i leri alt sektördür. Bu alt sektörlerde istihdam edilenlerin sayısı azalmıştır.

2.6.5.2 1991 Yılındaki Konjonktürel Dalganmaların İstihdam Etkisi

Tablo 35. İstihdam Oranı ve Eksik İstihdam Oranı

		İstihdam		Artı	İstihdam Oranı		Eksik İstihdam Oranı	
		1990	1991		1990	1991	1990	1991
Türkiye	Toplam	1612	1723	6,89	8	8,2	6,5	7,2
	Erkek	1089	1271	16,71	7,8	8,7	8,5	9,3
	Kadın	524	452	-13,74	8,5	7,1	1,9	2,4
Kent	Toplam	1052	1166	10,84	12	12,7	7,2	7,5
	Erkek	684	814	19,01	9,5	10,6	7,9	7,8
	Kadın	368	352	-4,35	23,4	22,6	4,5	5,9
Kır	Toplam	561	557	-0,71	4,9	4,7	5,9	6,9
	Erkek	405	458	13,09	6	6,5	9,3	10,8
	Kadın	156	100	-35,90	3,4	2,1	1	1,3

Kaynak: TÜİK; a.g.e.

1990 yılında istihdam sayısı 1.612.000 kişi iken, 1991 yılında yaklaşık %7 artarak 1.723.000 kişiye, istihdam oranı %8'den %8,2'ye çıkmıştır. İstihdam oranı kentlerde %12'den %12,7'ye çıkarken, kırsalda %4,9'dan %4,7'ye düşmüştür. Erkeklerin istihdam oranı kentlerde ve kırsalda yükselirken, kadınların istihdam oranı düşmüştür. Eksik istihdam oranı %6,5'ten %7,2'ye çıkarak istihdam oranının yükselmesini engellemiştir. 1991 yılındaki dalgalanmadan en çok etkilenen kentte yaşayan erkekler olup kırsaldaki erkeklerin ise eksik istihdam oranı belirgin bir şekilde yükselmiştir.

Tablo 36. İstihdamın Sektörel Artı Hızları

	1990	1991
Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık	0,6	5,99
Madencilik ve taş ocakçılığı	5,43	-9,28
Malat sanayi	-0,38	4,23
Elektrik, gaz ve su	-7,14	-15,38
İnşaat ve bayındırlık hizmetleri	-5,2	9,18
Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller	5,54	1,67
Ulaştırma, haberleşme ve depolama	-1,57	0,61
Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait hizmetler ve kurumları yardımcı hizmetleri	-5,24	3,85
Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler	9,74	-0,04

Kaynak: TÜİK; a.g.e.

1991 yılındaki dalgalanmadan olumsuz yönde etkilenen Madencilik ve taş ocakçılığı alt sektörü, Elektrik, gaz ve su alt sektörü ile Toplum hizmetleri, Sosyal ve kişisel hizmetler alt sektörüdür. Bu alt sektörlerde istihdam edilenlerin sayısı azalmıştır.

n aat ve bayındırlık i leri alt sektörü ve Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık alt sektöründe istihdam edilenlerde önemli bir artış görülmü tür.

Tablo 37. Ya Gruplarına Göre İstihdam ve Artı Hızı

	1990	1991	Artı
15-19	458	441	-3,71
20-24	427	519	21,55
25-29	253	282	11,46
30-34	140	158	12,86
35-39	101	105	3,96
40-44	65	73	12,31
45-49	57	53	-7,02
50-54	52	52	0
55-59	32	28	-12,5
60-64	21	9	-57,14
65 +	8	6	-25

Kaynak: TÜİK; a.g.e.

Ya grupları açısından istihdamda en fazla artış %21,55 ile 20-24 yaş grubundadır. Daha sonra %12,86 ile 30-34 yaş grubu, %12,31 ile 40-44 yaş grubu ve %11,46 ile 25-29 yaş grubudur. İstihdam sayısının azaldığı yaş grupları %57,14 ile 60-64 yaş grubu, %25 ile 65+ yaş grubu, %7,02 ile 45-49 yaş grubu, %3,71 ile 15-19 yaş grubudur. 1991 yılındaki dalgalanmadan en çok etkilenen 20-34 yaş grubudur. En az etkilenen 45 yaş üstü gruptur.

Tablo 38. Eğitim Durumlarına Göre İstihdam ve Artı Hızı

	1990	1991	Artı
Okuryazar Olmayanlar	132	90	-31,82
Okuryazar Olup Bir Okul Bitirmeyenler	72	64	-11,11
İlkokul	804	912	13,43
Orta Ve Dengi Meslek	192	216	12,5
Lise	254	258	1,57
Lise Ve Dengi Meslek	85	100	17,65
Yüksekokul Veya Fakülte	73	83	13,7

Kaynak: TÜİK; a.g.e.

1991 yılındaki yaş anan dalgalanmadan olumsuz yönde en çok etkilenen %17,65 ile Lise ve dengi meslek mezunlarıdır. Daha sonra %13,7 ile Yüksekokul veya fakülte mezunları grubu ve %13,43 ile İlkokul mezunu grubudur. İstihdam sayısı azalanlar %31,82 ile Okuryazar olmayanlar ve %11,11 ile Okuryazar olup bir okul bitirmeyenlerdir.

Tablo 39. Son alı ılan İktisadi Faaliyet Kollarına Göre İ sızlık Artı Hızı

	1990	1991
Daha önce çalı mamı olanlar	-14,57	-21,93
Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık	-13,01	25,2
Madencilik ve ta ocakçılı ı	25	30
malat Sanayii	-0,56	51,14
Elektrik, gaz ve su	-66,67	200
n aat ve bayındırlık İ leri	19,82	53,38
Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller	20,79	40,16
Ula tırma, haberle me ve depolama	12,77	35,85
Mali kurumlar, sigorta, ta ınmaz mallara ait İ ler ve kurumları, yardımcı İ hizmetleri	22,22	63,64
Toplum hizmetleri, sosyal ve ki isel hizmetler	17,98	20

Kaynak: T K, H A

1991 yılında son çalı ılan iktisadi faaliyet kollarına göre İ sızlık artı mın en fazla oldu u faaliyet kolları Elektrik, gaz ve su; Mali kurumlar, sigorta, ta ınmaz mallara ait İ ler ve kurumları, yardımcı İ hizmetleri; n aat ve bayındırlık İ leridir.

Tablo 40. Sektörlere Göre İ sızlık Oranları

	1990	1991
Madencilik Ve Ta Ocakılı ı	4,5	6,9
malat Sanayi	6,3	9
Elektrik, Gaz Ve Su	4,3	12
n aat Ve Bayındırlık İ leri	12,8	17,3
Toptan Ve Perakende Ticaret, Lokanta Ve Oteller	5,3	7,2
Ula tırma Haberle me Ve Depolama	6	8
Mali Kurumlar, Sigorta, Ta ınmaz Mallara Alt İ ler Ve Kurumlan, Yardımcı Hizm.	5	7,7
Toplum Hizmetleri, Sosyal Ve Ki isel Hizm.	3,7	4,5

Kaynak: T K, H A

1991 yılında İ sızlık oranı en yüksek olan sektör n aat ve bayındırlık İ leridir. Di erleri sırasıyla Elektrik, gaz ve su; Ula tırma haberle me ve depolama; Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve otellerdir. Tüm sektörlerin İ sızlık oranları artmı tır.

Tablo 41. Son Çalı ılan Meslek Gruplarına Göre İ sizlik Oranları

	1990	1991
İ mi Ve Teknik Elemanlar Serbest Meslek Sahipleri Ve Bununla İlgili Meslekler	3,5	3,7
Müte ebbisler, Direktörler Ve Üst Kademe Yöneticileri	2,5	2,8
İdari Personel Ve Benzeri Çalı anlar	5,7	6,6
Ticaret Ve Satı Personeli	4,4	5
Hizmet lerinde Çalı anlar	5,3	7,5
Tarım Dı ı Üretim Faaliyetlerinde Çalı anlar Ve Ula tırma Makinaları Kullananlar	7,3	10,5

Kaynak: TÜ K, H A

1991 yılında son çalı ılan mesleklere göre İ sizlik oranı en yüksek olanlar Tarım dı ı üretim faaliyetlerinde çalı anlar ve ula tırma makinaları kullananlar ve Hizmet İ lerinde çalı anlardır. En dü ük olan İ mi ve teknik elemanlar serbest meslek sahipleri ve bununla ilgili mesleklerdedir. Meslek gruplarının hepsinde İ sizlik oranı artmı tır.

2.6.5.3 1994 Yılındaki Konjonktürel Dalgalanmaların İ stihdama Etkisi

Tablo 42. İ sizlik Oranı ve Eksik İ stihdam Oranı

		İ siz		Artı	İ sizlik Oranı		Eksik İ stihdam Oranı	
		1993	1994		1993	1994	1993	1994
Türkiye	Toplam	1815	1871	3,09	8,9	8,6	7,7	8,5
	Erkek	1323	1362	2,95	8,8	8,8	9,3	10,2
	Kadın	491	509	3,67	9,3	8	3,2	4,2
Kent	Toplam	1235	1294	4,78	10,5	10,5	7,8	8,7
	Erkek	846	891	5,32	22,9	20,4	8,4	9
	Kadın	390	403	3,33	5,5	5	5,3	7,4
Kır	Toplam	580	577	-0,52	4,9	4,7	7,6	8,2
	Erkek	478	470	-1,67	6,9	6,6	10,4	11,6
	Kadın	101	107	5,94	2,8	2,4	2,2	2,8

Kaynak: TÜ K; a.g.e.

1994 yılındaki dalgalanmada İ sizlik oranı %8,9'dan %8,6'ya dü mü tür. İ stihdama katılma oranı ve İ stihdam oranı bir önceki yıla göre yükselmiş, İ gücüne dahil olmayan nüfus azalmı tır. Ancak, eksik İ stihdam oranı %7,7'den %8,5'e çıkmı tır. Eksik İ stihdam oranı erkeklerde ve yine kırdaki çok yüksektir.

Tablo 43. İstihdamın Sektörel Artı Hızları

	1993	1994
Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık	-9,82	12,1
Madencilik ve ta ocakçılığı	-15,09	33,33
malat sanayi	-8,24	11,35
Elektrik, gaz ve su	110,42	0,99
n aat ve bayındırlık i leri	18,02	-2,42
Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller	1,47	5,22
Ula tırma, haberle me ve depolama	6,63	-4,18
Mali kurumlar, sigorta, ta nma mallara ait i ler ve kurumları yardımcı i hizmetleri	-9,49	11,66
Toplum hizmetleri, sosyal ve ki sel hizmetler	-4,52	3,61

Kaynak: TÜ K; a.g.e.

1994 yılındaki dalgalanmadan olumsuz yönde etkilenen Ula tırma, haberle me ve depolama alt sektörü ve n aat ve bayındırlık i leri sektörüdür. Bu alt sektörlerde istihdam edilenlerin sayısı azalmı tır. Madencilik ve ta ocakçılığı alt sektörü, malat sanayi alt sektörü, Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık alt sektörü, Mali kurumlar, sigorta, ta nma mallara ait i ler ve kurumları yardımcı i hizmetleri alt sektöründe istihdam edilenlerde önemli bir artı görülmü tür.

Tablo 44. Ya Gruplarına Göre İstihdam Ve Artı Hızı

	1993	1994	Artı
15-19	420	431	2,62
20-24	593	562	-5,23
25-29	315	320	1,59
30-34	172	181	5,23
35-39	119	124	4,2
40-44	76	95	25
45-49	45	72	60
50-54	38	49	28,95
55-59	27	25	-7,41
60-64	11	10	-9,09
65 +	2	6	200

Kaynak: TÜ K; a.g.e.

Ya grupları açısından istihdamda en fazla artı %200 ile 65+ ya grubundadır. Daha sonra %60 ile 45-49 ya grubu, %28,95 ile 50-54 ya grubu ve %25 ile 40-44 ya grubudur. İstihdam sayısının azaldığı ya grupları %9,09 ile 60-64 ya grubu, %7,41 ile 55-59 ya grubu, %5,23 ile 20-24 ya grubudur. 1994 yılındaki dalgalanmadan en çok etkilenen ya aralığı 40-54 ya arasıdır.

Tablo 45. E itim Durumlarına Göre İstihdam ve Artı Hızı

	1993	1994	Artı
Okuryazar Olmayanlar	64	71	10,94
Okuryazar Olup Bir Okul Bitirmeyenler	66	75	13,64
İlkokul	937	912	-2,67
Orta Ve Dengi Meslek	219	239	9,13
Lise	347	365	5,19
Lise Ve Dengi Meslek	81	105	29,63
Yüksekokul Veya Fakülte	102	104	1,96

Kaynak: TÜİK; a.g.e.

1994 yılındaki yaşanan dalgalanmadan olumsuz yönde en çok etkilenen %29,63 ile Lise Ve Dengi Meslek mezunlarıdır. Daha sonra %13,64 ile Okuryazar olup bir okul bitirmeyenler grubu ve %10,94 ile Okuryazar olmayanlar grubudur. İstihdam sayısı azalan sadece %2,67 ile İlkokul mezunları grubudur.

Tablo 46. Son Çalışılan İktisadi Faaliyet Kollarına Göre İstihdam Artı Hızı

	1993	1994
Daha önce çalışmamış olanlar	1,51	-4,95
Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık	-2,96	-17,07
Madencilik ve taş ocakçılığı	-60	175
Malat Sanayii	-12,79	24,44
Elektrik, gaz ve su	50	66,67
İnşaat ve bayındırlık hizmetleri	27,51	-2,9
Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller	5,56	4,68
Ulaştırma, haberleşme ve depolama	-29,17	17,65
Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait hizmetler ve kurumları, yardımcı hizmetleri	-3,03	9,38
Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler	0,88	40

Kaynak: TÜİK, H A

1994 yılında son çalışılan iktisadi faaliyet kollarına göre istihdam artısının en fazla olduğu faaliyet kolları Madencilik ve taş ocakçılığı; malat Sanayii; Ulaştırma, haberleşme ve depolamadır. İstihdamı azalanlar ise Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık, inşaat ve bayındırlık hizmetleridir.

Tablo 47. Sektörlere Göre İstihdam Oranları

	1993	1994
Madencilik ve taş ocakçılığı	2,9	5,8
Malat sanayi	7,7	8,6
Elektrik, gaz ve su	3	4,7
İnşaat ve bayındırlık işleri	16,4	16,3
Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller	6,6	6,6
Ulaştırma haberleşme ve depolama	5,2	6,3
Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara alt işler ve kurumlar, yardımcı iş hizmetleri	7	6,8
Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetleri	4,2	5,6

Kaynak: TÜİK, H A

1994 yılında istihdam oranı en yüksek olan sektör inşaat ve bayındırlık işleridir. Diğerleri sırasıyla malat sanayi; Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara alt işler ve kurumlar, yardımcı iş hizmetleri ve Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve otellerdir.

Tablo 48. Son Çalışılan Meslek Gruplarına Göre İstihdam Oranları

	1993	1994
İmi ve teknik elemanlar serbest meslek sahipleri ve bununla ilgili meslekler	3,6	4,5
Mütebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri	1,9	1,8
İdari personel ve benzeri çalışanlar	6,5	7,4
Ticaret ve satış personeli	4,7	4,6
Hizmet işlerinde çalışanlar	7,2	8,9
Tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar ve ulaştırma makinaları kullananlar	9,4	10

Kaynak: TÜİK, H A

1994 yılında son çalışılan mesleklere göre istihdam oranı en yüksek olanlar Tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar ve ulaştırma makinaları kullananlar ve Hizmet işlerinde çalışanlardır. En düşük olan Mütebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileridir.

2.6.5.4 1999 Yılındaki Konjonktürel Dalganmaların İstihdama Etkisi

Tablo 49. İstihdam Oranı ve Eksik İstihdam Oranı

		İstihdam		Artı	İstihdam Oranı		Eksik İstihdam Oranı	
		1998	1999		1998	1999	1998	1999
Türkiye	Toplam	1607	1830	13,88	6,9	7,7	6,2	9,1
	Erkek	1162	1312	12,91	6,9	7,7	7,7	11,3
	Kadın	445	518	16,40	6,8	7,6	2,2	3,4
Kent	Toplam	1225	1377	12,41	10,5	11,4	6,7	8,8
	Erkek	864	962	11,34	9,1	9,9	7,2	9,6
	Kadın	361	415	14,96	16,5	17,4	4,2	5,2
Kır	Toplam	381	453	18,90	3,3	3,8	5,7	9,4
	Erkek	298	350	17,45	4	4,8	8,4	13,6
	Kadın	84	103	22,62	1,9	2,3	1,2	2,5

Kaynak: TÜİK; a.g.e.

1999 yılındaki dalgalanmada istihdam oranı ve özellikle eksik istihdam oranı yükselmiştir. İstihdama katılma oranı ve istihdam oranı azalmıştır. 1999 yılında istihdam edilenlerin sayısının artmasına rağmen istihdam oranının daha fazla artması istihdam oranının yüksek çıkmasına neden olmuştur. İstihdam oranında en fazla artış kırdaki ve cinsiyet açısından ise kadınlardadır. Eksik istihdam oranı %6,2'den %9,1'e çıkmıştır. Eksik istihdam oranı erkeklerde ve özellikle kırdaki erkeklerde çok yüksektir.

Tablo 50. İstihdamın Sektörel Artı Hızları

	1998	1999
Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık	2,29	-2,02
Madencilik ve taş ocakçılığı	-6,92	-9,46
Malat sanayi	0,52	2,66
Elektrik, gaz ve su	0,9	-15,18
İnşaat ve bayındırlık hizmetleri	0,38	3,02
Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller	3,42	6,98
Ulaştırma, haberleşme ve depolama	6,73	-1,65
Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait hizmetler ve kurumları yardımcı hizmetleri	3,23	6,62
Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler	6,09	3,86

Kaynak: TÜİK, H A

1999 yılındaki dalgalanmadan olumsuz yönde etkilenen Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık alt sektörü, Madencilik ve taş ocakçılığı alt sektörü; Elektrik, gaz ve su alt sektörü; Ulaştırma, haberleşme ve depolama alt sektörüdür. Bu alt sektörlerde istihdam edilenlerin sayısı azalmıştır. Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller alt

sektörü ve Mali kurumlar, sigorta, ta nımaz mallara ait i ler ve kurumları yardımcı i hizmetleri alt sektöründe istihdam edilenlerde önemli bir artı görülmü tür.

Tablo 51. Ya Gruplarına Göre İ zlik Ve Artı Hızı

	1998	1999	Artı
15-19	321	341	6,23
20-24	506	548	8,3
25-29	297	361	21,55
30-34	146	191	30,82
35-39	110	134	21,82
40-44	86	104	20,93
45-49	66	75	13,64
50-54	41	41	0
55-59	21	24	14,29
60-64	10	7	-30
65 +	6	5	-16,67

Kaynak: TÜ K; a.g.e.

Ya grupları açısından İ zlikte en fazla artı %30,82 ile 30-34 ya grubundadır. Daha sonra %21,82 ile 35-39 ya grubu, %21,55 ile 25-29 ya grubu ve %20,93 ile 40-44 ya grubudur. İ zlik sayısının azaldı ı ya grupları %30 ile 60-64 ya grubu ve %16,67 ile 65+ ya grubudur. 1999 yılındaki dalgalanmadan 50-54, 60-64, 65+ ya grupları hariç tüm ya grupları olumsuz yönde etkilenmi tir. En çok en etkilenmi tir aralı ı 25-49 ya arasındır.

Tablo 52. E itim Durumlarına Göre İ zlik Ve Artı Hızı

	1998	1999	Artı
Okuryazar Olmayanlar	43	45	4,65
Okuryazar Olup Bir Okul Bitirmeyenler	35	34	-2,86
İkokul	626	791	26,36
Orta Ve Dengi Meslek	212	241	13,68
Lise	401	409	2
Lise Ve Dengi Meslek	140	157	12,14
Yüksekokul Veya Fakülte	151	155	2,65

Kaynak: TÜ K; a.g.e.

1999 yılındaki ya anan dalgalanmadan olumsuz yönde en çok etkilenen %26,36 ile İkokul mezunlarıdır. Daha sonra %13,68 ile Orta ve dengi meslek mezunları grubu ve %12,14 ile Lise ve dengi meslek grubudur. İ z sayısı azalan sadece %2,86 ile Okuryazar olup bir okul bitirmeyenler grubudur.

Tablo 53. Son alı ılan ktisadi Faaliyet Kollarına Göre izlik Artı Hızı

	1998	1999
Daha önce çalı mamı olanlar	-2,04	-6,51
Tarım,ormancılık,avcılık ve balıkçılık	-2,53	36,36
Madencilik ve ta ocakçılı ı	-20	-25
malat Sanayii	29,65	30,23
Elektrik, gaz ve su	0	25
n aat ve bayındırlık i leri	-5,92	33,33
Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller	9,47	30,81
Ula tırma, haberle me ve depolama	8,51	25,49
Mali kurumlar, sigorta, ta ınmaz mallara ait i ler ve kurumları, yardımcı i hizmetleri	-13,79	56
Toplum hizmetleri, sosyal ve ki isel hizmetler	8,26	22,88

Kaynak: T K, H A

1999 yılında Son alı ılan iktisadi faaliyet kollarına göre i sizlik artı mın en fazla oldu u faaliyet kolları Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık; n aat ve bayındırlık i leri; malat Sanayiidir. izli i azalan ise Madencilik ve ta ocakçılı ıdır.

Tablo 54. Sektörlere Göre izlik Oranları

	1998	1999
Madencilik ve ta ocakçılı ı	5,2	4,3
imalat sanayi	7	8,8
Elektrik, gaz ve su	3,5	5,1
in aat ve bayındırlık i leri	10,7	13,5
Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller	5,8	7
Ula tırma haberle me ve depolama	5	6,3
Mali kurumlar, sigorta, ta ınmaz mallara alt i ler ve kurumlan, yardımcı i hizm.	4,4	6,3
Toplum hizmetleri, sosyal ve ki isel hizm.	3,6	4,3

Kaynak: T K, H A

1999 yılında i sizlik oranı en yüksek olan sektör n aat ve bayındırlık i leridir. Di erleri sırasıyla malat sanayi; Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve otellerdir.

Tablo 55. Son alı ılan Meslek Gruplarına Göre izlik Oranları

	1998	1999
İmi ve teknik elemanlar serbest meslek sahipleri ve bununla ilgili meslekler	3,6	4,3
Mte ebbisler, direktörler ve st kademe yöneticileri	2,2	2,9
dari personel ve benzeri çalı anlar	6,4	7,6
Ticaret ve satı personeli	3,8	4,2
Hizmet i lerinde çalı anlar	6,3	7,7
Tarım dı ı üretim faaliyetlerinde çalı anlar ve ula tırma makinaları kullananlar	7,4	9,6

Kaynak: T K, H A

1999 yılında son çalı ılan mesleklere göre i sizlik oranı en yüksek olanlar Tarım dı ı üretim faaliyetlerinde çalı anlar ve ula tırma makinaları kullananlar ve Hizmet i lerinde çalı anlardır. En dü ük olan Müte ebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileridir. Meslek gruplarının hepsinde i sizlik oranı artmı tır.

2.6.5.5 2001 Yılındaki Konjonktürel Dalganmaların stihdama Etkisi

Tablo 56. sizlik Oranı ve Eksik stihdam Oranı

		siz		Artı	sizlik Oranı		Eksik stihdam Oranı	
		2000	2001		2000	2001	2000	2001
Türkiye	Toplam	1497	1967	31,40	6,5	8,4	6,9	6
	Erkek	1111	1485	33,66	6,6	8,7	8,4	7,4
	Kadın	387	482	24,55	6,3	7,5	2,8	2,3
Kent	Toplam	1447	1844	27,44	11,6	14,2	7,4	6,5
	Erkek	763	1033	35,39	7,8	10,3	7,9	7,1
	Kadın	309	414	33,98	13	16,6	4,9	4,1
Kır	Toplam	425	520	22,35	3,9	4,7	6,4	5,4
	Erkek	347	452	30,26	4,9	6,5	9	7,8
	Kadın	78	68	-12,82	2	1,7	1,5	1,2

Kaynak: TÜ K; a.g.e.

2001 yılındaki dalgalanmada i sizlik oranı %6,5'ten %8,4'e çıkmı tır. Toplam istihdam edilenlerin sayısı geçen yıla göre 57.000 ki i azalmı , i siz sayısı ise geçen yıla göre %31,4 yükselerek 470.000 ki i artmı tır. gücüne dahil olmayanların sayısı artmı tır. Ancak daha önceki dalgalanmalara göre her zaman yüksek olan eksik istihdam oranı 2001 yılında dü mü tür. Burada dikkat çeken unsur erkek ve kadınların kentte i sizlik oranları artarken, kırdaki kadınların i sizlik oranı dü mü tür.

Tablo 57. stihdamın Sektörel Artı Hızları

	2000	2001
Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık	-12,27	4,12
Madencilik ve ta ocakçılı ı	-39,55	20,99
malat sanayi	2,33	-1,57
Elektrik, gaz ve su	-4,21	4,4
n aat ve bayındırlık i leri	-0,07	-18,62
Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller	19,13	-2,1
Ula tırma, haberle me ve depolama	12,08	-3,09
Mali kurumlar, sigorta, ta nmmaz mallara ait i ler ve kurumları yardımcı i hizmetleri	22,24	-1,69
Toplum hizmetleri, sosyal ve ki isel hizmetler	-8,01	1,28

Kaynak: TÜ K; a.g.e.

2001 yılındaki dalgalanmadan olumsuz yönde etkilenen malat sanayi alt sektörü, n aat ve bayındırlık i leri alt sektörü, Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller alt sektörü, Ula tırma, haberle me ve depolama alt sektörü ve Mali kurumlar, sigorta, ta ınmaz mallara ait i ler ve kurumları yardımcı i hizmetleri alt sektörüdür. Bu alt sektörlerde istihdam edilenlerin sayısı azalmı tır. Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık, Madencilik ve ta ocakçılı ı alt sektörü, Elektrik, gaz ve su alt sektöründe istihdam edilenlerde önemli bir artı görülmü tür.

Tablo 58. Ya Gruplarına Göre sizlik Ve Artı Hızı

	2000	2001	Artı
15-19	247	317	28,34
20-24	458	546	19,21
25-29	277	371	33,94
30-34	163	229	40,49
35-39	128	190	48,44
40-44	88	125	42,05
45-49	56	100	78,57
50-54	46	51	10,87
55-59	19	25	31,58
60-64	13	9	-30,77
65 +	3	6	100

Kaynak: TÜ K; a.g.e.

Ya grupları açısından i sizlikte en fazla artı %100 ile 65+ ya grubundadır. Daha sonra %78,57 ile 45-49 ya grubu, %48,84 ile 35-39 ya grubu ve %42,05 ile 40-44 ya grubudur. sizlik sayısının azaldı ı tek ya grubu %30,7 ile 60-64 ya grubudur. 2001 yılındaki dalgalanmadan hemen hemen tüm ya grupları olumsuz yönde etkilenmi tir.

Tablo 59. E itim Durumlarına Göre sizlik Ve Artı Hızı

	2000	2001	Artı
Okuryazar Olmayanlar	68	60	-11,76
Okuryazar Olup Bir Okul Bitirmeyenler	42	46	9,52
İlkokul	628	891	41,88
Orta Ve Dengi Meslek	191	256	34,03
Lise	273	336	23,08
Lise Ve Dengi Meslek	151	214	41,72
Yüksekokul Veya Fakülte	144	164	13,89

Kaynak: TÜ K; a.g.e.

2001 yılındaki ya anan dalgalanmadan olumsuz yönde en çok etkilenen %41,88 ile İlkokul mezunlarıdır. Daha sonra %41,72 ile Lise ve dengi meslek mezunları grubu

ve %34,03 Orta ve dengi meslek mezunları grubudur. siz sayısı azalan sadece %11,76 ile Okuryazar olmayanlar grubudur.

Tablo 60. Son Çalı ılan ktisadi Faaliyet Kollarına Göre sizlik Artı Hızı

	2000	2001
Daha önce çalı mamı olanlar	-30,81	2,14
Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık	19,05	7,2
Madencilik ve ta ocakçılı ı	-33,33	25
malat Sanayii	-23,21	61,24
Elektrik, gaz ve su	-60	0
n aat ve bayındırlık i leri	-6,13	56,28
Toptan ve perakende ticaret,lokanta ve oteller	5,37	43,14
Ula tırma, haberle me ve depolama	-10,94	17,54
Mali kurumlar, sigorta, ta ınmaz mallara ait i ler ve kurumları, yardımcı i hizmetleri	7,69	64,29
Toplum hizmetleri, sosyal ve ki isel hizmetler	-39,31	37,5

Kaynak: TU K, H A

2001 yılında son çalı ılan iktisadi faaliyet kollarına göre i sizlik artı mın en fazla oldu u faaliyet kolları Mali kurumlar, sigorta, ta ınmaz mallara ait i ler ve kurumları, yardımcı i hizmetleri; malat Sanayii; n aat ve bayındırlık i leridir.

Tablo 61. Sektörlere Göre sizlik Oranları

	2000	2001
Madencilik ve ta ocakçılı ı	4,8	5
imalat sanayi	6,5	10,4
Elektrik, gaz ve su	2,2	2,1
n aat ve bayındırlık i leri	12,7	21,9
Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller	6,2	8,9
Ula tırma haberle me ve depolama	5,1	6,1
Mali kurumlar, sigorta, ta ınmaz mallara alt i ler ve kurumlan, yardımcı i hizm.	5,6	9
Toplum hizmetleri, sosyal ve ki isel hizm.	2,8	3,8

Kaynak: TU K, H A

2001 yılında i sizlik oranı en yüksek olan sektör n aat ve bayındırlık i leridir. Di erleri sırasıyla malat sanayi; Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller; Ula tırma haberle me ve depolamadır.

Tablo 62. Son Çalı ılan Meslek Gruplarına Göre İ sizlik Oranları

	2000	2001
İ mi ve teknik elemanlar serbest meslek sahipleri ve bununla ilgili meslekler	3,2	4,5
Müte ebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri	2,2	3,3
İ dari personel ve benzeri çalı anlar	5,2	7,9
Ticaret ve satı personeli	4,2	6,9
Hizmet i lerinde çalı anlar	7	9
Tarım dı ı üretim faaliyetlerinde çalı anlar ve ula tırma makinaları kullananlar	7,8	12,2

Kaynak: TÜ K, H A

2001 yılında son çalı ılan mesleklere göre İ sizlik oranı en yüksek olanlar Tarım dı ı üretim faaliyetlerinde çalı anlar ve ula tırma makinaları kullananlar ve Hizmet i lerinde çalı anlardır. En dü ük olan Müte ebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileridir. Meslek gruplarının hepsinde İ sizlik oranı artmı tır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

3.1 SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruldu u yıllardan günümüze kadar ülke ekonomisini önemli ölçüde sarsan ciddi dalgalanmalar meydana gelmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında GSMH'nin önemli miktarını oluşturan tarımsal ürünlerdir. Tarımsal üretiminin de, hava koşullarına bağlı olarak değişmesi, kuraklık olan yıllarda tarımsal üretimin düşmesine ve ekonominin daralmasına neden olmaktadır. Bu dönemde görülen dalgalanmalar genellikle tarıma ağırlıklıdır. Ancak ilerleyen yıllarda tarım kesiminin üretimde ve istihdamdaki payının azalması, sanayi ve hizmetlerin payının giderek artması ve ekonominin dışa açılması; dalgalanmaların en önemli sebepleri arasında olan dışa artlarının etkisini azaltmıştır. Artık dalgalanmaları belirleyen en önemli etkenler ithalat-ihracat, dış ve iç borçlar, finans sektörü, yabancı yatırımlar, ülke ekonomileri arasındaki sıkı bağlar, savaşlar ve uluslararası anlaşmalardır.

Ülkenin ekonomik yapısı, ilk yıllarda kırsal kesim-tarıma ağırlıklı yapıda iken daha sonraki yıllarda kent- sanayi- hizmetler ağırlıklı bir yapıya dönüşmüştür. Bu süreçte dış ticaret politikaları, sanayi politikaları, siyasi politikalar, dış ve iç borç politikaları ve dış sal oklar nedeniyle yaşanan dalgalanmaların ekli, süresi ve etkileri de karmaşık bir yapı halini almıştır. Bu karmaşık yapı nedeniyle kimi dönemlerde büyüme ile istihdam arasında var olan dışsal ilişki kurulamamaktadır. Özellikle ülke ekonomisinin dışa açılmasından sonra büyüme ve istihdam artışları arasında ilişkiye bakıldığında, kimi zaman büyüme hızı artarken beklenen istihdam artışı gerçekleşmemişi kimi zamanda büyüme hızının azaldığı yıllarda dışsalsizliğin önemli oranda artmadığı görülmektedir.

Bunun nedeni; büyüme hedeflerinin önemli ölçüde, yabancı sermayeye, dolayısıyla ithalata dayalı yatırımlara ve tüketime ba lanması; kambiyo rejimi ve yabancı sermaye mevzuatının serbestleştirilmesi; dış kaynakların, sabit sermaye yatırımları ve üretim yerine kısa vadeli portföy yatırımlara (sıcak para) yönelmesi ve imalat sanayiindeki verimlilik artışının yüksek olmasıdır. Böylece büyüme ile istihdam arasındaki “nedensellik” ilişkisi giderek ortadan kalkmış, istikrarsız ve dalgalanmalara bağlı büyüme, kalıcı bir iş gücü istihdamı yaratamamıştır¹²⁰.

3.2 ÖNERİLER

Ekonomik dalgalanmaların sert olduğu kriz dönemlerinde pek çok kişinin işsiz kalmasının ülke açısından iki tür maliyeti vardır. Bunlar sosyal ve ekonomik maliyettir. Sosyal maliyette; işsizlerde geçim sıkıntısı ortaya çıkar; işsizlere yaramadıkları fikrine kapılırlar; aile ilişkileri bozulur; suç işleme potansiyeli gelişir; kötü alışkanlıklar ve ahlaksızlıklar artar; çalı ma alışkanlıklarını kaybederler; psikolojilerin bozulması nedeniyle yeni girdikleri işlerde uyum sorunu gibi sıkıntılara maruz kalırlar. Ekonomik maliyet ise; işsiz kalan kişilerin çalı ma sürelerinin, ekonomiye maliyeti söz konusu kişilerin aynı sürelerde çalı ma imkanı bulmaları halinde gerçekleştirecekleri üretim miktarı kadardır.

İşsizlik nedeniyle oluşacak bu maliyetlerin oluşmasını engellemek; ekonomik dalgalanmaların istihdam üzerindeki olumsuz etkilerini azaltabilmek için:

- Krizleri meydana getiren etkenlere karşı önlem alınmalı; dış borçları azaltmak, ihracatı artırmak, gereksiz kamu harcamalarını kıstak, spekülasyon amaçlı sıcak para girişini dikkat etmek, mali piyasaları kurumsal olarak güçlendirmek gibi.
- İşsiz kalanların niteliklerini artırıcı eğitimler verilmeli
- Kriz dönemlerinde işsizlik sigortasından yararlanma şartlarının kolaylaştırılması ve işsizlik ödeneğinin artırılmasını sağlayacak esnek bir mevzuat oluşturulmalı. Etkin bir işsizlik sigortası politikası işsizliğin boyutlarının tam olarak anlaşılmasını sağlayan en önemli araçtır.

¹²⁰ Kara, Mehmet ve Mehmet Duruel; “Türkiye’de Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratamama Sorunu”, <http://iibf.kou.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/19.pdf> (7/11/2007).

- gücü piyasasında i arayan ve i verenlerin kolayca bir araya gelmesini sa layacak, tek bir elektronik ortamın olu turulması için yasal ve teknik düzenlemeye gidilmesi
- Kriz dönemlerinde i sizlere niteliklerine göre belli bir ücret kar ılı nda geçici olarak kamu yararına çalı malarını sa layacak i ler sa lanmalı
- Kendi i ini kurmak isteyenlere kredi verilerek giri imcilik artırılmalı
- Yabancı kaçak i çilik önlemeli; bu sayede piyasadaki ücretlerin dü mesi engellenerek istihdam edilenlerin gelirleri korunur. Ayrıca kaçak i çilerin milli gelirin bir kısmını yurtdı na çıkarmalarının önüne geçilir.
- Kayıt dı ı istihdam önlenmeli
- Kriz dönemlerinde yüksek kazanç elde edenler tespit edilerek vergilendirilmeli
- ve istihdam yaratma gücü yüksek olan alanlara yatırımlar yönlendirilmeli
- Kriz dönemlerinde istihdam ve i gücü maliyetlerini dü ürücü düzenlemelere gidilmeli
- Kriz dönemlerinde çalı ma saatlerinin azaltılması yönünde düzenlemeye gidilmeli, ücretlerde bu saatlere göre belirlenerek azaltılmalı, ücret artı ları durdurulmalı
- Ekonomi politikaları istihdam politikaları ile uyumlu olmalı
- Kriz dönemlerinde istihdamlarını azaltmayan i verenler desteklenmeli
- çı çıkarıcı i verenlerin i sizli in maliyetine katılmaları sa lanmalı
- stihdam ile ilgili düzenleme ve te vikleri içeren politikalar uyumlu olmalı
- Kriz dönemlerinde i siz kalanların özelliklerine, cinsiyetlerine, sosyal durumlarına göre özel istihdam programları uygulanmalı
- Esnek çalı ma biçimleri yaygınla tırılmalı
- Krizden etkilenen i yerlerine kısa ve uzun vadede fon sa lanmalı, borç ve vergi ödemeleri ertelenmeli
- Krizlerden olumsuz yönde etkilenebilecek sektörler tespit edilerek, bu sektörde çalı anların i siz kalmaları halinde kriz dönemlerinde i de i tirmelerini sa layacak planlar hazırlanmalı

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Aren, Sadun; **stihdam, Para ve ktisadi Politika**, Sava Yayınevi, 11. Baskı, Ankara 1998.
- Boratav, Korkut; **Türkiye ktisat Tarihi (1908-1985)**, Gerçek Yayınevi, 6.Baskı, stanbul 1998
- Bulutay, Tuncer; **Employment, Unemployment And Wages In Turkey**, ILO/D E Yayını, Ankara 1995.
- Dinler, Zeynel; **ktisada Giri** , Ekin Kitabevi Yayınları, 9. Basım, Bursa 2003.
- Güven, Özcan; **Ekonomide Konjonktür Olayları ve Etkileri**, stiklal Matbaası, zmir 1973.
- Kazgan, Gülten; **ktisadi Dü ünçe: Politik ktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, 6. Baskı, stanbul 2001.
- Kazgan, Gülten; **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001): Ekonomi Politik Açısından Bir rdeleme**, stanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, stanbul 2005.
- Kepenek, Yakup- Yentürk, Nurhan; **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, 13. Baskı, stanbul 2003.
- Parasız, lker; **Para Politikası: Türkiye Uygulaması**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 5.Baskı, Bursa 1998.
- Parasız, lker; **Makro Ekonomi: Teori ve Politika**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 7. Baskı, Bursa 1998.
- Parasız, lker; **Enflasyon-Kriz Ayarlamalar**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1.Baskı, Bursa 2001.
- Seyido lu, Halil; **Uluslararası ktisat: Teori Politika ve Uygulama**, Kurti Matbaası, 13. Baskı, stanbul 1999.
- ahin, Hüseyin; **ktisada Giri** , Ezgi Kitabevi Yayınları, 5.Baskı, Bursa 1997.
- T.C. Ba bakanlık Devlet Planlama Te kilatı Müste arlı ı (DPT); **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi,Verimlilik Ve Büyüme: 1972-2003**, DPT Yayınları, Nisan 2005.
- Tokgöz, Erdinç; **Türkiye'nin ktisadi Geli me Tarihi (1914-1999)**, maj Yayınevi, 5. Baskı, Ankara 1999.
- Ünsal, Erdal; **Makro ktisada Giri** , Siyasal Kitabevi, 1.Baskı, Ankara 2004.

nternet Kaynakları:

- “1923-1980 Türkiye-ekonomisi”,
<http://www.ekonomi.name/turkiye-ekonomisi/1923-1980-turkiye-ekonomisi.html>.
- Altay, N. O. uzhan; “Türkiye’de ktisadi Dönü ümlerin Sosyo-Ekonomik Sonuçları Üzerine Bir Deneme”,
<http://www.iibf.deu.edu.tr/dergi.php?idm=39>.
- Altınok, Serdar- Murat Çetinkaya; “Devalüasyon Ve Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları Ve Sonuçları”,
http://www.sosyabil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5CSerdar%20ALTINOK%20-%20Murat%20%C3%87ET%C4%B0NKAYA%5C47-64.pdf.
- Ankara Ticaret Odası; “Krizler Tarihi Raporu”,
<http://www.atonet.org.tr/turkce/bulten/bulten.php3?sira=316>.
- Arık, Evren- Bülent Gökdemir- Hamit Gönülde ; “Tarihsel Süreç çerisinde Türk Ekonomisi”,
www.odtuadt.com/sayfalar/calismalarimiz/makaleler/odtuadt2.pdf.
- Arslan, Askeri v.d.; “Kriz Ve Sosyal Refah”,
<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/askeriaslan.htm>.
- Bakırta , brahim; “Politik-Ekonomik Dalgalanmalar Kuramı Kapsamında Türkiye’deki Politik Yapının Ekonomi Üzerindeki Etkisi”,
http://www.iibf.deu.edu.tr/dergi/1139575529_1.pdf.
- Bozda lıo lu, E.Yasemin Uyar; “1990’ dan Günümüze Türkiye’de gücü Piyasası Ve stihdamın Yapısının Analizi”,
www.akademikbakis.org/sayi11/makale/bozdaglioglu.doc.
- Co kun, Ali; “Cumhuriyetin lk Yıllarında Türkiye Ekonomisi”,
www.alicokun.net/Publications/ADD-2003-4-72.pdf.
- Çelebi, Esat; “Atatürk’ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923-2002)”,
http://www1.dogus.edu.tr/dogustru/journal/sayi_5/M00059.pdf.
- Çelebi, Esat; “Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000)”,
http://www1.dogus.edu.tr/dogustru/journal/sayi_3/m00041.pdf.
- Devrim, Ata; “Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-1989) Üzerine Okuma Notları”,
<http://paribus.tr.googlepages.com/devrim.doc>.
- Dı Ticaret Mü tesarlı ı; “Cumhuriyet Döneminde Dı Ticaretimiz Geli meler, Yapı ve Rejim De i iklikleri”,
<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=724&icerikID=825&dil=TR>.
- DPT; “IV Be Yıllık Kalkınma Planı”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>.

- Ekodialog; “1929 Dünya Ekonomik”,
http://www.ekodialog.com/Makaleler/1929_buhrani/1929_buhran.html.
- Ekodialog; “Liberal Ö retiyeye Kar ı Sosyalist Akımlar ve Bilimsel Sosyalizm”,
www.ekodialog.com/Konular/iktisatcilar/sosyalist_akimlar_bilimsel_sosyalizm.html.
- Ekonomik Ara tırmalar Dairesi Ekonomik Ara tırmalar ve De erlendirme Genel Müdürlü ü;
“Do u Asya Krizi”,
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/7ozsayma98.doc>.
- Ero lu, Nadir; Türkiye’de ktisat Politikalarının Geli imi: 1923-2003 Dönemi”,
http://www.geocities.com/ceteris_tr/n_eroglu.doc.
- Ertu rul, Murat; “Ekonomik Konjonktür”, <http://www.dersnotları.net/ekonomikkonjoktur.htm>.
- E iyok, B. Ali; “ stihdam, Birikim, Büyüme Ve Sektörel Geli me Dinamikleri”,
www.tkb.com.tr/esa/GA/2003-GA/GA-03-08-16_Istihdam_Birikim_Buyume_ve_Sektorel_Yapi.pdf.
- Gençler, Ayhan; “2001 Ekonomik Krizinin Bankacılık Sektöründeki stihdama Etkisi”,
<http://iibf.kou.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/18.pdf>.
- Güngör, Kamil; “ ktisadın Tarihine Bir Bakı ve Merkantilizmden Günümüze ktisadi Dü ünceler”,
<http://ogrenci.hacettepe.edu.tr/~b0122202/Inetpub/wwwroot/iktisat/itarihi.htm>.
- Güvel, Enver Alper; “Türkiye Ekonomisinin Kısa Dönem Analizi (1987-1997)”,
<http://idari.cu.edu.tr/dergi/alper.pdf>.
- Kara, Mehmet- Mehmet Duruel; “Türkiye’de Ekonomik Büyümenin stihdam Yaratamama Sorunu”, <http://iibf.kou.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/19.pdf>.
- Karluk, Rıdvan- Özgür Tonus- Nazım Çatalba ; “Güneydo u Asya Ve Rusya Krizi Kar ısında Türkiye”, www.econturk.org/tonus.pdf.
- Kazgan, Gülten; “1990 sonrası yıllarda Türkiye’de Krizler ve sizlik; Çalı anlar ve Sosyal Güvenlikleri için Çözümler Açısından bir rdeleme”,
kazgan.bilgi.edu.tr/docs/1990_sonrasi_yillarda_Turkiye.doc.
- Kazgan, Gülten; “Türkiye’de Ekonomik Krizler: (1929-2001) Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Kar ılı tırmalı Bir rdeleme”, kazgan.bilgi.edu.tr/docs/Turkiye.doc.
- Özbey, Funda Rana; “Türk Sanayile me Sürecinde Bütünle tirilmi Strateji”,
<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/strateji.doc>.
- Saraço lu, Rü tü; “1990 Yılına Girerken Türk Ekonomisi”,
<http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprogram/turkekonomisi.html>.
- im ek, Hayal Ayça; “Türkiye’de 2000 Sonrasında Uygulanan stikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri”,
www.ekonomikorumlar.com.tr/dergiler/makaleler/512/Sayi_512_Makale_04.pdf.
- T.C. Ba bakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlü ü; Yayınlarımız: Kitaplar,
<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/kitaplar/fmd/tr/04109.htm>.

- T.C. Ba kanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlü ü; Yayınlarımız:Kitaplar, <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/kitaplar/fmd/tr/06129.htm>.
- T.C. Ba kanlık Dı Ticaret Müste arlı ı; “Cumhuriyet Döneminde Dı Ticaretimiz Geli meler, Yapı ve Rejim De i iklikleri: 1939-1963 Dönemi”, Bilgi edinme birimi, <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=724&icerikID=825>.
- T.C. Ba kanlık Hazine Müste arlı ı; “Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı”, www.treasury.gov.tr/makaleler/80yildergi.pdf.
- T.C. Merkez Bankası; “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçi Programı”, www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/eko_program/program.pdf.
- Ta kın M. Murat; “1923-2003 Döneminde Türkiye Cumhuriyeti’nin Dı Ticaret Politikaları”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/murat.doc>.
- U ur, Burcu; “1923-1940 Dönemi Ve 1929 Buhranı’nın Etkileri”, http://www.geocities.com/ceteris_paribus_tr/b_ugur.doc.
- Uygur, Ercan; “Ekonometrinin Geli imi: ktisadın “Bilim” Olma Çabası”, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/EKONOMETRI-T3.pdf>.
- Yay, Gülsün Gürkan; “1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler Ve Türkiye Krizi”, <http://www.gulsunyay.com/portal/documents/files/yeni%20turkiye%20kriz.doc>.
- Yıldırım, O uz; “Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyonu Dü örme Programı Ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar Arayı ları”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/istikrar.doc>.
- Yılmaz, Ömer- Alaattin Kızıltan- Vedat Kaya; “ ktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselle me Ve Para Krizleri” <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi24/oyilmaz.pdf>.
- Zekey, Ahmet Hamdi; “Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Durum Ve Atatürk’ün Ekonomik Görü ü”, <http://www.geocities.com/cnytsvm/makale/ataeko.doc>.

ÖZGEÇM

20.05.1976 tarihinde Aydın, Nazilli’de do du. İlk, orta ve lise öğrenimini Nazilli’de tamamladı. 1998 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümünden mezun oldu. Askerliğini 271. Kısa Dönem olarak 2001 yılında Kars’ta yaptı.

Türkiye Kurumu Genel Müdürlüğü’nün açtığı İstihdam ve Meslek Uzmanlığı Yardımcılığı Sınavını kazanarak; 03.01.2005 tarihinde Türkiye Kurumu’nda İstihdam ve Meslek Uzman Yardımcısı olarak göreve başladı.

2006-2007 yılı bahar döneminde, Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezinin (ATAUM) açtığı Avrupa Birliği Temel Eğitim Programına katılarak, 25.06.2007 tarihinde bu programdan sertifika aldı.

Halen KUR İstihdam Dairesi Başkanlığı’nda İstihdam ve Meslek Uzman Yardımcısı olarak çalışmaya devam etmektedir.

